

2
8
18
32
18
6

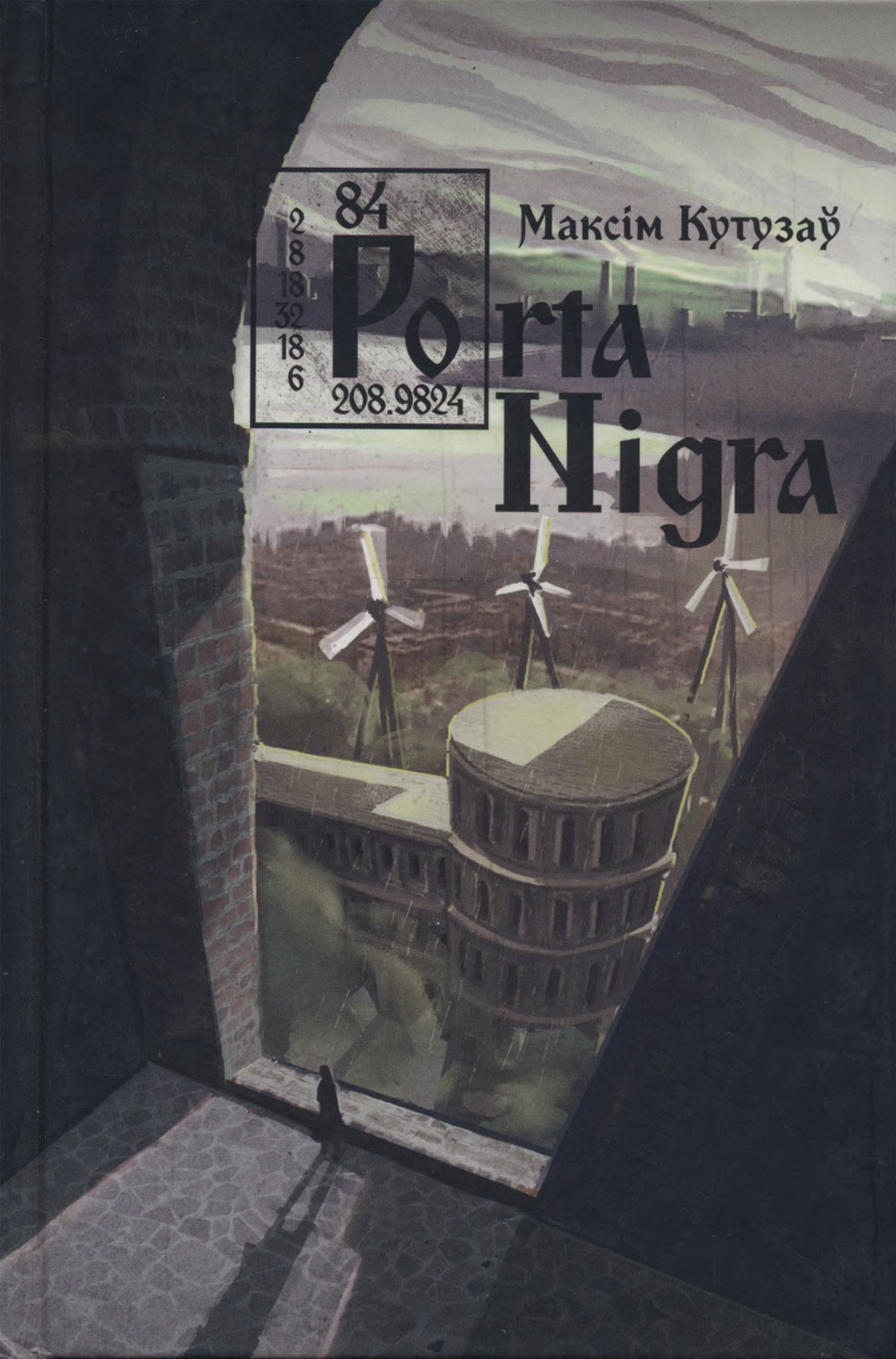
84

Porta

208.9824

Максім Кутузаў

Porta Nigra

Максім Кутузаў

PORTA NIGRA

Раман

Мінск
«Галіяфы»
2020

УДК 821.161.3-31
ББК 84(4Бел)-44
К95

Шчыра дзякую за падтрымку аўтарытэтнаму літаратуразнаўцу і дасведчанаму крытыку пану Яну Захмялеўскаму, без дапамогі якога гэтая кніга наўрад ці выйшла б у друк.

Кутузаў, М. Д.

К95 **Porta Nigra** : раман / Максім Кутузаў. — Мінск : Галіяфы, 2020. — 224 с.

ISBN 978-985-7209-48-4.

Вы ўпэўненыя, што немагчыма пабачыць мінулае? Што некаторыя значныя гістарычныя падзеі нельга аднавіць, а ісціна гэтак і застаецца назаўжды страчанай для чалавецтва? Так меркаваў і галоўны герой Аркадзь, беларускі дактарант, які накіраваўся ў Еўропу з мэтай працягнуць сваё навучанне. Але тыя незвычайныя падзеі, якія раз-пораз адбываюцца з ім падчас падарожжа, змушаюць маладога фізіка збочыць са шляху і зазірнуць за заслону гістарычных таямніцаў. Чым гэта можа скончыцца? Здаецца, чым заўгодна.

Максім Кутузаў — аўтар двух дзясяткаў публікацый у англамоўных навуковых выданнях, у 2018 стаў лаўрэатам міжнароднай прэміі «Еўракон-2018» з беларускім фэнтэзі «Князь-ваўкалак» у намінацыі «Крызаліс», у 2019 атрымаў ступень магістра фізіка-матэматычных навук.

УДК 821.161.3-31

ББК 84(4Бел)-44

ISBN 978-985-7209-48-4

© Кутузаў М. Д., 2020

© Афармленне. ПВУП «Галіяфы», 2020

*Этая кніга прысвячаецца
моцным духам дарагім мне людзям,
якія з пераменным поспехам
мужна змагаліся і змагаюцца
са страшнымі захворваннямі
і бязлітасным лёсам...*

Частка першая

...У светлым сне
Ці ў цёмных днях
Сказалі мне,
Што ты — мая.
Ніхто нічый.
Усе свае.
І кожны дбае пра сябе.
І кожны сам
Сабе бальзам
На раны лье начной парой.

І мы глядзім
Бязглузды фільм,
Дзе кожны — сам сабе герой.

Лёгкія-лёгкія
Нашы далёкія.
Цяжкія-цяжкія
Блізкія нашыя.
Светлыя-светлыя
Нашы памерлыя.
Цёмныя-цёмныя
Нашы штодзённыя.

Лявон Вольскі

— Дата народзінаў?

— Другога снежня тысяча дзевяцьсот восемдзсят шостага.

— Месца народзінаў?

— Гарадскі пасёлак Брагін, Гомельская вобласць.

Старэнькі сутулы доктар кінуў па-над жаўтлявым шклом акулераў здзіўлена-запытальны позірк на маладога юнака, які стаяў перад ім. Той толькі з вышыні ганарліва глядзеў у адказ гарэзлівымі блакітнымі вачыма.

— Рост, вага?

— Каля ста васьмідзесяці пяці сантыметраў, вага не-дзе кілаграмаў дзевяноста – дзевяноста пяць.

Доктар пачаў гартаць даволі тоўстую картку. Уся яго ўвага зараз цалкам належала паперам, спісаным дробнымі літарамі, і хлопец, які на пэўны час пазбавіўся ад традыцыйных сухіх пытанняў, пачаў марудна аглядаць кабінет. Кабінет як кабінет. Шэрыя парэпанья сцены, вялікі загрузашчаны паперамі стол, чорная кушэтка, адзін погляд на якую адразу выклікае непрыемныя ўяўленні жудасных хваробаў. З такога ракурсу адзінай пазітыўнай рыскай у гэтым тыповым для ўсіх медычных устаноў нацюрморце безвыходнасці была выява ў акне разгалістага клёна з характэрным для пачатку восені маляўнічым пажоўклым лісцем. Юнак павярнуў тулава на чвэрць абароту, каб лепей разгледзець іншыя куткі памяшкання. Удумлівая глыбіня гарэзлівых вачэй змушала паразважаць наконт таго, што, магчыма, гэты чалавек ужо далёка не юнак, прынамсі, ментальна. Аднак кабінет ён аглядаў з наіўнымі дзіцячымі прастэчаю і цікаўнасцю, якія, верагодна, былі адбіткам яго прафесійнай дзейнасці. Ці, можа, наадварот: малады чалавек абраў свой такі няпросты, няхуткі, а часам і няўдзячны кар’ерны шлях толькі з мэтай задаволіць сваю цікаўнасць за дзяржаўны кошт, як мовіў аднойчы адзін вядомы яго папярэднік.

Усе чатыры сцяны выглядалі аднолькава неахайна, з той розніцай, што значную частку адной затуляла сабою старэнькая драўляная шафа, а ў другой большую палову адваяваў прыгожы краявід за акном. І тут раптам на фоне шэрай, месцамі парэпанай сцяны вочы напаткалі яскрава-чырвоны гадзіннік, які вісеў так, каб доктар яго заўсёды бачыў, і таму пацыенты, седзячы да ўваходу спінай рэдка звярталі ўвагу на гэты ка-

ляровы аазіс у шэрай пустэльні. Магчыма, гаспадар кабінета наўмысна абраў такі колер, які кантраставаў не толькі з гэтым невялічкім працоўным памяшканнем, але і з усім будынкам паліклінікі, каб самому не западаць у дэпрэсіўны настрой ад усюдыснай панурай рэчаіснасці.

Па плоскасці гадзінніка поўзалі агідныя чорныя стрэлачкі. Агідныя таму, што яны выклікалі ўстойлівыя асацыяцыі з не самымі прыемнымі прадстаўнікамі жывёльнага свету. У той самы момант дзве тоўстыя стрэлкі ўтваралі сабою амаль ідэальны шасцідзсяціградусны востры вугал. Трэцяя, танюткая, безупынная рухалася па коле і кожныя трыццаць секундаў альбо рабілася бісектрысаю гэтага вугла, альбо ўтварала разам з ім фігуру, якая маладому чалавеку нагадвала знак радыяцыйнай небяспекі, які далёка не кожны ўгледзеў бы ў такой кампазіцыі. Бо ў гэтым і выяўляецца ўся сутнасць сапраўднага навукоўца: ён бачыць навуку нават у самых звычайных штодзённых рэчах, да якіх належыць, да прыкладу, просты чырвоны гадзіннік.

Тым часам доктар урэшце знайшоў тое, што шукаў у запісах і зноў вярнуўся да допыту:

— Ці ёсць якія-небудзь спадчынныя хваробы, на якія хварэлі адразу некалькі членаў сям'і?

— Рак лічыцца?

— Не.

— Тады болей няма.

— Напэўна, ліквідатары ў сям'і былі? — з разуменнем і спачуваннем запытаўся доктар.

Хлопец некалькі імгненняў маўчаў, а пасля з выклікам паглядзеў на суразмоўцу:

— Ды мы ўсе ліквідатары. Вось ужо чвэрць стагоддзя ўсё не можам наступствы ліквідаваць і колькі яшчэ не

зможам... Так бы мовіць: перыяд паўраспаду цягам у жыццё. І нават не адно...

Гэтым разам маўчаў доктар. Аднак раптам пацыент дадаў болей спакойна:

— Выбачайце. Але ў тым сэнсе, які вы маеце на ўвазе, таксама былі.

— А траўмы галавы з вамі здараліся? — Хлопец не быў упэўнены, ці выклікана пытанне яго папярэднім эмацыйным выступам, ці яно таксама стандартнае. Але будзённасць, з якой гэта прамовіў стары, паказвала хутчэй усё ж на апошнія. — Прытомнасць гублялі?

— Траўм не было. Прытомнасць страціў аднойчы.

— Што сталася таму нагодай?

— Не ведаю, лекары тады так і не змаглі гэтага вызначыць. Але, імаверна, моцны эмацыйны шок.

Было відаць, што хлопец не хацеў болей нічога ўдакладняць. Гісторыя напраўду была дзіўная і не надта прыемная. Адбылася яна зусім нядаўна, калі распачалася хваля новых «сталкераў»¹. Хтосьці з іх выставіў на інтэрнэт-аўкцыёне свае трафеі. Міраслава, што невядома якім чынам даведалася пра гэтую старонку ў сеціве, раптам знайшла сярод лотаў стары сямейны сервіз, які іх прадзядуля пасля Першай сусветнай вайны прывёз з Аўстра-Венгрыі і які іх бацькі пакінулі ў хаце, калі пасля катастрофы неабходна было тэрмінова перасяляцца з забруджанай вёскі да далёкіх сваякоў у недалёкі Брагін. Як і ўсе, яны думалі, што яшчэ вернуцца туды і забяруць свае каштоўнасці, але адбылося так, што неўзабаве пасля нараджэння сына ім давялося пакінуць і Брагін, але не ў паўднёвым, а ў сталічным кірунку. І вось за-

---

¹ Сталкер — чалавек, які для забавы наведвае і даследуе закінутыя мясціны. Часам гэта чыніцца незаконна.

раз, калі мінула болей за дваццаць гадоў, рак ужо забраў бацькоў, а з сямейных рэліквій засталіся адно старыя фотаздымкі і бацькава ганаровае пасведчанне «ліквідатара», Слава пазнала згублены калісьці помнік свайго шчаслівага дзяцінства і вырашыла яго абавязкова набыць. І калі пошта ўрэшце даставіла сервіз, яна адразу паехала да брата, які здымаў аднапакаёўку недалёка ад тэатра музычнай камедыі. А ён узяў сервіз у рукі, каб уважліва разгледзець, бо ў адрозненне ад старэйшай за яго на адзінаццаць гадоў сястры ніколі не бачыў сямейную рэліквію на ўласныя вочы, а толькі шмат чуў пра яе, і... раптам страціў прытомнасць. Пасля гэтага Слава яшчэ паўгода цягала яго па паліклініках ды медычных цэнтрах, бо яе той выпадак дужа напалохаў. Але ніхто нічога ім так і не змог патлумачыць. Хоць яны дзясяткі разоў апавядалі лекарам гэтую непрыемную гісторыю з усімі дэталямі. За адным выключэннем: хлопец ніколі і нікому не распавядаў, што менавіта ён бачыў у той момант, калі згубіў сувязь з рэальнасцю.

Аднак гэтым разам доктар абышоўся і без падрабязнасцяў.

— Флюараграфію зрабілі?

— А гэта абавязкова? Без яе ніяк? — у вачах юнака літаральна на імгненне прамільгнула раздражненне, ён нервова выцер успацелыя рукі аб нябёсна-блакітныя джынсы.

— Абавязкова.

— А калі ў мяне ёсць супрацьпаказанні?

— Якія яшчэ супрацьпаказанні?

— Мне робіцца пасля яе дрэнна. Галава круціцца, пачынае нудзіць.

— Гэта афіцыйна пацверджана якім-небудзь дыягназам?

— Не, — уздыхнуў малады чалавек, разумеючы сваю паразу.

— Тады нічым не магу дапамагчы. У нашай паліклініцы патрэбны апарат, на жаль, зараз не працуе, таму найбліжэйшае месца, куды вы можаце звярнуцца — паліклініка нумар шэсць. Насупраць ліцэя БДУ. Ведаеце?

Хлопец нервова зглынуў:

— Найбліжэйшае? А нічога, што гэта нават не наш раён?

— Ну што ж паробіш, у суседніх паліклініках таксама свае складанасці, толькі шостая пагадзілася нам дапамагчы і прыняць нашых пацыентаў.

Хлопец бязрадасна ўтаропіўся ў шэрую сцяну.

— Вы, Аркадзь Лявонавіч, здаецца, пры ўваходзе сказалі, што вам патрэбная даведка для паступлення ў аспірантуру? Значыцца вам тэрмінова? — спытаў лекар, зноў разглядаючы нейкія паперы. — Між іншым, куды паступаць збіраецца?

— За... — Аркадзь своечасова праглынуў словы «за мяжу», — Заслаўе.

— Заслаўе? Няўжо ў нас там ёсць навучальныя ўстановы высокага ўзроўню? Дзіўна. А я і не ведаў, — доктар адвёў позірк ад дробных літар і, прыжмурыўшыся, глядзеў на наведвальніка.

— Не, але гістарычныя раскопкі будуць адбывацца менавіта там, а аспірантура знаходзіцца пры Інстытуце гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук.

— Інстытут гісторыі? У вас жа напісана, што вы — фізік! — стары здзіўлена замахаў паперкай, якую трымаў у руцэ.

— Ну так. Існуе такая навука археаметрыя. З дапамогай фізічных метадаў вывучаюць гістарычныя артэфакты.

— Нават так. Зразумела, — задумліва прамовіў доктар і праз паўзу дадаў: — А ў шостай паліклініцы, шчыра кажучы, зараз хаос, невядома, калі будуць вынікі. Што ж, Аркадзь Лявонавіч, у такім выпадку я выпішу вам даведку сёння, бо не хочацца, каб вы не трапілі ў аспірантуру праз тое, што не прынеслі флюараграфію. Але абавязкова занясіце яе як мага хутчэй.

Доктар пачаў нешта хутка-хутка пісаць, пасля дастаў з шуфляды пячатку і пакінуў на белай паперы сіні штамп.

— Але гэта толькі таму, што я паважаю гісторыю, — сказаў доктар, з сур'ёзным тварам працягваючы Аркадзю даведку. — І фізіку паважаю. Пспехаў на іспытах.

— Шчыра дзякую. Да пабачэння, — у вачах маладога чалавека з'явілася нешта такое, чаго раней там не было. Нешта новае. Такое, што можна было б ахарактарызаваць словазлучэннем «вера ў людзей».

— Да пабачэння.

Аркадзь, задаволены, выйшаў з кабінета. Настрой яму не сапсавала нават бабулька, якая, ледзь не паваліўшы яго з ног, кінулася ў адчыненыя дзверы з хуткасцю, якую было складана ўявіць у настолькі старой жанчыны. Урэшце пашанцавала. Калі б даведку без флюараграфіі не далі, давялося б губляць яшчэ некалькі дзён. Да таго ж трэба будзе зрабіць пераклад даведкі на нямецкую і натарыяльна яго пацвердзіць, што таксама патрабуе часу і грошай. А прафесар Фогель і так ужо болей за тры месяцы чакае, пакуль Аркадзь дашле яму ўсе неабходныя паперы. Выявілася, што гэта ўсё не так хутка, нават калі болей нічым не займацца, апрача збору дакументаў, за які ён узяўся адразу ж наступным днём пасля атрыманага праз электронную пошту ліста. Хоць навошта рабіць медычную даведку тут і перакладаць яе,

калі ўсё адно давядзецца праходзіць медкамісію яшчэ і там, мозг маладога фізіка, які звык ва ўсім шукаць логіку, зразумець не мог і не хацеў.

Аркадзь выйшаў са сваёй паліклінікі і скіраваў у іншую. Галоўнае, каб там чаргі не было. Усё ж такі ён абяцаў, што занясе вынік флюараграфіі, а калі паабяцаў — значыцца трэба выконваць, пагатоў калі табе пайшлі на саступкі, што ў такой бюракратызаванай сферы, як медыцына, было амаль прафесійным самагубствам з боку доктара. Хаця, насамрэч, якое там самагубства, калі што, проста скажа, што паперы згубіліся ці што адбылася нейкая памылка і ўсё. Здаецца, яны так і зрабілі, калі пераводзілі аднакласніка Аркадзя ў дарослую паліклініку, і дарогаю з дзіцячай усе паперы раптам згубіліся. Прытым што нават пешшу ад аднога будынка да іншага можна было дайсці хвілінаў за пятнаццаць. У выніку небараку давялося зноў збіраць даведкі і даводзіць усе свае дыягназы.

Сёння Аркадзю сапраўды шанцавала. Да далёкай чужой паліклінікі ён даехаў хутка, і чаргі там амаль не было. І хоць пасля самой працэдуры яго, як і заўжды, моцна захістала і ногі з галавою зрабіліся такія непаслухмяныя, нібыта ён быў стары матрос, які пасля месяцаў гойдання на караблі ўрэшце сышоў на цвёрдую зямлю, настрой у хлопца быў цудоўны. Ён як мага хутчэй накіраваўся да выхаду, каб падыхаць свежым паветрам (настолькі свежым, наколькі яно, вядома, можа быць у самым цэнтры Менска) на беразе Свіслачы.

Няўпэўнена трымаючыся на нагах, ён мінуў некалькі метраў усё яшчэ зялёнай восеньскай травы і з гучным выдыхам прысеў пад дрэвам на беразе ракі. На імгненне хлопец заплюшчыў вочы, каб даць дыскамфорту ў галаве магчымасць знікнуць, і раптам перад яго вачыма з'явіліся нечаканыя, але вельмі яскравыя праывы.

Ён сядзеў у тым самым месцы на беразе ракі, аднак усё, што было вакол яго, неверагодна змянілася. З усіх бакоў быў густы непраглядны лес. Каля берага над вадой рос гіганцкі магутны дуб, абхапіць які маглі б толькі чалавек пяць, узяўшыся за рукі. У адным кірунку недалёка ад яго ўзвышаўся няўяўных памераў валун, у іншым — гарэла вогнішча.

Карцінка знікла гэтак жа знянацку, як і з'явілася. І заплюшчаныя вочы не бачылі болей нічога, апрача цемры, што закалыхвала. Аркадзь зразумеў, што толькі што ён прысніў тое самае легендарнае капішча, якое калісьці знаходзілася акурат тут, на беразе Свіслачы. І той знакаміты дуб, які ў народзе празвалі волатам. А камень быў тым самым Дзедам, якога прыканцы мінулага стагоддзя перавезлі з гэтых мясцінаў у музей валуноў. Аркадзь пахістаў усё яшчэ каламутнай галавой, каб пазбыцца дзіўнага сну. Хоць яго адчуванні і не былі падобнымі да тых, што ёсць звыклымі для абуджэння, хлопец вырашыў, што ён проста заснуў.

***

Хутка ачуняўшы на свежым восеньскім паветры, якое пасля бясконцых гадзінаў у шэрай паліклініцы і нечаканага дзіўнага сну было неверагодна прыемным, Аркадзь павольна дастаў з заплечніка свой старэнькі танны тэлефон, які ўжо даўно планаваў замяніць на новы, але на тое заўсёды не ставала сродкаў ды і не было вартай нагоды, бо і старэнькі яшчэ добра працаваў, і набраў першы нумар у тэлефоннай кнізе. Першы, бо пачынаўся на літару б — Баляслаў. Хаця знаёмых Алесяў ды Алегаў было досыць, Аркадзь зазвычай усіх падпісваў паводле прозвішча. А вось прозвішча Баляслава ён нават і не ведаў, ды і яго сапраўднага імя не памятаў. Здаецца,

Мацвей, але гэта было не дакладна. Ведаў толькі ганарлівую мянушку — Баляслаў.

— Прывітанне, — павітаўся Аркадзь, пачуўшы знаёмы голас, — я ўжо ўрэшце вызваліўся і прапаную адсвяткаваць яшчэ адзін паспяхова выкананы мной квэст² у «Цэнтральным». Ты як?

Знаёмы голас запытаўся, ці значыць гэта, што Карл будзе сёння прастаўляцца. Карл ахвотна пагадзіўся, і голас радасна паведаміў, што за дваццаць хвілінаў будзе на месцы. Так, з таго часу, як Баляслаў даведаўся пра тое, што Аркадзя запрасілі ў аспірантуру ў старажытны нямецкі горад Трыр, колькасць жартаў пра Карла Маркса³ падтрымлівалася ўвесь час на даволі высокім узроўні, ды і Аркадзь тады для сябе вырашыў, што лепей усё ж быць Карлам, іначай гэтыя гісторыкі прыдумаюць яму якую-небудзь меней ганаровую мянушку. Пад «гісторыкамі» меліся на ўвазе вясёлыя сябры Баляслава, разам з якімі ён раней навучаўся на гістарычным факультэце БДУ. Адкуль у іх мелася такая нястрымная любоў да мянушак, было невядома, ды і пра сапраўднае паходжанне сваёй Мацвей ніколі не апавядаў, заўсёды толькі аджартоўваўся: «Гэта ўсё таму, што я смелы!»⁴ Але якое ён насамрэч меў дачыненне да знакамітага польскага караля, было незразумела. Бо Мацвей быў сапраўдным беларусам, нарадзіўся ў Наваградку і вельмі ганарыўся роляй гэтага слаўнага горада ў вялікай гісторыі нашай краіны. Пра што ўвесь час нястомна нагадваў усім сваім шматлікім знаёмым. На-

---

² Квэст — заданне ў ролевых гульнях, якое патрабуецца выканаць персанажу для дасягнення гульнявой мэты.

³ Карл Маркс нарадзіўся і працяглы час жыў у месцы Трыр.

⁴ Баляслаў II Смелы — кароль Польшчы з 1076 па 1079 год.

ват пры першым знаёмстве з ім Аркадзю давялося па-чуць пра недаацэненую веліч гэтага горада. Адбылося яно, калі яны былі яшчэ школьнікамі і прадстаўлялі свае адукацыйныя ўстановы на рэспубліканскай алімпіядзе па гісторыі. Яны абодва прыйшлі падчас падачы апе-ляцый у адзін кабінет з аднолькавым памылковым ад-казам і імкнуліся напачатку паасобку, а пасля, калі даведаліся, што ў іх нават довады адныя і тыя, разам прымусіць журы перагледзець вынікі. На вялікі жаль, у школьнікаў нічога не атрымалася, і Мацвей атрымаў дыплом другой ступені замест першай, а Аркадзю ўво-гуле ўрачыста ўручылі «пахаванку» ці, як афіцыйна на-зваўся гэты дакумент, — «Пахвальны водгук».

Першае ўражанне Аркадзя пра гэтага нахабнага пра-вінцыяла, які ўвесь час сцвярджаў, што журы яго валіць і наўмысна падтасоўвае вынікі на карысць сталічным багачам, было тады даволі неадназначным, але, калі яны пасля свайго правалу сядзелі сумныя ў школьнай сталовай, высветлілася, што ў хлопцаў мелася шмат агульнага, апрача спрэчнай памылкі ў заданнях. Хоць будучы фізік і сумняваўся, што на мерапрыемствах та-кога ўзроўню магчыма нейкая фальсіфікацыя: гэта ж не школьны, не раённы і нават не гарадскі этап. Аднак з тых часоў яны вось ужо некалькі гадоў падтрымлівалі сяброўскія стасункі. Значна прасцей гэта стала рабіць, калі Мацвей паступіў у БДУ і пераехаў у сталіцу.

Паглыбіўшыся ў прыемныя ўспаміны, Аркадзь да-стаў з заплечніка свой стары, аднак таксама ўсё яшчэ надзейны плэер, пераматаў касету гурта «Камэлот»⁵ на пачатак і бадзёра накіраваўся да месца сустрэчы.

---

⁵ «Камэлот» — беларускі этна-рок гурт, заснаваны ў 1991 годзе.

Перад Баляславам стаялі два велізарныя куфлі светлага піва, адзін з якіх быў ужо напалову пусты.

— Прастаўляешся? — усміхнуўся Аркадзь. — З якой гэта раптам нагоды? Мы ж, здаецца, дамаўляліся, што сёння я аплачваю.

— Ну а як жа? Ты, дарагі сябра, усё бліжэй і бліжэй да таго, каб стацца сапраўдным прафесарам. І я тут падумаў, што прафесар, які мне штосьці павінен, хаця б нават і ўсяго толькі некалькі куфляў піва, — найлепшы варыянт знаёмага прафесара, якога б я хацеў мець.

Як і зазвычай, Мацвей карыстаўся занадта мудрагелістымі, вычварнымі фразамі, але пры гэтым рабіў вялікія, можна сказаць, тэатральныя паўзы паміж сказамі. Гутарка з ім заўсёды нагадвала гульню ў шахматы: паспрабуй здагадацца, што насамрэч хаваецца за тым ці іншым словам-ходам. З аднаго боку даволі складана, з іншага — надзвычай цікава. Аркадзь, здаралася, сам сабе здзіўляўся, што ўжо столькі часу мае стасункі з гэтым чалавекам, ды што хаваць, гэты здзіўны гісторык — амаль адзіны яго сябра, на якога, нягледзячы на ўсю мудрагелістасць і непрадказальнасць, заўжды можна было разлічваць.

«Неяк ты зачасціў», — пажартаваў Аркадзь. Зазвычай Баляслаў скардзіўся, што ў яго няма грошай, і прасіў праставіць яму, пры гэтым ён упарта абяцаў вярнуць усё да апошняй сторублёвай купюры ці абавязкова праставіць у адказ, аднак ніколі не рабіў гэтага, апрача сённяшняга дня і таго першага разу, калі ён даведаўся пра электронны ліст, які Аркадзь атрымаў з горада з добра вядомай кожнаму гісторыку назвай Трыр.

Паважаны спадар Каршакевіч,
шчыра дзякую за тое, што Вы зацікавіліся нашымі даследа-

ваннямі. Вашае рэзюмэ мне даспадобы. Хоць, як Вы паведамлілі, у Вас і няма дастатковага досведу ў археаметрыі, але Вашыя глыбокія веды ў фізіцы, а галоўнае мэтанакіраванасць і зацікаўленасць, прымушаюць мяне пагадзіцца з тым, што Вы выдатна падыходзіце на месца майго дактаранта.

Калі ласка, удакладніце ў амбасадзе, якія Вам неабходна падрыхтаваць паперы для пераезду да нас. У сваю чаргу мы неўзабаве дашлём Вам патрабаванні да дакументацыі, якую павінны прадаставіць у наш інстытут патэнцыйныя дактаранты.

З павагай,
прафесар Фогель.

І хаця гэты ліст быў толькі першым сапраўдным кантактам са знакамітым навукоўцам, і пасля яшчэ адбыліся шматлікія гутаркі праз сеціва, Аркадзь і зараз мог на памяць паўтарыць тыя нямецкамоўныя радкі, якія, як ён спадзяваўся, зменяць усё яго жыццё аднойчы і назаўсёды. Перспектыва была насамрэч казначнай: вывучаць таямнічыя гістарычныя артэфакты ў найстаражытнейшым горадзе Германіі. І наступным жа днём распачаўся марудны, амаль бясконцы збор паперак, але яно павінна было таго каштаваць.

— Ну што, за цябе, прафесар? — запытаўся Баляслаў, уздымаючы куфель худзенькай рукой-галіначкай. Кароткія рукавы лёгкай карычневай кашулі дазвалялі пабачыць, як ад напругі і дагэтуль добра бачныя зеленаватыя вены зрабіліся яшчэ болей выразныя.

— Ага, — Аркадзь у адказ таксама ўзняў куфель, і хоць яго белая цішотка таксама не магла цалкам схваць доўгія рукі, венаў на іх відаць не было.

Сябры чокнуліся з цяжкім глухім гукам і адначасна прыгубілі халодны напой. У гэты момант да іх з боку Баляслава падышоў старэнькі, пашкуматаны жыццём дзядок у зношаным чорным пінжаку.

— Малады чалавек, — звярнуўся ён адразу да Мацвея без вітанняў і іншай малапатрэбнай ветлівасці, — адкажыце, калі ласка, ці вы раўнівы?

Мацвей ледзь не захлынуўся півам. Складалася такое ўражанне, што ў яго літаральна заняло мову. Аркадзю пашанцавала болей, бо ён паспеў праглынуць і зараз яму нішто не перашкаджала пачаць гучна рагатаць, хоць ён сябе і стрымліваў як мог. Сапраўды, відовішча, якое адбывалася перад ім, выглядала даволі карыкатурна. Малады высокі хлопец са светлымі кучаравымі валасамі на галаве, які праз поўную адсутнасць усялякай расліннасці на твары выглядаў гадоў на сямнаццаць – васьмнаццаць, не болей, стаіць і шалёнымі вачыма глядзіць на маленькага сівога дзядка з каламутным позіркам, які сведчыў, што гэты чалавек хутчэй за ўсё безупынна знаходзіўся ў ачмурэнні.

— Што, прабачце? — толькі і змог прамовіць Баляслаў, калі здольнасць складаць з гукаў словы ўрэшце вярнулася да яго.

— Вы раўнівы? — упарта паўтарыў пракудлівы дзядок.

— А вы, прабачце, з якой мэтай цікавіцеся? Дазвольце запытаць, — як мага ветлівей прамовіў Баляслаў.

Але дзядок раптам пераключыўся на зусім іншую тэму.

— А вось вы як мяркуеце, Шымон Перэс — ці добры прэм’ер-міністр⁶? — як нічога ніякага працягваў назаляць няўрымслівы стары.

— Дзядуля, а нічога, што ён ужо даўно не прэм’ер? Ён ужо даўно прэзідэнт! — Баляслаў знаходзіўся ў незразумелым стане, з аднаго боку ён ужо натапырыўся і гатовы

---

⁶ Шымон Перэс — ізраільскі палітычны дзеяч беларускага паходжання. У свой час быў прэм’ер-міністрам і Прэзідэнтам Ізраіля.

быў напраўду раззлавацца, што ім псуюць сяброўскую сустрэчу, але з іншага — яму было адначасна і смешна, і цікава, што ж будзе адбывацца далей. Аркадзь у сваю чаргу не ўмешваўся і працягваў рагатаць.

— Праўда? Няўжо прэзідэнт? Вой, зух. Нездарма наш зямляк!

Не дачакаўшыся адказу, дзівакаваты дзядок з палешаным настроем бадзёра скіраваў у бок выхаду.

— А табе абы пасмяяцца, — з лагодным сяброўскім дакорам заўважыў Баляслаў.

Аркадзь адсёрбнуў і толькі пацешнаў плячыма ў адказ. Ён даўно звывыкся ставіцца да ўсяго, што адбываецца ў «Цэнтральным» са здаровым гумарам, бо неяк аднойчы, калі ён глядзеў даволі нядрэжны і ў чымсьці ўжо культавы для яго пакалення амерыканскі серыял «Supernatural»⁷, злавіў сябе на думцы, што калі б галоўныя героі шукалі браму ў пекла не ў Злучаных Штатах, а ў сінявокай Беларусі, яна, безумоўна, знаходзілася б менавіта ў «Цэнтральным». Бо ўсе наведвальнікі, большасць з якіх альбо прапойцы, альбо творчыя людзі, альбо і тыя і іншыя адначасна, адчувалі ў гэтым месцы нешта дзіўнае і неверагодна прыцягальнае. А ўлічваючы тое, што і прапойцы, і творчыя асобы зазвычай маюць нашмат болей тонкую душэўную арганізацыю, чым сярэднестатыстычны грамадзянін, сама сабой напрошвалася выснова, што цягне іх сюды штосьці таямнічае, а мабыць, нават і тагасветнае.

Баляслаў зрабіў глыток і дастаў з адной са шматлікіх кішэняў шэрых падношаных нагавіцаў, якія разам

---

⁷ «Supernatural» (бел. Звышнатуральнае) — культавы амерыканскі фэнтэзііны тэлесерыял, галоўныя героі якога займаюцца паляваннем на паскуддзе.

са зручнымі лідскімі кедамі цалкам адпавядалі вобразу гісторыка-археолага, просценькі раскладны мабільнік.

— Якое ж можа быць свята без музыкі? — прастадушна запытаўся ён.

Аркадзь зноў паціснуў плячыма. Ён вельмі не любіў дурную звычку сябра гучна слухаць музыку з тэлефона, бо маладому навукоўцу не падабалася турбаваць іншых людзей і ён не хацеў прыцягваць да сябе залішняй увагі, аднак сёння настрой у яго быў сапраўды добры, ды і як той казаў: «Хто аплачвае піва, той і замаўляе музыку». Пагатоў, шчыра кажучы, музычны густ у іх у многім супадаў. Аднак гэтым разам ім не далі даслухаць нават першы спеў. Не паспеў Мацвей націснуць на кнопку, як нейкі заспіртаваны меламан, які дагэтуль ціхенька сядзеў пры століку ў найдалейшым куточку, раптам падскочыў са свайго месца і накіраваўся да іх з крыкам: «О, ДДТ⁸!». У Мацвея была перавага, бо ён стаяў такім чынам, што добра бачыў няпрошанага госця і паспеў рэфлекторна зрабіць некалькі крокаў назад. А вось пакуль Аркадзь разварочваўся, каб паглядзець на ўласныя вочы, што так напалохала яго сябра, меламан паспеў наблізіцца, і яны ледзь не сутыкнуліся твар да твару. Высокі, прапты і прапалены мужчына ў скураной камізэльцы на голым целе трымаў у руцэ паўлітровы слоік з каламутнай зялёнай вадкасцю, якая нагадвала адначасна і багну, і пракіслы боршч. Адным вокам госць глядзеў у вакно, другім — проста ў твар Аркадзю.

— Мальцы! Агуркі! Не папільнуеце? — з гэтымі словамі ён гучна паставіў свой скарб на стойку.

У гэты самы момант Баляслаў рэзка пацягнуў сябра за плячо:

---

⁸ «ДДТ» — савецкі і расійскі рок-гурт.

— Слухай, хадзем хутчэй адсюль. Мне, вядома, вельмі падабаецца мясцовы каларыт, але сёння яго неяк зашмат.

Аркадзь, які, на вялікі жаль, паспеў ужо бліжэй і падрабязней разгледзець змесціва агіднага слоіка і які ледзь стрымліваўся, каб да гэтай брыдкай субстанцыі не далучыць яшчэ і свой сённяшні сняданак, энергічна кіўнуў у знак поўнай згоды, адным глытком спустошыў кувель і рашуча рушыў да выхаду. Баляслаў з журбой паглядзеў на рэшткі піва, пасля на пачварны агурковы слоік і прыйшоў да высновы, што піва болей не хоча.

— Мне, безумоўна, даспадобы асаблівая атмасфера гэтага легендарнага месца. Аднак колькасць дзіўных гісторый, якія са мною тут адбыліся, сапраўды зашкальвае. Да таго ж што за сэнс ад гісторый, якія нельга нікому апавесці? Бо мне здаецца, што апавядаць гісторыі пра «Цэнтральны» ўжо даўно сталася сапраўдным маветонам. Хто толькі гэтага не чыніць: ад напалоханых школьнікаў, якія сюды выпадкова трапілі ўпершыню ў сваім жыцці, да вядомых на ўсю краіну мастакоў ды літаратараў, якія прысвячаюць гэтаму таямнічаму месцу цэлыя кавалкі сваіх шыкоўных твораў. Але гэта так, звычайнае лірычнае адступленне. Куды зараз пойдзем? — падзяліўся Мацвей сваімі думкамі, дагнаўшы сябра.

— Хадзем, мабыць, тады ў «Веды» зазірнём, калі мы ўжо тут побач? Магчыма, я набуду сабе чаго цікавага ў дарогу.

— Хадзем. Дык а ты ўжо дакладна ведаеш, калі з'язджаеш?

Аркадзь у думках усміхнуўся, пачуўшы ў голасе найлепшага сябра трывогу. Значыцца, ён таксама засмучаны, што яны так доўга не будуць бачыцца. Баляслаў рэдка выяўляў свае эмоцыі ў штодзённым жыцці, але

з блізкімі людзьмі ён заўсёды быў шчырым. У тым ліку за гэта Аркадзь яго і шанаваў.

— Планую, што за тры – чатыры тыдні. Але да таго часу столькі яшчэ ўсяго паспець неабходна, што, можа, ужо болей і не будзе такой зручнай магчымасці зазірнуць ва ўлюбёную кнігарню.

Як і зазвычай, Баляслаў адразу скіраваў у гістарычны і букіністычны аддзелы. Аркадзь пайшоў па парадку: пачаў з роднай шматпакутнай беларускай літаратуры. Ён заўжды лічыў гэтую кнігарню найбольш атмасфернай у горадзе і часта гадзінамі папросту шпацыраваў па ёй, разглядаючы тыя ці іншыя кнігі, а здаралася, што нават прагульваў у ёй пары. Аднак сёння малады навуковец шукаў нешта канкрэтнае. Праз некаторы час так і не знайшоўшы таго, што хацеў, ён звярнуўся да пекнай маладой дзяўчыны, якая дбайна расстаўляла кнігі на палічках.

— Выбачайце, а ў вас ёсць «Чарнобыльская малітва»?

— А хто аўтар? — абьякава запыталася супрацоўніца крэмы.

— Святлана Алексіевіч.

— Тады няма. З Алексіевіч мы маем толькі «У вайны не жаночае аблічча». Можа, цікавіць?

— Не, дзякую, — расчаравана адказаў Аркадзь.

У гэты момант ззаду падышоў Баляслаў.

— Ды яго хіба радыяцыя і цікавіць, — нахабна падміргнуў ён дзяўчыне. — Гэты малады чалавек той яшчэ радыяфоб. Нават з музыкі і тое толькі Kraftwerk⁹ і слухае.

---

⁹ «Kraftwerk» — легендарны нямецкі музычны гурт, заснаваны ў 1970 годзе. Адзін з найбольш вядомых альбомаў гурта выдадзены ў 1975 годзе і носіць назву «Радыеактыўнасць». Палова спеваў гэтага альбома закранае тэматыку радыяцыі.

Дзяўчына ўсё гэтаксама абыякава адварнулася да палічкі і далей працягнула сваю працу.

— Па-першае, ты сам ведаеш, што я шмат рознай музыкі слухаю. А па-другое, Kraftwerk спявае не толькі пра радыяцыю. Між іншым, я табе даўно раіў азнаёміцца з іх творчасцю. А ты ўсё аднекваешся. Не, каб хоць адзін раз паспрабаваў для цікавасці, — пакрыўджана адказаў Аркадзь.

— Яшчэ чаго захачеў. Хіба мне болей няма чаго слухаць, — усміхнуўся Баляслаў. Ён ужо збіраўся было падысці бліжэй да дзяўчыны і штосьці ёй яшчэ мовіць, але раптам перахапіў яе стомлена-раззлаваны позірк і накіраваўся адразу напрасткі да касы, употайкі назіраючы, як маладзіца ўздымаецца на дыбачкі, каб дацягнуцца да верхняй паліцы, трымаючы пад пахай дзве кнігі, якія вонкава выглядалі так, нібыта былі надрукаваныя гадоў сорок таму. На ўсе пытанні Баляслаў звычайна адказваў, што затое гэта танна, а ў якім яны знаходзяцца стане, не так ужо і істотна, бо ён іх хутка прачытае, паставіць на палічку і ўсё. Але лагічна патлумачыць, чаму ён не хоча тады ўвогуле узяць патрэбныя кнігі ў бібліятэцы, ён ніколі не мог.

— А што датычыцца «Чарнобыльскай малітвы», як фізік, я шчыра веру, што з такімі кнігамі неабходна ў абавязковым парадку азнаёміць усіх хімікаў- і фізікаў-першакурснікаў. Каб добра разумелі, якую адказнасць на сябе бяруць. І каб заўсёды думалі загадзя, што робяць, — нібыта апраўдваючыся працягваў Аркадзь.

Баляслаў, стоячы ў чарзе, азірнуўся:

— Слухай, а навошта табе ўвогуле гэтая кніга? Хіба ты яе яшчэ не чытаў?

— Чытаў, вядома. У кагосьці з аднагрупнікаў пазычаў падчас студэнцтва. Але такія кнігі трэба мець свае ўласныя. І я хачу ўзяць яе з сабою ў чужую краіну.

Калі яны ўжо выходзілі з кнігарні, Аркадзь раптам узгадаў:

— Слухай, тут жа, здаецца, аkurat у суседнім будынку, і пошта ёсць. А мне трэба зайсці запытацца, колькі гэта будзе каштаваць, калі копіі дакументаў у Германію поштаю дасылаць.

— Ну ты, стары, даеш, — шчыра здзівіўся Баляслаў, — дваццаць першае стагоддзе на дварэ. У сеціве паглядзіш. Навошта гойсаць тудэма-сюдэма?

— Ды ну, давай зойдзем, калі мы ўжо тут. Гэта ж зусім побач. Пагатоў, я вельмі сумняваюся, што ў Белпошты ёсць адэкватны сайт. Ведаеш, у Еўропе існуе такая канцэпцыя, як «электронная дзяржава»? Гэта азначае, што дзяржаўныя органы ажыццяўляюць сваю дзейнасць праз сеціва ў такім самым аб'ёме, як і ў рэальным жыцці, у рэжыме афлайн¹⁰. Дык вось, ты пра такое ў нас калі-небудзь чуў? Гатовы паспрачацца, што нават гадоў праз дваццаць тут нічога падобнага і блізка не будзе. А ты яшчэ на сайт Белпошты спадзяешся. Наіўны летуценнік.

— Ну, добра-добра, — прымірэнча пагадзіўся Баляслаў. Ён добра ведаў, што калі Аркадзь пачынае наракаць і скардзіцца на беларускую сапраўднасць, яго дужа складана спыніць і амаль немагчыма пераканаць. Ды і Мацвей яго цудоўна разумеў і цалкам у гэтым падтрымліваў, бо сам з дзяцінства быў гэтакім жа неабыякавым і непамяркоўным да лёсу сваёй шматпакутнай Бацькаўшчыны.

Каля самага ўваходу на пошту стаяў шыкоўны і відэавочна вельмі дарагі аўтамабіль.

---

¹⁰ Афлайн — без сеткавай сувязі. Часта выкарыстоўваецца ў значэнні «ў рэальным жыцці».

— Уга, — рэзка тузануў Аркадзя сябра, — ты паглядзі, які круты мерседэс. Тысячаў сто, напэўна, каштуе, калі не болей. Няўжо сапраўды нехта такім на пошту прыехаў?

— Ды, мусіць, чыноўнік нейкі, хто яшчэ на такую цацку грошы знайсці зможа? Усё заходняе заўсёды гучна перад камерамі крытыкуюць, а самі ўсё жыццё ў мерседэсах катаюцца. Знакамітая нямецкая якасць, як той казаў, — абьякава адрэагаваў на заўвагу сябра Аркадзь.

— А ты ўсё са сваёй нямецкай якасцю. Цьфу на цябе. А яшчэ сапраўдным патрыётам называешся. Фрыц ты пераапануты, а не патрыёт, — засмяяўся Мацвей.

Аркадзь зрабіў выгляд, што не звярнуў ніякай увагі на словы сябра. Не, ён не пакрыўдаваў і таксама мог бы пасмяцца з жарту, але не знаходзіў гэта смешным. Як часта любіў паўтараць яго школьны настаўнік гісторыі: як такое можа быць, што краіна, якая гераічна перамагла ў вайне, у выніку жыве значна горай, чым тыя, хто пацярпеў паразу? Аднак у Аркадзя ніколі не было чорнай зайздрасці да Японіі ці да Германіі, як у некаторых яго суайчыннікаў. Ён быў рады за кемлівых ды адказных людзей і ганарыўся прагрэсіўным чалавецтвам. Яны ж не вінаватыя ў тым, што абэлтухі-пераможцы не змаглі атрымаць ніякай карысці ад свайго трыўмфу. І такія думкі заўжды наганялі на маладога патрыёта вялікую тугу.

Тым часам у паштовым аддзяленні быў сапраўдны натоўп. Баляслаў абвёў памяшканне панурым позірам і цяжка ўздыхнуў:

— Э, братка. Мы тут з табой такімі тэмпамі заночым. Мабыць, усё ж такі лепей у сеціве паспрабуеш пашукаць?

Раптам увагу ўсіх прысутных да сябе прыцягнуў гучны рэзкі голас, які належаў укармленаму, мажнаму і вельмі паважнаму мужчыну ў бліскучым фірмовым пінжаку:

— Ды што вы сабе такое дазваляеце ўрэшце? У мінулым месяцы гэтая нікчэмная паслуга каштавала роўна дзве тысячы семсот рублёў. А зараз вы патрабуеце з мяне тры дзвесце! Ды я на вас у суд падам!

— Мужчына, не я ўсталёўваю кошты. Паслуга, насамрэч, падаражэла. І зараз яна каштуе тры тысячы дзвесце рублёў, — адказваў дрыготкі голас пажылой супрацоўніцы.

— Я не збіраюся столькі плаціць! Я заплачу роўна дзве семсот, як і раней, і досыць вам.

— І што вы прапануеце? Мне самой даплачваць замест вас? Ці як вы сабе гэта ўяўляеце?

— Ды што хочаце, тое і рабіце! Хочаце — даплачвайце, хочаце — хоць скрадзіце! Мяне гэта не хвалюе, гэта выключна вашыя праблемы. А я гэтага рабіць не буду! Я заўсёды плаціў дзве семсот і буду і далей плаціць дзве семсот! А яшчэ і скаргу напішу куды трэба! Хто ў вас тут галоўны? Назавіце мне яго прозвішча! І сваё прозвішча!

Аркадзь са смуткам паглядзеў на сябра:

— Сапраўды, пагляджу я лепей усё ж такі ў сеціве. Прынамсі, хоць бы паспрабую, раптам знайду тое, што трэба. Бо мне здаецца, што вось гэта ўсё можа надоўга зацягнуцца, — прамовіў ён, абводзячы змрочным позіркам бясконцую чаргу, і ціхім голасам так, каб толькі Баляслаў яго пачуў, дадаў: — Вось так вось заўжды: прыйдзеш у такое месца, дзе шмат людзей, неістотна ў краму, на пошту, на кірмаш ці куды яшчэ, і табе адразу ўвесь настрой сапсуюць. Зусім не паважаюць ні сябе, ні тых, хто навокал. За кожны рубель задушыць адзін аднаго гатовыя. А вось у Еўропе такога няма. Там чалавек чалавеку сябар, а не воўк, як у нас.

Аркадзь расчаравана ўздыхнуў. Гэтым разам Баляслаў нават не стаў спрачацца ці нагадваць пра тое, што

ён адразу прапаноўваў сюды не ісці. Яны неахвотна раз-
вярнуліся і павольна накіраваліся да выхаду. Ужо каля
самых дзвярэй іх абагнаў агрэсіўны скандаліст у бліс-
кучым пінжаку і рушыў напраткі да мерседэса.

— Ты толькі паглядзі на яго, — здзіўлена ўсклікнуў
Баляслаў, — ездзіць на такой тачыле, а праз пяцьсот руб-
лёў такі вэрхал учыніў. Гэта ж нават меней, чым адзін
жэтон у метро каштуе.

— Ну ён жа гэтага не ведае, — слушна заўважыў Ар-
кадзь, — ён жа ў метро не ездзіць.

Сябры гучна засмяяліся. Шчырым вясёлым смехам,
якім чалавек зазвычай смяецца выключна ў прысут-
насці даўно знаёмых і блізкіх яму людзей, якім чалавек
смяецца, калі разумее, што гэтых людзей ён, магчыма, на-
ступным разам не хутка пабачыць асабіста, і калі разумее,
што, можа быць, увогуле болей ніколі іх не пабачыць.

Частка другая

Жывеш у дарозе, жывеш у палёце,
На крылах, на колах, на рэйках, на борце.
Жывеш у гатэлях, у апартаментах,
На ўсіх паралелях, на ўсіх кантынентах.

Жывеш у палоне, жывеш у пагоні
За прывідным заўтра ў прывідным сёння.
Жывеш у бiстро, у кавярнях і барах,
Жывеш па раскладзе, жывеш пад гітару.

Жывеш на памежжы Чужыны з Айчынай.
І там недарэчна, і тут немагчыма.
Ці то не прыймае, ці не адпускае,
А час, бы вада, паміж пальцаў сцякае.

Адкуль ні ўцякай,
Куды ні бяжы,
І тут ты чужы,
І там ты чужы.

Лявон Вольскі

Аркадзь прачнуўся ад таго, што яго хтосьці ўпарта і мэтанакіравана трос за плячо. Ён неахвотна расплюшчыў вочы і пабачыў перад сабой маладую сімпатычную чарнявую памежніцу. Карыя вочы пільна і нецярпліва глядзелі на яго. Аркадзь адной рукой навобмацак намацаў кнопку «Pause» на сваім любімым плэеры, з якім ён быў неадлучны, і націснуў на яе.

— Ваш пашпарт, — суворая жанчына патрабавальна працягнула руку.

Аркадзь соннымі рухамі павольна дастаў з нагруднай кішэні кашулі сіні пашпарт. Жанчына ўзяла яго і пачала пафасна гартаць.

— Хто вы паводле гараскопа?

— Што, прабачце? — дзіўнае пытанне, насамрэч, было настолькі нечаканым, што, не зусім прачнуўшыся, Аркадзь не адразу зразумеў, чаго ад яго хочучь.

— Хто вы паводле гараскопа? — упарта паўтарыла брунетка, пільна гледзячы яму ў вочы.

— Тыгр! — з гонарам адказаў малады чалавек.

— Вы хацелі сказаць «леў»? — усміхнулася памежніца і перавяла позірк на даты ў пашпарце.

— Не! Я хацеў сказаць «тыгр» і кажу «тыгр»! — сонны Аркадзь не здаваўся.

— Што, прабачце? Які яшчэ тыгр? — памежніца перастала разглядаць дакумент і зноў працягнула свідраваць вачыма яго ўладальніка. Пры гэтым на яе твары было напісана, што яшчэ некалькі хвілінаў такой гутаркі і няўдалага вандроўніка альбо скіруюць напрасткі ў міліцэйскі пастарунак, альбо адразу перададуць у рукі санітарам.

— Тыгр. Тысяча дзевяцьсот восемдзесят шосты год нараджэння. І гэты год — год тыгра. Мне неўзабаве дваццаць чатыры будзе.

Аркадзь ужо чуў ціхі сціплы смех і больш гучнае перашэптванне з усіх куткоў вагона, але ўсё адно не мог зразумець, у кім праблема, у ім, недастаткова бадзёрым для такіх складаных інтэлектуальных тэстаў, ці ў памежніцы, якая задае нейкія дзіўныя, недарэчныя пытанні.

— Я не пра год народзінаў у вас пытаюся, а пра гараскоп, — у голасе жанчыны з’явіліся выразныя металічныя ноткі.

— А-а-а, вы пра гэта, — з палёгкай уздыхнуў Аркадзь. — Выбачайце, я яшчэ не да канца прачнуўся. Паводле гараскопа я Змеяносец¹¹.

---

¹¹ Змеяносец — часам вылучаны асобна трынаццаты знак Зодыяка.

— Вы здзекуецца з мяне? — і металічныя ноткі, і смешкі па ўсім вагоне адным духам зрабіліся значна гучней.

— Ды не, нават і не думаў, — шчыра адказаў навуковец, — другога снежня — Змеяносец. У сепіве пачытайце, калі мне не верыце. Ці запытайцеся ў каго-небудзь.

Аркадзь добра ўяўляў сабе, як гэтая размова мусіць выглядаць з боку. Але ён напраўду не здзекваўся і ні ў якім выпадку не збіраўся кпіць з супрацоўнікаў дзяржаўных органаў. Ён ніколі не цікавіўся гараскопамі і заўсёды іх блытаў, калі пра гэта заходзіла гутарка. Але адзінае, што ён ведаў дакладна, было тое, што згодна з нейкім з іх ён быў Змеяносам, знакам, пра які амаль ніхто нічога не ведаў, а многія нават і не чулі. Акрамя гэтага, Аркадзь калісьці даўно з ініцыятывы няўрымслівай Міраславы высветліў, што, паводле аднаго са шматлікіх гараскопаў, ён увогуле быў вожыкам. Здаецца, гэта быў зараастрыіскі гараскоп. Чаму ён, чалавек, які да гэтага ніколі не меў аніякага інтарэсу, запомніў на ўсё жыццё такую малазначную дробязь? Бо гэта быў адзіны гараскоп, які даволі дасканала апісваў яго складаны і мудрагелісты характар. У Міраславы тады з'явіўся чарговы новы кавалер, і яна дбайна правярала іх сумяшчальнасць па ўсіх існуючых гараскопах: ад дрэў і кветак да камянёў і яшчэ нейкіх вычварэнскіх дзікунстваў. Большасць з іх прадказвала недаўгавечнасць такога сардэчнага саюзу, і, прынамсі, ў гэтым яны сапраўды мелі рацыю. Хоць Аркадзь у сваю чаргу шчыра верыў, што справа была зусім не ў гараскопах, а ў асаблівасцях тэмпераменту сястры. Так, ён не адмаўляў таго, што насамрэч можа быць такое, што людзі, якія нарадзіліся ў той ці іншы месяц, маглі мець нейкі адметныя стэрэатыпныя рысы, якія ўстойліва атаясамліваліся ў абывацеляў з іх знакам

Задзяка, аднак ён, як навуковец, быў палкам упэўнены ў тым, што гэта хутчэй за ўсё звязана менавіта з тым, якое надвор'е панавала ў тыя месяцы жыцця маленькага чалавека, калі толькі пачынае фармавацца характар. А гэта якраз непасрэдна звязана з датай народзінаў. Вось і ўсё. І таму паводзіны тых, хто нарадзіўся ў дажджлівым верасні, падобныя адзін да аднаго і не падобныя да паводзінаў тых, хто нарадзіўся, да прыкладу, у сонечным красавіку. Як той казаў, куфэрак проста адчыняўся. І ніякай містыкі ці чагосьці звышнатуральнага.

Памежніца штосьці злосна прашаптала. Пасля зноў паглядзела ў пашпарт, пабачыла лічбы 02.12.1986 і моўчкі кінула дакумент уладальніку на калені.

— Дзякуй, — разгублена падзякаваў той, так і не зразумеўшы, у чым ён быў вінаваты перад гэтай раз'юшанай жанчынай, з якой нагоды яна так неўтаймоўна катвала яго сваімі ўвішнымі пытаннямі і чаму ён быў злачынцам у яе вачах.

З іншага боку, яшчэ пашанцавала, што пасля яе візіту, на першы погляд, нічога не знікла, як гэта адбылося ў адной са шматлікіх неверагодных гісторый Ваўкалака. Ваўкалак быў адным з самых дзіўных сяброў Баляслава, які штораз, калі з'яўляўся ў «Цэнтральным» апавядаў новую захапляльную гісторыю са свайго напоўненага шматлікімі прыгодамі жыцця. Пры гэтым слухачы ніколі не былі палкам упэўненыя, ці адбыліся гэтыя падзеі калісьці насамрэч, ці багатая фантазія Ваўкалака нарадзіла незвычайную казку, толькі каб пазабаўляць знаёмых. Як казаў Аркадзю Баляслаў, мянушку яго гаваркі сябра атрымаў за тое, што яшчэ ў школе, беручы ўдзел у рэспубліканскай алімпіядзе па беларускай мове, у заданні, дзе трэба было напісаць маленькае эсэ на тэму «Сапраўдны гонар нашага народа», напісаў, што такім

гонарам, безумоўна, ёсць старадаўні звычай нашых продкаў-неўраў ператварацца ў ваўкоў. Шаноўная камісія, якая чакала ў гэтым эсэ натхнёны аповед пра знакамітых беларускіх пісьменнікаў ці іншых выбітных творчых ды гістарычных дзеячоў, гумару не ацаніла і прысудзіла жартаўніку ганаровае апошняе месца. Прынамсі, так баяў пра тыя падзеі сам гаротнік Ваўкалак, хаця зноў жа ніхто не ведаў, наколькі можна было верыць гэтай прыкрай гісторыі. Але ён вонкава сапраўды чымсьці нагадваў ваўка: калматая барада, пасмы доўгіх збытаных валасоў, заўсёды адная і тая самая недалужная, заношаная да дзірак касуха, якой ён бязмежна ганарыўся, апавядаючы пра тое, што нібыта да яго яе насілі яшчэ сапраўдныя амерыканскія панкі васьмідзясятых, а пасля яго далёкі сваяк з ЗША, які таксама быў удзельнікам гэтай субкультуры, падараваў трафей яму.

Дык вось у адной са сваіх забаўных гісторый Ваўкалак расказваў у тым ліку і пра яго незабыўную сустрэчу з мытняй.

— Еду я аднойчы ў калядную ноч з цудоўнага горада Львова, — урачыста апавядаў ён. — Ну як цудоўнага, хутчэй я сказаў бы, што гэта найпрыгажэйшы горад сярод тых, у якія можа трапіць беларус без наяўнасці шэнгенскай візы ў пашпарце. Дык вось, еду я ў цягніку ды вязу сваякам да святаў некалькі прыгожых падарункавых скрыначак з украінскімі цукеркамі. На мяжы заходзіць да мяне ў купэ маладая самавітая супрацоўніца мытні, глядзіць напачатку ў адну торбу, пасля ў іншую, раптам заўважае цукеркі і пагардліва кажа: «А гэта што ў вас тут такое? Можна адкрыць паглядзець?» Ну а я ёй рахмана кажу: «Так, безумоўна, калі ласка». Не спрачацца ж з ёй сапраўды. Яна адчыніла, паглядзела, падзякавала і сы-

шла. Можаче верыць, можаче не верыць, але калі я прыехаў дадому і адчыніў гэтую скрыначку, там не ставала адной цукеркі.

Зноў-такі складана сказаць, наколькі рэальная гэтая гісторыя, аднак, калі падумаць, нічога сапраўды неверагоднага ў ёй насамрэч не было. Таму Аркадзь мудра вырашыў занадта не нервавацца праз усялякія дробязі. Гэта быў яшчэ толькі самы пачатак доўгага шляху да галоўнай мары ўсяго яго жыцця. Неўзабаве ён будзе ў Вільні, адразу з вакзала ў аэрапорт і адтуль ужо ў Германію. Няпроста і не вельмі зручна, затое даволі танна і досыць хутка. Малады навученец супакоіўся і зноў уключыў свой улюбёны плэер. Загучаў паланэз Агінскага.

***

Не паспеў Аркадзь схаваць ручную паклажу і заняць сваё месца ў дваццаць сёмым радку каля прахода, як з ім адразу загутарыў паўнаваты вусаты мужчына, які сядзеў побач і вонкава дужа нагадваў Вернана Дурсля са знакамітай экранізацыі¹².

— Пашанцавала нам, га? Шчыра кажучы, ледзь паспеў набыць гэтае месца. Вы ж, безумоўна, ведаеце, што гэта найболей бяспечныя месцы ва ўсім самалеце? — спытаў ён па-англійску.

— А чаму ж тады ў лаўкостэрах¹³ яны заўсёды самыя танныя? — адказаў пытаннем на пытанне Аркадзь, хоць і настрою спрачацца на гэтую тэму ў яго не было зусім.

— А хто ж іх ведае, — усміхнуўся вусач самаўпэўненай усмешкай, якой нібыта падкрэсліваў, які ён разумны,

---

¹² Вернан Дурслъ — персанаж кніг і фільмаў пра Гары Потэра.

¹³ Лаўкостэр — бюджэтная авіякампанія.

што ашукаў тых, хто так танна прадае гэтыя квіткі, — аднак згодна са статыстыкай верагоднасць выжыць пасля катастрофы нашмат вышэй у тых, хто сядзіць у канцы самалёта. А вы хіба не з гэтай нагоды тут месца набывалі?

Аркадзь на хвіліну задумаўся: ці сапраўды ён настолькі добра валодае англійскай мовай, каб падрабязна патлумачыць суразмоўцу, што падчас асабліва сур'ёзных катастрофаў зазвычай увогуле ніхто не выжывае, але, прыйшоўшы да несучышальных высноваў датычна багацця свайго слоўнікавага запасу, ён вырашыў абысціся болей нейтральным ды лаканічным адказам:

— Ды не, проста рухавікі звычайна так гучна шумяць, што заглушаюць мой старэнькі плэер, і робіцца амаль немагчымым слухаць музыку падчас падарожжа. — Аркадзь прыўзняў руку з плэерам, каб вусач дакладна зразумеў, пра што ідзе гаворка. — А тут іх практычна не чуваць. Вось і ўсё.

— Ага, а наперадзе вы не сядзеце таму, што не хочаце апынуцца на месцы пасажыраў рэйса United Airlines 811¹⁴? — працягваў гнуць сваю лінію «Дурслъ».

Аркадзь здзіўлена паглядзеў у мітуслівыя карыя вочы, якія зацікаўлена чакалі яго адказу. Ён таксама калісьці глядзеў перадачу пра гэтую катастрофу на тэлеканале National Geographic¹⁵, але ніколі не думаў,

---

¹⁴ У самалёце падчас палёту адбылося адчыненне і адзяленне дзвярэй грузавога адсека ў насавай частцы. Праз выбухную дэкампрэсію загінулі 9 пасажыраў, якія вылепелі з салона разам з крэсламі.

¹⁵ National Geographic Channel — амерыканскі тэлеканал, які трансліруе навукова-папулярныя фільмы. «Раследаванні авіякатастрофаў» — канадскі дакументальны тэлевізійны серыял, прысвечаны раследаванню розных авіяцыйных катастрофаў, а таксама прычын і падзей, якія прывялі да ўзнікнення кожнай з іх. Серыял трансліруецца на тэлеканале National Geographic Channel.

што хтосьці яшчэ можа ведаць на памяць назвы рэйсаў. Хаця, акінуўшы суразмоўцу яшчэ адным больш уважлівым позіткам, беларус адразу зразумеў, што нічога дзіўнага ў гэтым у прынцыпе няма, бо гаваркі вусач з верагоднасцю дзевяноста дзевяць адсоткаў быў тыповы заўзяты аэрафоб. Аркадзь, шчыра кажучы, таксама не надта любіў самалёты, бо быў перакананы ў тым, што той, хто народжаны, каб хадзіць, лётаць не павінен, з тае нагоды, што яму гэта папросту не наканавана лёсам. Апрача таго, нягледзячы на ўсю мастацкую прыгажосць гэтага неадназначнага вобраза, яго зусім не вабіла магчымасць «упаць, опалённым звездой по имени Солнце»¹⁶. Бо вышыні ён не любіў ніколі (хоць вышыня была, безумоўна, далёка не самым вялікім яго жахам), ды і ўсю шкоднасць уздзеяння сонечнага ультрафіялету на чалавечы арганізм падчас нават непрацяглага пералёту малады фізік цудоўна разумеў. Таму жудасную, аднак неверагодна захапляльную перадачу пра авіякатастрофы ён глядзеў хутчэй для таго, каб лепей даведацца, што і як працуе ў самалётах. Такое разуменне надавала яму нейкай дзіўнай упэўненасці ў тым, што ўсё будзе добра, бо ў сучасных транспартных сродках прадугледжана амаль усё, і магчымасць таго, што здарыцца нешта дрэннае, ацэньваецца экспертамі як мінімальнае. Хоць Аркадзь добра ведаў, што мала хто глядзіць такія перадачы менавіта з такой самай мэтай, як ён. Усё тлумачылася значна прасцей: чалавечая прырода такая, што людзі любяць жахлівыя катастрофы, бо яны падсвядома надаюць гэтым людзям адчуванне таго, што яны самі ўсё яшчэ сапраўды жывыя. Таму такія гісторыі

---

¹⁶ Радок са спева Віктара Цоя «Звезда по имени Солнце».

і фільмы заўсёды былі і будуць запатрабаваныя ды папулярныя.

І нягледзячы на тое, што Аркадзя сапраўды заўжды значна палохала перспектыва таго, што яму неўзабаве давядзецца ўздымацца на вышыню прыблізна дзесяці тысячаў метраў без належнай падтрымкі і апірышча пад нагамі, ён адназначна вырашыў для сябе, што калі мэта знаходзіцца ўжо зусім побач, тады не застаецца месца дурным забабонам, якія могуць усё сапсаваць. Асабліва ўлічваючы тое, як доўга ён да гэтага ішоў. Тры гады безупыннага вывучэння нямецкай мовы: на курсах, з рэпетытарам, самастойна. Для гэтага, безумоўна, патрабаваліся дзве рэчы, якіх яму ніколі не ставала: грошы і вольны час. І калі з вольным часам было прасцей: Аркадзь часам здзіўляўся, колькі можна ўсяго паспець, калі штодня прачынацца ўсяго на гадзіну раней, дык з фінансамі справы былі куды больш сумныя. Пазычаць давялося ва ўсіх больш-менш блізкіх ды надзейных людзей. І прытым што Баляслаў заўсёды на публіцы сцвярджаў, што знаходзіцца ў складаным фінансавым становішчы, малады фізік быў нават яму павінен неверагодную суму і часам здзіўляўся, адкуль у студэнта-гісторыка могуць быць такія грошы. Хаця той ніколі падрабязна не апавядаў пра сваю сям'ю, сябры даўно здагадваліся, што яго бацькі займалі даволі значныя пасады. А вось Аркадзю ні заробку малодшага навуковага супрацоўніка, ні пагатоў стыпендыі не хапала, каб і харчавацца было чым, і жыць было дзе, і на вывучэнне мовы заставалася. Затое з нешматлікімі, але надзейнымі сябрамі яму пашанцавала, яны, ведаючы яго прыродныя здольнасці, шчыра верылі, што іх укладанні хутка акупяцца, і ніколі яму не адмаўлялі, як бы няёмка ён пры гэтым не пачуваўся.

Ды і пошук арганізацыі, у якой могуць зацікавіцца маладым беларускім фізікам, адбываўся доўга ды пакутліва. І складана было вызначыць, чаму: наяўнасць выключна беларускай адукацыі ці адсутнасць пэўнага досведу у адносінах з еўрапейскімі калегамі. Справа пасоўвалася настолькі марудна, што Аркадзь нават пачаў весці статыстыку: ён напісаў электронныя лісты ста сарака сямі прафесарам з пяці еўрапейскіх краін. Значным абмежаваннем пошуку было тое, што, апрача нямецкай мовы, кандыдат валодаў толькі англійскай, а ў некаторых краінах бясплатна навучацца ў дактарантуры можна адно на матчынай мове выкладчыкаў. Да прыкладу, у Чэхіі толькі на чэшскай. А ў вялікай колькасці еўрапейскіх дзяржаў такая адукацыя ўвогуле была платнай незалежна ад мовы навучання. Таму і варыянтаў заставалася няшмат. Дык вось са ста сарака сямі лістоў адказы прыйшлі на дзевяноста чатыры. Аркадзь суцяшаў сябе тым, што гэта было значна болей за палову. Але на гэтым прыемная частка статыстыкі сканчалася. У пяцідзесяці двух выпадках сцвярджалася, што зараз вольных вакансій, на жаль, няма. І ўсё. Яшчэ ў сямнаццаці свяцілы навукі паведамлялі, што на дадзены момант не ведаюць, які ў іх будзе бюджэт у наступным годзе і ці змогуць яны набіраць новых супрацоўнікаў, і прасілі нагадаць ім пра сябе за тры месяцы, паўгода ці нават год. Тры прафесары спачатку зацікавіліся, але пасля раптам перасталі адказваць на лісты. Акрамя таго, шаснаццаць разоў Аркадзю прапаноўвалі ўзяць удзел у агульным конкурсе сярод усіх ахвотных. Для гэтага было неабходна падрыхтаваць вялікую колькасць дакументаў і даслаць іх сапраўднай поштаю. Пры гэтым паведамлялася, што дакументы ў выпадку адмовы кандыдату назад не вяртаюць. А славацкі інстытут нават

прасіў заплаціць трыццаць еўра за тое, каб проста твае паперы прынялі да разгляду. І гэта прытым, што, паводле інфармацыі на сайтах арганізацыі, у такіх конкурсах на адно месца падавалася каля тузіна чалавек, і з беларускай адукацыяй перамагчы шанцаў хутчэй за ўсё не было ніякіх. У адным месцы беларусу прапанавалі працу звычайным навуковым супрацоўнікам без месца ў дактарантуры, але такі варыянт таксама не цікавіў яго, бо што ж гэта за навуковец без доктарскай ступені. Пяць прафесараў прапанавалі пагутарыць праз скайп. Адзін з іх падаўся Аркадзю зусім неадэкватным, і ўсялякая ахвота звязваць з ім сваю кар’еру адразу знікла. Хоць нават праз два месяцы гэты дзіўны чалавек дасылаў беларусу незразумелыя элетронныя лісты ледзь не з пагрозамі, дарма што той даўно перастаў на іх адказваць. Між іншым, гэты дзівак у адрозненне ад карэнных немцаў, аўстрыйцаў і г. д. быў выхадцам з Расіі, які толькі пачынаў будаваць сваю навуковую групу ў Германіі. Аркадзь не рабіў з гэтага ніякіх высноў, проста адзначаў як цікавы факт. Чатыры іншыя гутаркі прайшлі досыць добра. Падчас адной з іх малады фізік адчуў, што ў адпаведнай тэматыцы ні халеры не разумее, і выбачыўся перад суразмоўцам за тое, што дарма забіраў у яго час. Яшчэ тры прафесары былі вельмі зацікаўленыя, аднак найбольшую актыўнасць выявіў спадар Фогель. Але сам шлях да знаходжання свайго будучага навуковага кіраўніка і агульнай мовы з ім быў працяглы і няпросты — ён запомніўся Аркадзю на ўсё жыццё.

Таму не, зараз ён не мог адмовіцца ад сваёй мэты праз тое, што адзінай хуткай і зручнай магчымасцю пераадолець такую адлегласць быў самалёт. Пагатоў што ў некаторы момант жыцця ён раз і назаўсёды пазбавіўся страху памерці, бо раптоўна пачаў разумець, што

блізкіх яму і проста добрых людзей, на вялікі жаль, на тым свеце знаходзілася ўжо значна болей, чым іх засталася на гэтым. І таму ён перастаў бачыць штосьці жудаснае ў тым, каб аднойчы апынуцца ў іх кампаніі. Аднак хоць думка пра магчыма хуткі ды несвоечасовы канец жыцця яго і не пужала, ён усё адно імкнуўся паспець зрабіць за адведзены яму на гэтым свеце час як мага болей. Ды і іншыя найбольш закаранены яго жаж так дагэтуль нікуды і не знік, хаця мала хто разумеў, што чагосьці можна баяцца значна мацней за смерць.

Пакуль Аркадзь сядзеў, занурыўшыся ў свае думкі і ігнаруючы пытанне вусача, выявілася, што гаваркому суразмоўцу болей нічога тлумачыць было не трэба, бо якраз у гэты момант да іх падышла гожая рудая жанчына гадоў каля дваццаці пяці і ветліва нямецкай моваю папрасіла мужчын прапусціць яе на месца каля ілюмінатара. Увага агаломшанага нечаканым з'яўленнем прыгажуні аэрофоба ў тое самае імгненне цалкам пераклучылася на яе. Задаволены такім цудоўным шанцаваннем, Аркадзь уключыў плэер і шчасліва заплюшчыў вочы.

***

Чулы сон беларуса абарваўся праз тое, што побач з ім распачалася нейкая мітусня. Узбуджаны мозг, які добра памятаў, што цела ў гэты самы момант знаходзілася ў самалёце, за некалькі імгненняў, пакуль не расплюшчыліся вочы, паспеў згенераваць дзясяткі варыянтаў катастрофы, якая магла адбыцца, пакуль ён спаў. Сэрца шалёна забілася ад нястрымнага страху, аднак калі вочы ўрэшце расплюшчыліся, высветлілася, што дзяўчына, якая сядзела каля ілюмінатара, захацела выйсці ў прыбіральню і спрабавала пабудзіць вусача, каб той у сваю чаргу распіхаў Аркадзя і каб пасля яны

абодва ўзняліся і яе прапусцілі. Але яе план забуксаваў на самым першым этапе, і малады фізік пачаў ёй дапамагаць, тузаючы нерухомага суседа. Калі аэрафоб урэшце прачнуўся, мужчыны адышлі ўбок і рудая прыгажуня бесперашкодна накіравалася да сваёй мэты.

Беларус з дзіцячай цікавасцю разглядаў мудрагелістыя аблогі. Ён ляцеў не ўпершыню, але ён не мог загнуць, пакуль не вярнулася суседка, бо пасля зноў давалося б прачынацца, таму бавіў час, гледзячы ў ілюмінатар па-над галавою вусача. Усё ж такі немаленькі рост дазваляў яму лёгка гэта рабіць. Калі ён адарваўся ад прыгожага відовішча, каб паглядзець у салон у пошуках жанчыны, яму адкрылася відовішча яшчэ больш захапляльнае, бо тая акурат падышла да яго, і хлопец вачыма ўпёрся непасрэдна ў цудоўную постаць, галоўную годнасць якой яскрава падкрэслівала смелае дэкальтэ. Вішанькай на гэтым неверагодна апетытным торце была мядзяная манетка, з дзірачкай пасярэдзіне, якая, звісаючы з бялюткай шыі, трапляла дакладна ў ямінку, што гіпнатычна прыцягвала позірк.

Аркадзь збіраўся ўжо ўзняцца, каб прапусціць дзяўчыну, адначасна думаючы пра тое, што праз надакучлівага вусача адразу і не звярнуў ніякай увагі на такі скарб. Аднак менавіта ў гэты момант самалёт, імаверна, трапіў у турбулентнасць і яго раптам рэзка падкінула ў паветры. Жанчына схапілася за крэслы і ненаўмысна нахілілася да беларуса. Манетка павісла на пекнай шыі, калыхнулася некалькі разоў у розныя бакі і дакранулася да скроні хлопца.

***

Ён стаяў і разглядаў дзіўную манету, якую трымаў у руцэ. З аднаго боку значыліся лічбы «1888». З іншага

знаходзіўся надпіс, які нагадваў, што кароль Бельгіі Леапольд Другі ёсць у тым ліку і кіраўнік Незалежнай дзяржавы Конга. Але гэта ўсё ён і так добра ведаў. Увагу прыцягнула дзіўная дзірка пасярод круглага кавалачка медзі. Гандляр, які толькі што перадаў яму рэшту ў выглядзе гэтай манеты, усхвалявана свідраваў кліента напалоханым позірам. Раптам ён не вытрымаў і прамовіў:

— Нешта не так, містар Кейсмент?

***

Аркадзь патрос галавою. Дзіўнае насланне знікла. Паводле паставы, у якой знаходзілася рудая дзяўчына, ён здагадаўся, што яго незразумелы транс працягваўся літаральна некалькі секундаў. Самалёт перастала трэсці, і хлопец дачакаўся, пакуль суседка крыху адыдзе, каб яны з вусачом змаглі яе прапусціць, і асцярожна ўзняўся.

Заняўшы зноў сваё месца, малады фізік доўга не мог заснуць, бо ў галаве з'яўляліся хаатычныя думкі наконт таго, што з ім здарылася. Сур'ёзна? Містар Кейсмент? Ён вельмі шанавалі гэтага славутага ірландца і з нецярпеннем чакаў кнігі пра яго, якую неўзабаве павінен быў выдаць адзін з улюбёных пісьменнікаў Аркадзя — перуанец Марыя Варгас Льёса, які менавіта ў гэтым месяцы атрымаў Нобелеўскую прэмію па літаратуры. Ведаючы, хто на яе быў намінаваны, хлопец чакаў яе вынікаў нават болей, чым вынікаў у галіне фізікі. І быў вельмі рады, калі даведаўся, што такі варты чалавек яе ўрэшце атрымаў. А тут яшчэ і навіна пра тое, што вось-вось з'явіцца на свет кніга пад назвай, якая з іспанскай перакладалася як «Сон Кельта». Хлопца заўсёды цікавіла біяграфія Роджэра Кейсмента, асабліва

беручы пад увагу падабенствы ў гісторыях беларускага і ірландскага народаў. Гэты чалавек імкнуўся пазбавіць сваіх суайчыннікаў ад англійскай улады, як у свой час імкнуліся пазбавіцца ад расійскага ўплыву многія выбітныя дзеячы беларускай зямлі. Але чаму Аркадзь раптам пабачыў гэты дзіўны сон? Ці што гэта ўвогуле было? Напэўна рудая дзяўчына выклікала ў яго ўстойлівую падсвядомую асацыяцыю з Ірландыяй, а ў сукупнасці з кангалезскай манетай дала нагоду яго ўзбуджанаму няпростым падарожжам мозгу ўявіць такую дзіўную падзею. Усё ж містар Кейсмент сапраўды некаторы час (на самым пачатку дваццатага стагоддзя) жыў у Конга і мог на самай справе трымаць гэтую манетку ў руках.

Знайшоўшы лагічнае тлумачэнне дзіўнаму здарэнню, Аркадзь супакоіўся і зноў задрамаў.

***

Калі самалёт урэшце зусім спыніўся на ўзлётна-пасадачнай паласе і Аркадзь выключыў плэер, ён пачуў знаёмы спеў, які ўрачыста гучаў у салоне. Не, гэта быў не «Нарвежскі лес», ды і прыляцелі яны не ў Гамбург¹⁷, але тое, што Аркадзь ніяк не мог узгадаць назву спева і выканаўцу, крыху расчаравала яго, меламана ад нараджэння. Хаця пачуццё эйфарыі ад таго, што вось ён усё бліжэй і бліжэй да ажыццяўлення сваёй даўняй мары, не пакідала яго, нягледзячы ні на што.

— Ну што ж, найстарэйшы нямецкі горад, я іду да цябе, — сказаў Аркадзь на роднай мове ўголас.

---

¹⁷ «Нарвежскі лес» — раман японскага пісьменніка Харукі Муракамі, на пачатку якога галоўны герой прылятае ў Гамбург і чуе ў самалёце спеў пад назвай «Нарвежскі лес» брытанскага гурта «The Beatles».

— Што, прабачце? — вырашыўшы, што пасажыр звяртаецца менавіта да яе, перапытала па-нямецку сімпатычная ўсмешлівая сцюардэса.

— Усё цудоўна. Дзякуй за прыемны палёт і да пабачэння, — радасна адказаў ёй Аркадзь, таксама па-нямецку.

Яна зноў усміхнулася, і малады навуковец накіраваўся ў хвост самалёта бліжэй да выхаду.

***

Наступным этапам зацяглага падарожжа зноў была чыгунка. Але дзякуючы таму, што ў Германіі традыцыйна ўсё імкнуча зрабіць такім чынам, каб грамадзянам заўсёды было зручна, сесці на цягнік можна было ў тым самым аэрапорце, варта толькі спусціцца па лесвіцы або ліфтам на некалькі ўзроўняў.

Аркадзь, які нягледзячы на малады ўзрост, быў ужо даволі дасведчаным вандроўнікам і даўно звывся з тым, што абсалютная большасць еўрапейскіх чыгуначных вакзалаў нагадвалі сцэны з малабюджэтных фільмаў у жанры стымпанк¹⁸. Ад гэтых шматлікіх масіўных металічных канструкцый яму заўжды рабілася ніякавата, бо ў іх не было нічога жывога, толькі замагільны холад і ўстойлівы ярка выражаны металічны пах. Хаця, з іншага боку, з гэтым можна было паспрачацца: чаму гэта нічога жывога? Адночы на адным еўрапейскім вакзале ў знакамітым і папулярным сярод турыстаў горадзе Аркадзь, узняўшы галаву дагары, выпадкова заўважыў тлусценькіх папукоў, якія раздольна бегалі над яго

---

¹⁸ Стымпанк — кірунак навуковай фантастыкі, які мадэлюе выдуманую цывілізацыю, што засвоіла ў дасканаласці механіку і тэхналогіі паравых машын.

галавой на гэтых разгалістых металічных канструкцыях. Аднак нельга было сказаць, што наяўнасць такога жыцця на вакзале яго хоць крышачку супакоіла. Хутчэй наадварот.

Але гэтым разам, нават нягледзячы на тое, што мясцовы стымпанк быў больш-менш акуратны і дагледжаны, у яго мелася адзіная адмоўная рыса, якая перабольшвала ўсе станоўчыя. Вакзал знаходзіўся пад зямлёй, таму пах і замагільны холад металічных канструкцый адчуваліся яшчэ выразней. Хаця гэта яшчэ быў не найгоршы варыянт, бо, калі верыць усё таму ж красамоўнаму Ваўкалаку, да прыкладу, метро ў славутым горадзе Парыжы было яшчэ больш страшнае і агіднае.

Калі памяць не падводзіла Аркадзя, прыгода гаваркога барадача адбылася падчас яго камандыроўкі. У Парыжы яны з калегамі знаходзіліся праездам, бо іх самалёт павінен быў вылятаць з мясцовага аэрапорта, і, каб паспець хаця б нешта паглядзець, ім давялося скарыстацца паслугамі мясцовага метрапалітэна...

— Першым сюрпрызам для мяне тады стала тое, што замест звыклых для карэннага менчука жэтонаў у Парыжы нам неабходна было набываць звычайныя папяровыя квіточкі, — з некрывадушным захапленнем апавядаў Ваўкалак. І дрыготкім голасам працягваў: — І вось я, стомлены ад доўгага шляху, нагружаны дарожнымі торбамі, рашуча накіраваўся да турнікетаў. А там бясконцы хаатычны натоўп, які, напэўна, адсоткаў на дзевяноста пяць складаўся з гэтых, прабачце, афрафранцузаў. А ў мяне ў торбах і грошы, і пашпарт — карацей, усё, што я браў з сабою ў вандроўку. І вось я, прыціскаючы да сябе манаткі, праціскаюся скрозь шматлікія чалавечыя целы да турнікета, прапіхваю ў дзірку квіток і як мага хутчэй адыходжу ад турнікета падалей. Ідзем

мы такія калідорам, які нагадвае тыповую каналізацыю: вузкі змрочны тунэль, вакол вісяць нейкія абадраныя правады, паўсюдна смецце, асвятлення стае выключна на тое, каб бачыць спіну чалавека, які ідзе наперадзе. І тут раптам ад калідора адыходзіць адгалінаванне, а на сцяне вісіць малюнак, што, калі вы хочаце перасесці на іншую лінію, вам сюды. Мы збочваем згодна са схемай, а там зноў такія самыя турнікеты! Ну, мае калегі глядзяць, што робяць абарыгены, і таксама зноў суюць тых свае квіточкі ў дзірку, і толькі пасля гэтага я звяртаю ўвагу на тое, што з іншага боку турнікета пасажыры забіраюць іх назад. Я стаю з велізарнымі вачыма ў поўнай паніцы і не магу прыдумаць, што ж мне рабіць у такой сітуацыі. Я гучна прашу калегу, каб ён працягнуў мне свой квіток, раптам у мяне атрымаецца па ім прайсці. Калега мне яго працягвае і тут бац. Эўрыка! Турнікет адчыняецца. Забягаючы наперад, трэба адразу адзначыць, што шчаслівы ўладальнік квітка пасля ўвесь дзень катаўся з яго дапамогай, хаця так, здаецца, не павінна быць, бо гэта быў менавіта квіток на адну паездку. У любым выпадку, не раю вам, калі вы трапіце ў гэтае метро, так рызыкаваць, бо для таго, каб выйсці са станцыі на вуліцу, зноў неабходна было засунуць той самы квіток у дзірку. І калі ў цябе з якой-небудзь нагоды няма квітка, ці ён чамусьці не счытваецца як след, выйсці адтуль ужо немагчыма. А там турнікеты высокія, не такія як у нас, іх так проста не пераскочыш. Пра гэта я даведаўся на сумным уласным досведзе, бо мне давалося гэта самому паспрабаваць! Навошта? А тут пачынаецца другая не меней цікавая гісторыя. На зваротным шляху я сабе набыў праязны, якім нібыта можна карыстацца да канца дня, бо мне неабходна было яшчэ заехаць у некалькі розных далёкіх кутоў горада.

І вось у адзін цудоўны момант праязны раптам зусім не спрацаваў. І ўсё. А вакол супрацоўнікаў метрапалітэна ды і ўвогуле нікога няма. Толькі ўздоўж сценаў стаяць аўтаматы, у якіх прадаюцца квітка. У выніку я гойсаў па ўсёй станцыі, пакуль урэшце не знайшоў супрацоўніка, які праверыў мой квіток, вельмі здзівіўся, што і ў яго нічога не атрымалася, націснуў нейкую кнопку ў сябе на прыборы і адчыніў уласнымі рукамі перада мной турнікет. Пры гэтым ён нават не патлумачыў, што мне рабіць, калі праязны зноў не спрацуе, а навокал не будзе нікога з яго калег.

Аднак, шчыра кажучы, гэта было насамрэч яшчэ не самым непрыемным у Парыжскім метро. Да сістэмы турнікетаў і бясконцага натоўпу хаця б можна праз пэўны час неяк прыстасавацца, прызвычаіцца. Найболей жудаснае ў метрапалітэне французскай сталіцы тое, што на адной станцыі можна трапіць адразу на тры – чатыры галіны і нават на міжгароднюю чыгунку! Што ў гэтым непрыемнага? А тое, што ўсе лініі размяшчаюцца пластамі адна пад адной, а брудная, смярдзючая чыгунка знаходзіцца ў самым нізе, прытым што пах ад яе можна пачуць не толькі на апошнім узроўні, але нават і на вуліцы, на свежым паветры, так бы мовіць. Брр.

Калі Аркадзь з зацікаўленасцю слухаў гэтую поўную драматызму гісторыю, у яго склалася трывалае ўражанне, што парыжскі метрапалітэн — гэта агідны бясконцы лабірынт. І ў яго тады раптам з'явілася дзіўная думка, што французам яшчэ пашанцавала, што ў іх не знайшлося свайго «Аум Сінрыкё»¹⁹. Бо калі б здарылася

---

¹⁹ «Аум Сінрыкё» — японская секта, якая атрымала сусветную вядомасць у 1995 годзе, здзейсніўшы тэрарыстычную газавую атаку ў такімскім метро.

нешта дрэннае і ў натоўпе запанавала паніка, з гэтага лабірынта выбраліся б толькі карэнныя парыжане, калі такія ўвогуле там існуюць. Бо паводле аповедаў усё таго самага Ваўкалака, іх там знайсці было нават складаней, чым беларускамоўнага чалавека ў цэнтры Менска.

Хаця стаўленне да парызскага метро, вядома, моцна залежала ад таго, наколькі крытычным і дасведчаным позіркам на яго паглядзець. Бо калі Аркадзь узгадваў свой візіт у Кіеў, найбольш яркім яго ўражаннем ад гэтага горада дагэтуль заставалася станцыя Арсенальная, якая, як ён памятаў, была найглыбейшай у свеце. Знаходзячыся на гэтай станцыі нават у звычайны будны дзень, не ў гадзіну-пік, пры адсутнасці натоўпу, дыхаць было даволі складана, бо свежае паветра там практычна адсутнічала нягледзячы на безумоўную наяўнасць вентыляцыі. А калі б там (ды не дазваляць гэтага ўсе багі!) быў бы натоўп і распылілі б нейкі газ, як пятнаццаць гадоў таму ў Японіі, было нават страшна падумаць, якімі маглі б быць наступствы. А яшчэ было цяжка ўявіць, што сказаў бы пра такое метро Мацвей, бо, як аднойчы даведаўся Аркадзь, звычайна вонкава жыццярэадаснаму гісторыку амаль з самага яго пераезду ў сталіцу па начах сніліся жахі пра «падземку», ды і ўвогуле ўсялякія цёмныя тунэлі выклікалі ў яго малапрыемныя асацыяцыі. Аднак ніхто з яго асяроддзя так дакладна і не даведаўся, што насамрэч паслужыла нагодай з'яўлення такой дзіўнай фобіі. Хоць Аркадзь не адмаўляў такой магчымасці, што сам Баляслаў добра ведаў, адкуль, як той казаў, ногі растуць, але проста не меў ніякай ахвоты ні з кім дзяліцца такой занадта асабістай інфармацыяй. Такая гіпотэза ў вачах пачынаючага навукоўца здавалася досыць праўдападобнай і лагічнай. Малады фізік і сам не вельмі любіў апавядаць пра

свае мала каму зразумелыя жахі. Ды і, шчыра кажучы, людзей, якія не любяць знаходзіцца ва ўмовах, калі не відаць сонечнага святла, даволі шмат, а «падземка» была найбольш распаўсюджаным увасабленнем іх трывогаў. Прынамсі, ў сталіцы. Аркадзь нават неяк злавіў сябе на думцы: як добра, што ў піхім менскім метро якое-небудзь небяспечнае здарэнне проста немагчыма сабе ўявіць. Беларусы — народ мірны. Ні ў кога няма нагоды чыніць жудасныя рэчы ў самым сэрцы сваёй краіны. Ды і наўрад ці яна калі-небудзь з'явіцца. Усё ж менталітэт — рэч даволі стабільная, якая напрацоўваецца цягам стагоддзяў і не можа змяніцца ні за дзесяць, ні за пятнаццаць гадоў.

Аркадзь не ведаў, колькі праўды было ў захапляльнай гісторыі пра парыжскае метро, але, назіраючы неверагодны імпэт, з якім апавядаў яе Ваўкалак, у аснове, хутчэй за ўсё, сапраўды ляжалі рэальныя падзеі. У нямецкай чыгунцы хаця б не было правадоў, смецця і гэтых, выбачайце, афрафранцузаў. Былі турканемцы, але не ў такой ужо і вялікай колькасці. Аднак Аркадзь у гэтым пытанні прытрымліваўся еўрапейскай талерантнасці, бо ў свой час быў знаёмы як з добрымі, так і з дрэннымі людзьмі самых розных расаў, і іх чалавечыя якасці ніякім чынам не залежалі ад колеру скуры.

***

Колькасць платформ і шляхоў на вакзале не на жарт напалохала Аркадзя. Каля раскладу стаяў натоўп, які, наколькі зразумеў малады фізік, абмяркоўваў тое, што за апошнюю гадзіну кіраўніцтва чыгункі скасавала ўжо чатыры цягнікі ў Ахен, а пра нагоду такога катастрафічнага становішча і магчымыя іншыя шляхі да гэтага нямецкага горада так нікому і не паведамілі. Гэта здзівіла

маладога навукоўца, які з дзяцінства чуў, як савецкім дзецям ставілі ў прыклад нямецкую педантычнасць. Аркадзь выключыў плэер, бо вырашыў, што калі ўжо тут цяжкі могуць спазняцца, касавацца, прыезджаць на іншыя шляхі і гэтак далей, дык лепей быць у курсе падзей. Якраз у гэты момант прагучала абвестка пра тое, што найбліжэйшы час да Ахена можна будзе даехаць выключна з перасадкамі, бо найпроставай сувязі з гэтым горадам зараз няма праз нейкія праблемы з электрычнасцю ў суседнім населеным пункце. Гэтая абвестка вельмі ўсхвалявала беларуса і нават змусіла яго адарвацца ад глыбокіх разваг, і справа была зусім не ў тым, што яго турбаваў лёс пасажыраў, якім давядзецца шукаць іншыя маршруты. Гэта, безумоўна, была надзвычай непрыемная сітуацыя, аднак такое здараецца. Узбудзіла Аркадзя іншае, прычым узбудзіла ва ўсіх сэнсах. Жаночы голас, які пачуўся з гучнамоўцаў быў адначасна пяшчотны ды прывабны, па-анёльску ласкавы ды па-д'ябальску спакуслівы. Хлопец нават заўважыў, як вакол яго яшчэ некалькі чалавек, у тым ліку і жанчын, здзіўлена ўзнялі галовы дагары, нібыта імкнуліся пачуць тую незямную прыгажуню, якой належаў гэты мядова-салодкі голас. Яго гучанне было настолькі ні да месца на брудным шумным чыгуначным вакзале, што Аркадзь нават адчуў нейкі кагнітыўны дысананс. Ён не сумняваўся, што дзяўчына з такім голасам магла б знайсці сабе працу дзе заўгодна: у агучванні фільмаў, у кол-цэнтрах, на радыё... А ў сферы сэксу праз тэлефон яна ўвогуле мела б усе шанцы стаць найболей запатрабаванай супрацоўніцай. Але яна з нейкай толькі ёй вядомай нагоды абрала чыгунку. І ў гэтым было нешта настолькі вар'яцкае, настолькі няслушнае, што малады навуковец нават не ведаў, зайздросціць такому

прыроднаму падарунку ці спачуваць таму, што яго ўладальніца не здолела знайсці яму годнага выкарыстання. Тым часам анельскі голас пачаў паўтараць інфармацыю пра праблему, якая існавала ў ахенскім кірунку, аднак да станцыі наблізіўся цягнік, які грукатам сваіх колаў зусім заглушыў гэтую казачную мелодыю. Аркадзь нібыта прагнуўся ад гіпнозу і раптам узгадаў, што яму неабходна было тэрмінова даведацца, якім чынам ён можа даехаць да канцавога пункта свайго падарожжа. На раскладзе ён пабачыў, што да Трыра існуе магчымасць даехаць цягніком, які павінны быў сыходзіць акурат праз тры хвіліны. Але ён нідзе не мог знайсці цягнік, які едзе менавіта туды. На той каляіне, на якую спасылаўся расклад сапраўды стаяў прыгожы сучасны цягнік, які складаўся з шасці вагонаў, аднак сярод назваў буйных гарадоў, праз якія ён мусіў быў праехаць згодна з інфармацыяй, якая змяшчалася на табло на пероне, Трыра не было. Часу разважаць ужо не заставалася, і Аркадзь рашуча заскочыў у найбліжэйшы да яго вагон. Амаль адразу пасля гэтага зачыніліся дзверы і загрузалі колы. Аркадзь азірнуўся, у гэтым сегменце цягніка апрача яго ехалі яшчэ пара пенсіянераў і нейкі сонны барадаты мужчына сярэдняга ўзросту. Да мужчыны ісці было далёка, таму давялося звярнуцца да старых.

— Прабачце, калі ласка, я даеду гэтым цягніком да Трыра? — спытаў Аркадзь, прамаўляючы кожнае слова як мага болей выразна, каб носьбіты нямецкай мовы яго дакладна зразумелі.

Жвавая бабуля запытальна паглядзела на ахайнага, дагледжанага дзядулю, той, напэўна, зразумеў яе без словаў і толькі моўчкі кіўнуў. Жанчына пяшчотна ўсмінулася ў адказ. Аркадзю засталася шчыра пазаздрос-

ціць таму, з якім жыццялюбствам і каханнем яны глядзе-лі адзін на аднаго нават у такім узросце.

— Даедзеце, — весела адказала бабуля, — але не гэ-тым цягніком.

У беларуса ад расчаравання і адчування поўнай без-выходнасці адвалілася сківіца.

— Але вы не хвалюйцеся, — з усмешкай працягнула жанчына, — вы ўсё слухна зрабілі. Проста на наступ-ным прыпынку вы мусіце выйсці і хуценька перасесці на іншы цягнік. Бо ад аэрапорта нічога, што ішло б не-пасрэдна да Трыра, няма. Аднак вам сапраўды трэба бу-дзе паспяшацца, калі я добра памятаю, у вас на пера-садку будзе хвіліны чатыры.

— Шэсць, — упэўнена ўдакладніў дзядуля, — але, здаецца, яны з мінулага месяца ў сувязі з рамонтам чыгу-начнага палатна перанеслі цягнік да Трыра на далёкую платформу, а да яе яшчэ паспець дабегчы трэба.

— О, выбачайце, а я і забылася. Сапраўды. Аднак не хвалюйцеся, мы выйдзем разам з вамі і пакажам, у якім кірунку бегчы. Мы ж паспеем? Наш цягнік праз колькі ад'язджае? — зноў звярнулася яна да старога.

— У нас будзе дваццаць хвілінаў, так што ўпэўнены — мы паспеем дапамагчы маладому чалавеку, — спакойна адказаў той.

— Шчыры дзякуй, — прамовіў Аркадзь і збіраўся ўжо накіравацца ў глыб вагона, каб сесці і ўрэшце адпа-чыць. — А колькі яшчэ ехаць да наступнага прыпынку?

— Ніколькі, — усміхнуўся дзядуля, — ужо амаль на месцы. Так што трымайце свае торбы мацней і рыхтуй-цеся бегчы.

У гэты момант цягнік сапраўды пачаў тармазіць і Ар-кадзь схапіўся за валізу. Як толькі дзверы адчыніліся, ён імгненна саскочыў на платформу. Старыя падарожнікі

выйшлі за ім і хутка рушылі да стэнда, на якім вісеў папяровы расклад. Яны некалькі імгненняў штосьці шукалі, пасля рашуча кіўнулі адзін аднаму і жвава павярнуліся да хлопца:

— Хадзем хутчэй, нам трэба ў пераход спускацца, — прамовіла бабуля і, не глядзячы на крыху разгубленага і вельмі стомленага ад усіх падзей гэтага дня навукоўца, пакрочыла ў патрэбным кірунку. Дзядуля і Аркадзь пайшлі следам.

Калі ў пераходзе яны давялі яго да лесвіцы, якая вяла да неабходнага цягніка, дзядуля спыніўся і павольна паглядзеў на гадзіннік.

— Ну вось, у вас ёсць яшчэ дзве хвіліны, а ў нас — цэлых шаснаццаць. Добрага вам шляху і прыемнага знаходжання ў Германіі.

І задаволены тым, што дапамаглі замежніку, пенсіянеры хуткім крокам накіраваліся ў той бок, з якога яны толькі што разам прыйшлі.

***

Калі Аркадзь знайшоў адзінае з нешматлікіх вольных месцаў і з другой спробы ўсё ж уціснуў габарытную валізу на паліцу для багажа, якая мела даволі сціплыя памеры, ён урэшце з палёгкай сеў і шчасліва ўсміхнуўся. Усё, болей не павінна быць ніякіх нервовых і стамляльных перасадак ажно да самага Трыра, можна спакойна ехаць і любавацца прыродай. Ды і не толькі прыродай...

Мясцовая чыгунка аспярожна наводзіла на лагічную думку, што яе беларуская кузіна ў сваім развіцці затрымалася недзе ў далёкім дзевятнаццатым стагоддзі. Мяккія і нават утульныя крэселкі, зручныя, шматфункцыянальныя сталы паміж імі, шматлікія

разетки, якія, як ні дзіўна, сапраўды працавалі, і якімі можна было смела карыстацца, калі пажадаеш. У прыступе лёгкай эйфарыі ад усяго таго, што было навокал, Аркадзь падумаў, што зараз ён дакладна разумее, чаму еўрапейцы настолькі ахвотна і часта падарожнічаюць. І справа была не толькі ў адсутнасці віз. Насамрэч у такіх цягніках можна было жыць, не тое што проста з камфортам пераседзець паміж гарадамі некалькі гадзін! Каб канчаткова ўпэўніцца ў слушнасці сваёй тэорыі, Аркадзь узняўся і накіраваўся ў прыбіральню, не хвалюючыся, што хто-небудзь скрадзе яго рэчы: нават калі, нягледзячы на вялікую колькасць пільных, педантычных і законапаслухмяных нямецкіх грамадзянаў вакол яго, валіза каму-небудзь і спатрэбіцца, хай смелыя мярзотнікі напачатку паспрабуюць хутка і незаўважна, не прыцягваючы непатрэбнай увагі, спустыць яе з багажнай паліцы. Плёну. Аркадзь ім толькі «дзякуй» скажа, калі злодзеі выявяцца здольнымі зрабіць гэта без дапамогі атлетычнага гаспадара рэчаў. У гэтым палягала яшчэ адна відавочная карысць так званай залатой вады. Выраз «залатая вада» таксама трапіў у іх актыўнаўжывальны сямброўскі лексікон з чарговай смешнай ды павучальнай гісторыі Ваўкалака. Адноўчы падчас вандроўкі ён сутыкнуўся з распаўсюджанай праблемай, з якой рана ці позна сустракаецца кожны, хто шмат падарожнічае з дапамогай самалётаў і часта карыстаецца перасадкамі паміж рэйсамі, якія падзяляюць зусім невялічкія прамежкі часу. Калі верыць апавядальніку, ён у той раз добра наварыўся на тым, што няўклюды-ўкраінцы згубілі яго рэчы. Сутнасць поспеху была ў тым, што большасць авіякампаній выплачваюць грашовую кампенсацыю за згубленыя рэчы залежна ад іх вагі, што зазвычай адлюстроўваецца ў дакументацыі

ў момант рэгістрацыі пасажыра на самалёт. А Ваўкалак заўсёды прытрымліваўся тыпова савецкага меркавання, што на ўсім варта ашчаджаць, альбо як казаў ён сам: «Эканомію — значыцца, зарабіў». І калі ў Еўропе паўсюдна прадаецца такая неверагодна дарагая вада, нашмат лагічнай прывезці сваю беларускую, а калі яна скончыцца, на месцы ўжо проста кіпяціць і падліваць у тыя ж бутэлькі. Такім чынам, з дваццацікілаграмавай торбы (зноў жа калі верыць галоўнаму герою гэтых падзеяў) каля траціны агульнай вагі, а дакладней сем з паловай літраў, ці прыблізна столькі ж кілаграмаў, займала вада. За яе авіякампанія і заплаціла нейкія казначныя грошы, з разліку ці то трыццаць, ці то сорок еўра за кілаграм. З тых часоў усе знаёмыя Ваўкалака ўсё вольнае месца ў сваіх валізах заладоўвалі вадою, бо, па-першае, рэч у падарожжы сапраўды неабходная, з гэтым дакладна ніхто не будзе спрачацца, па-другое, ад яе заўсёды можна лёгка і хутка пазбавіцца, ну і па-трэцяе, хто ведае, калі такі запас можа стаць насамрэч залатым. Пагатоў асабіста Аркадзю было заўжды псіхалагічна спакойней, калі яго багаж меў вялікую вагу, тады ён быў упэўнены, што дакладна не забыўся нічога ўзяць, і яму не даводзілася ў дзясяты раз пераправяраць усё змесціва валізы. Галоўнае ва ўсім гэтым, каб у кемлівага гаспадара рэчаў ставала здароўя цягаць іх тудэма-сюдэма.

Як Аркадзь і прадчуваў, у прыбіральні таксама ўсё было проста на касмічным, на погляд беларуса, і на самым звычайным, на погляд еўрапейца, узроўні. Ідучы назад да свайго месца маладому навукоўцу давялося ненадоўга затрымацца, бо тры вясёлыя немцы, якія, як толькі цягнік крануўся, адразу пачалі даставаць з заплечнікаў шматлікія пляшкі з півам, спынілі яго і настойліва прапанавалі скласці ім кампанію. Здзіў-

лены Аркадзь шчыра падзякаваў і ветліва адмовіўся. У адказ на гэта немцы пажартавалі, што нежаданне піць лепшае ў свеце нямецкае піва ў кожнае вольнае імгненне жыцця выкрывае ў ім іншаземца значна болей, чым яго вельмі прыгожае, але ўсё яшчэ не ідэальнае вымаўленне нямецкіх словаў. Ён пасмяяўся разам з імі, падзякаваў за прыемны камплімент і з радаснай усмешкай на твары, нагодай для якой стала такая жыщцесцвярджальная гутарка з мясцовымі, пакрочыў далей. Ужо амаль каля свайго месца ён натыкнуўся на абаяльную жанчыну-кантралёра, якая спраўджвала квітку ў маладой пары.

— У Трыр едзеце? — лагодна запыталася яна.

Хлопец і дзяўчына адначасна кіўнулі на знак згоды.

— Мусіць, Porta Nigra паглядзець хочаце?

Яны зноў сціпла кіўнулі.

— Гэта добра, — задаволена ўсміхнулася жанчына, — але абавязкова не забудзьцеся таксама наведаць і мясцовы сабор. Ён надзвычай цудоўны, аднак многія турысты чамусьці яго недаацэньваюць і не цікавяцца ім. І хачу сказаць, што дарма. А калі вы прыйдзеце туды ад самага ранку, гадзіне а сёмай, там яшчэ не будзе гэтых бясконцых вар'яцкіх натоўпаў.

Улічваючы велізарную колькасць такіх старажытных шыкоўных сабораў ва ўсёй Германіі, нават у маленькіх вёсках, Аркадзь не быў упэўнены, што пару сапраўды чакае нешта арыгінальнае. Хаця жаданне жанчыны шчыра параіць штосьці зусім незнаёмым ёй людзям і пяшчотны тон, якім яна размаўляла з пасажырамі, змусілі Аркадзя з усёпаглынальным сумаам задумацца, калі ўжо такая вось самая простая чалавечая добразычлівасць стане настолькі ж звычайнай і распаўсюджанай і на яго шматпакутнай Радзіме?

Тым часам маладая пара радасна падзякавала за карысную параду, а жанчына павярнулася ў бок Аркадзя і павіталася з ім, той у сваю чаргу працягнуў ёй квіток, яна хутка праглядзела яго, усміхнулася, пажадала добрага шляху і адышла ўбок, каб ён мог бесперашкодна прайсці да свайго месца. Беларус са шчырай зацікаўленасцю сачыў за кожным рухам супрацоўніцы чыгункі. Ва ўяўленні большасці яго суайчыннікаў кандуктары ды кантралёры — гэта галоўныя ворагі, якіх абавязкова трэба падмануць, перахітраваць альбо пазбегнуць іх любой цаной і гэтак далей. Але, калі быць аб'ектыўным, неабходна адзначыць, што многія з менскіх калег гэтай мілай ды ветлівай жанчыны самі паводзіліся так, што іначай ставіцца да іх было папросту немагчыма. Хоць, вядома, не ўсе і не заўсёды. Аднак былі і такія, якія фанабэрыста ды ваяўніча патрабавалі аплаціць штраф ад ільготнікаў, якія забыліся на свае дакументы, і ад маладых дзяўчын, якія ўваходзілі ў перапоўненыя аўтобусы з дзіцячымі вазочкамі і проста не паспявалі пракампасціраваць квіточак да таго моманту, як да іх рашуча падыходзілі прадстаўнікі ўлады. Затое, як толькі ў транспарце з'яўляўся нецвярозы агрэсіўны грамадзянін вагой кілаграмаў у сто ці ростам метры ў два, адважныя абаронцы дзяржаўнай маёмасці і сацыяльнай справядлівасці імкнуліся абыходзіць небяспечнага тыпуса на адлегласці гарматнага стрэлу.

Узгадаўшы неўтаймоўных кантралёраў-землякоў, Аркадзь зноў акінуў вагон дапытлівым позірам і ў думках усміхнуўся: ды яны бы збаяліся сюды проста ўвайсці, не кажучы ўжо пра тое, каб спрабаваць кагосьці ажабрачыць. Шумныя афрыканцы, шматлікія суворыя арабы, брудныя панкі, падпітыя, вясёлыя немцы — і амаль кожны з іх, за выняткам, безумоўна,

арабаў, трымаў у руцэ адну, а тое і дзве пляшкі піва ці іншага алкагольнага напою. Але пры гэтым усе яны спраўна аплачвалі праезд. У тым ліку і барадаты дзядок падазронага, а шчыра кажучы, сапраўды бадзяжнага выгляду, які, калі да яго падышла жанчына-кантралёр, безадкладна дастаў з кішэні дзіравых завэдзганых нагавіцаў даволі нятанна квіток. Такім чынам, малады навуковец зрабіў выснову, што нават у плане культуры ўзаемадачынэнняў пасажыраў і кантралёраў яго суайчыннікам трэба было яшчэ расці і расці, каб дасягнуць узроўню хаця б тых самых еўрапейскіх панкаў ды бяздомных.

Заняўшы сваё месца, Аркадзь зачаравана ўтаропіўся ў вакно, цалкам захоплены надзвычайнай прыгажосцю мясцовай прыроды. Сярод бясконцых па-восеньску рознакаляровых лясоў ды велічных неабсяжных скал раз-пораз такім сабе сціплым, аднак даволі настырлівым нагадваннем пра тое, што недзе побач жыве чалавек, які мае намер усю гэтую прыгажосць скарыстаць у сваіх мэтах, з'яўляліся грувацкія металічныя ветракі. Іх прысутнасць адразу моцна псавала казачнае ўражанне ад чароўных, нібыта нават і зусім не кранутых чалавекам, лясоў ды крынічак. Але было ў гэтых ветраках яшчэ і нешта жудаснае, што бязлітасна нагадвала Аркадзю тое, ад чаго ён так мэтанакіравана ўцякаў са сваёй Радзімы. Так, ён уцякаў не да чагосьці добрага, наадварот, найперш ён уцякаў ад чагосьці вельмі страшнага. І, магчыма, Баляслаў усё ж сапраўды меў рацыю, калі ці то жартам, ці то сур'ёзна казаў, што яго сябар зацяты радыяфоб, бо тры лопасці вятрака дакладна адлюстроўвалі дасканалае ўвасабленне ўсяго таго, чаго палохаўся Аркадзь у адным малюнку: знак радыяцыйнай небяспекі, які таксама меў тры пялёсткі падобнай формы.

Калі знаёмыя пыталіся ў маладога фізіка, чаму ён так апантана баіцца радыяцыі, Аркадзь ніколі нікому не апавядаў, што хутчэй за ўсё гэта звязана з трагічнай гісторыяй яго сям'і. Ён заўсёды тлумачыў сваю фобію меней асабістымі, але ад гэтага не меней лагічнымі і шчырымі аргументамі.

— Пажар, цунамі, землятрус, бомбы — усё гэта можна пабачыць, пачуць ці адчуць, — заўжды эмацыйна казаў ён, — а пра наяўнасць радыяцыі вы не даведаецеся, пакуль у вас не пачнуць выпадаць валасы і адміраць унутраныя органы, калі вы, вядома, не носіце заўсёды з сабою лічыльнік Гейгера. Вось гэтая невядомасць — для мяне найстрашнейшае. Як можна пазбегнуць таго, чаго ты не бачыш, пра што ты не ведаеш?

Гэта быў той самы жах, які быў нават мацнейшы за жах смерці. Аркадзя не так палохалі магчымыя наступствы, колькі пужала абсалютная невядомасць. Безумоўна, шмат дзе ёсць дазіметры, і калі доза невялікая і своечасова пра яе даведацца і прыняць захады, можна пазбегнуць праблемаў. Але для гэтага неабходна, каб уладальнікі гэтых дазіметраў (фактычна ўлады) адразу паведамілі пра тое, што адбылося, каб не хавалі страшнай інфармацыі ад грамадства. А такія прыклады ў гісторыі, на жаль, былі, і ўсе пра іх добра ведалі. Да таго ж ніхто не мог гарантаваць, што ў выпадку чаго, такая здрада ў дачыненні да свайго ж уласнага народа не паўторыцца. Таму Аркадзь і бег ад гэтага як мага далей і не разумеў, чаму іншыя людзі не могуць уцяміць, як небяспечна мець з гэтым справу. Нават яго сястра, з тым няшчасным сервізам. Колькі разоў ён настойліва ёй раіў пазбавіцца ад небяспечнай рэліквіі. Не, хлопец не дакараў сястру за тое, што яна набыла гэты кавалачак Чарнобылю, бо сам не стрымаўся і ўзяў яго тады ў рукі, хаця і добра

ведаў, да якой ступені тое небяспечна. Аднак гэта быў артэфакт роднай гісторыі, носьбіт светлых успамінаў пра іх сям'ю. Але захоўваць сервіз усё адно ні ў якім выпадку было нельга, бо Аркадзь быў на сто адсоткаў упэўнены ў тым, што той «фаніў». І колькі тады яны з сястрой спрачаліся наконт гэтага, колькі сварыліся! Урэшце нават амаль зусім перасталі размаўляць. Перад ад'ездам ён толькі патэлефанаў ёй і папярэдзіў, што з'язджае, але паабяцаў, што заўсёды будзе на сувязі праз скайп. Аднак, насамрэч, ён дужа сумняваўся, што яна будзе часта яму тэлефанаваць. Ды і ён не збіраўся ёй навязвацца, бо гутарка, безумоўна, зноў прывядзе да праклятага сервіза. Аркадзь здзіўляўся, чаму некаторыя людзі не разумеюць, калі блізкія пра іх клапацяцца, хвалююцца за іх, а яны ў адказ толькі супрацівяцца, нібыта ім зычаць чагосьці дрэннага. Вось і Міраслава так. Аркадзь надта шкадаваў, што праз нейкі сервіз так сапсаваліся іх дагэтуль цёплыя адносіны з сястрой. Але радыяцыя — гэта не драбязя. І ён не мог заплюшчыць на гэта вочы. Усё гэтыя чортавыя «сталкеры», халера іх пабірай. Мала таго, што самі вар'яты дык яшчэ і іншых спакушаюць.

Да «сталкераў» Аркадзь ставіўся рэзка адмоўна, бо лічыў іх дзеянні як мінімум амаральнымі. Тое, што яны рызыкуюць сваім здароўем павінна хваляваць толькі іх саміх, бо яны едуць туды цалкам добраахвотна, іх ніхто не прымушае. Калі яны хочуць атрымаць сваю дозу з усімі наступствамі ці быць з'едзенымі мясцовымі дзікімі жывёламі, — гэта іх выбар. Пагатоў людзі там бываюць рэдка, і калі на тых, хто шукае там прыгоды, абрыне які-небудзь стары будынак, які паспеў ужо так струхлець, што кожны рух побач з ім можа выклікаць разбурэнне, далёка не факт, што ахвяраў хутка

знойдуць. Калі ўвогуле знойдуць. Аднак гэта не хвалявала Аркадзя. Хтосьці ездзіць у забруджаную зону, хтосьці сядзе п'янымі за стырно. У кожнага свае шляхі да самазнішчэння. Ён ненавідзеў «сталкераў» з іншай нагоды. Яму было агідна тое, што гэтыя гіцалі нажываліся на няшчаснях іншых людзей. І гэта датычыла не толькі тых, хто выстаўляў свае знаходкі на інтэрнэт-аўкцыёны, каб зарабіць, не думаючы нават пра тое, што гэтыя рэчы раней некаму належалі і што іх гаспадары, магчыма, яшчэ жывыя. Само разуменне таго, што ў той дом, дзе ён жыў, у той пакой, дзе ён спаў, уваходзяць чужынцы і чыняць там усё, што пажадаюць, выклікала ў Аркадзя бясільную злосць і нястрымную нянавісьць да такіх людзей. Ды і ён сапраўды лічыў амаральным тое, што з месца агульнай, велізарнай бяды, якая тым ці іншым чынам закранула сем'і амаль кожнага жыхара Беларусі, зрабілі тэрыторыю для незабыўных прыгодаў і чароўных фотасесій.

Ад сумных думак яго ўвагу адцягнуў сівы высокі мужчына ў шэрым пінжаку.

— Вітаю. Ці не згадзіліся б вы, калі ласка, прайсці апытанне, каб мы маглі палепшыць нашыя паслугі, — ветліва звярнуўся ён да Аркадзя і да араба, які сядзеў побач з беларусам.

Абодва ахвотна ўзялі працягнутыя ім аркушы і асадкі. Аркадзь хутка прагледзеў пытанні, якія датычылі пераважна якасці сэрвісу ды зручнасці цягнікоў і паўсюдна паставіў крыжыкі насупраць найвышэйшай адзнакі. Хутка выканаўшы сваё заданне, ён бакавым зрокам заўважыў, што араб паўсюдна паставіў сярэднія, а ў некаторых пытаннях, у якіх гаворка ішла пра сэрвіс, нават нізкія адзнакі.

Аркадзь сумна ўсміхнуўся.

«Ну, ну, — падумаў ён, — пакатаўся б ты электрычкаю Менск — Барысаў. Я паглядзеў бы, якія б ты там адзнакі паставіў».

Аркадзь працягнуў паперку з адказамі і асадку супрацоўніку, які акурат вяртаўся з іншага кута вагона да іх, збіраючы дарогаю анкеты.

— Не, не, — замахаў рукамі сівы мужчына, — асадку пакіньце сабе. Гэта вам маленькі падарунак на ўспамін.

Аркадзь падзякаваў і паспрабаваў уявіць сабе сітуацыю, калі ўсё ў той самай электрычцы Менск — Барысаў правядуць анкетаванне наконт якасці паслуг і падораць асадкі. Ад немагчымасці такой карціны ён ціха засмяўся, стрымліваючы сябе, каб не напалохаць спадарожнікаў. Смех канчаткова прагнаў усе яго сумныя думкі, журботныя ўспаміны і прытоеныя жахі.

***

Мітусня распачалася задоўга да апошняга прыпынку. Як паказвала табло ўнутры вагона, да Трыра застава-лася ехаць яшчэ каля сарака хвілінаў, аднак краем вока Аркадзь заўважыў, што людзі раптам заварушыліся. Ён адвёў позірк ад акна і адразу пабачыў эпіцэнтр падзей. У ім знаходзіліся мужчына сярэдняга ўзросту з доўгімі цёмнымі валасамі ў акулярах і невысокі тыповы кітаец, які нічым не адрозніваўся ад большасці сваіх суайчыннікаў. Побач з імі стаялі чацвёрта кантралёраў і гучна спра-чаліся наконт нечага. Пасажыры зацікаўлена назіралі за тым, што адбываецца. Аркадзь вымкнуў музыку і далучыўся да гледачоў. Раптам адзін з кантралёраў гучна запытаўся, ці валодае хто-небудзь у вагоне кітайскай мовай. Калі станоўчага адказу не прагучала, жанчына, якая раней правярала квіток Аркадзя, прапанавала калегам разысціся па вагонах і пашукаць там каго-небудзь, хто

змога быць перакладчыкам. Кантралёры пагадзіліся і імгненна зніклі. У гэты момант да эпіцэнтру падзей падышоў ахайны паважны мужчына гадоў трыццаці і пацікавіўся, у чым праблема. Чалавек у акулёрах пачаў яму нешта хуценька тлумачыць. Аркадзь сканцэнтрававўся, прыслухавўся і ажно прысвіснуў ад здзіўлення. Выявілася, што кітайцу неабходна было ехаць зусім у іншы канец Германіі — у Хемніц, а ён сеў не на той цягнік і зараз здзіўляўся, чаму ўсё ніяк не можа даехаць. Аднак гэта была толькі палова праблемы, другая палова палягала ў тым, што азіяцкі вандроўнік не разумеў ні нямецку, ні па-англійску. Аркадзь быў здзіўлены такой смеласцю, ці хутчэй дурнасцю, чалавека, які едзе за мяжу не ведаючы ніводнай мовы, апроча сваёй роднай. Тым часам паважны мужчына з разуменнем кінуў, сеў побач і рашуча дастаў планшэт. Праз некалькі імгненняў ён пачаў паказваць кітайцу нешта на планшэце і жэстамі тлумачыць, што таму неабходна рушыць зусім у іншым кірунку. Аднак, складалася ўражанне, што азіят усё адно не разумеў, што адбываецца вакол яго. У гэты момант не вытрымала ўжо і маладая дзяўчына, мусіць студэнтка, якая сядзела праз праход ад Аркадзя. Яна рэзка ўзнялася, далучылася да шумнай інтэрнацыянальнай кампаніі і актыўна замахала рукамі, малюючы ў паветры прыкладную мапу Германіі. Тут вярнуўся адзін з кантралёраў і паведаміў, што так і не знайшоў у цягніку носьбітаў кітайскай мовы. Ён расчаравана ўздыхнуў, развярнуўся і накіраваўся да выхада з вагона і ледзь не наступіў на маленькага хлопчыка, які гуляўся з цапачнай машынкай каля прыбіральні. Аднак матуля ў час выратавала сваё дзіця і выбачылася перад мужчынам. Хлопчык, як бы нічога і не сталася, пабег да лей і спыніўся каля кітайца, разглядаючы з вялікай ці-

кавасцю натоўп, які сабраўся вакол таго няшчаснага. Матуля пабегла за сваім дзіцяткам і пачуўшы, пра што вялася гаворка, таксама далучылася да імправізаванага кансіліуму. Аркадзь зразумеў, што гэты атракцыён нямецкай добразычлівасці і кітайскай няўцямнасці можа цягнуцца бясконца і зноў вярнуўся да сузірання мясцовых краявідаў.

Калі табло паказвала, што да горада заставалася ехаць усяго каля сямі хвілінаў, Аркадзь узняўся і пачаў асцярожна даставаць валізу. Калі ён справіўся з не самай простаай фізічнай працай, дык пабачыў, што каля няшчаснага авантурыста-кітайца застаўся толькі доўгавалосы мужчына ў акулерах. Як зразумеў беларус, той акурат жэстамі паказваў, што цягнік у кірунку да Хемніца адыдзе ўсяго праз дзесяць хвілінаў пасля таго, як яны прыедуць у Трыр. Немец спрабаваў неяк патлумачыць азіяту, што змога суправадзіць таго напраткі да патрэбнай платформы, каб няўдачлівы госць зноў не заблукаў. І сапраўды, як толькі дзверы адчыніліся, абодва нязграбна трымаючы торбы пабеглі ў невядомым кірунку так хутка, наколькі гэта было магчыма ў натоўпе ды з багажом.

Аркадзь сур'ёзна задумаўся, ці пагадзіўся б ён змарнаваць столькі свайго часу, каб дапамагчы чалавеку, які прыехаў на іншы кантынент, не ведаючы ніводнай замежнай мовы, і прыйшоў да высновы, што хутчэй за ўсё не пагадзіўся б. Гасцінны еўрапейскі менталітэт быў усё яшчэ чужым і нязвыклым для маладога беларуса.

***

Вакзал невялічкага горада апынуўся не такім ужо брудным і жудасным, як песімістычна ўяўляў малады навуковец. Аркадзь кінуў нервовы позірк на вялікі

вакзальны гадзіннік: цягнік прыйшоў дакладна паводле раскладу, аднак чалавека, якога абяцаў даслаць прафесар нідзе не было відаць. У лісце спадара Фогеля значылася, што госця сустрэне доктар Дэніс Кляйншмідт. Беларус зрабіў лагічную выснову: ведаючы, што нямецкія цягнікі даволі часта затрымліваюцца, Дэніс вырашыў таксама не марнаваць дарма час і падысці да месца сустрэчы крыху пазней. Безумоўна, стомлены доўгім падарожжам Аркадзь хацеў як мага хутчэй прыняць душ і легчы ў ложак, але для гэтага яго спачатку павінныя былі суправадзіць туды, дзе ён будзе жыць. І яму не ставалася нічога іншага, як пачаць шукаць месца, дзе можна было б кінуць торбы і прысесці. Але рабіў ён гэта даволі неахвотна, павольна азіраючыся навокал, разглядаючы маленькія вакзальныя крамы ды людзей, якія ветліва ўсміхаліся адзін аднаму.

— Выбачайце, — раптам раздаўся хрыпаваты голас за спінай навукоўца.

Аркадзь павярнуўся. Перад ім стаяла пажылая пара. Мужчына з пляшкай піва ў руцэ звяртаўся да яго:

— Выбачайце, вы нешта шукаеце? Ці можам мы вам чым-небудзь дапамагчы?

— Не, дзякуй, — абьякава адказаў Аркадзь. Ад стомы яго вымаўленне пагоршылася, мясцовыя, пачуўшы гэта, адразу паўтарылі сваю прапанову англійскай моваю.

— Не, шчыры дзякуй, — таксама па-англійску прамовіў Аркадзь, — усё добра. Я проста чакаю чалавека, які павінен быў мяне тут сустрэць.

Пенсіянеры шчыра пажадалі яму прыемнага знаходжання ў Трыры і накіраваліся па сваіх справах. Аркадзь доўга глядзеў ім услед і зноў падумаў, што ў сваёй краіне ён, на вялікі жаль, ніколі не бачыў людзей такога ўзросту такімі шчаслівымі. Тут жа з выхадам на пенсію

жышчэ не сканчаецца. Ён шмат разоў чуў, што еўрапейскія старыя ўвесь час вандруюць і бесклапотна жывуць у сваё задавальненне, але чуць і бачыць на ўласныя вочы — гэта зусім розныя рэчы. Акрамя таго, яму было складана ўявіць сабе, што на яго Радзіме хтосьці вольна так падыдзе да чалавека, які проста стаіць і азіраецца, і запытае, ці не патрэбна яму якая дапамога. Аркадзю ў чарговы раз узгадалася адна з гісторый Ваўкалака. Было нават смешна, што ён бачыў гэтага хлопца не вельмі часта, але ўсе гісторыі, якія той апавядаў, памятаў даволі дасканала. Вольна што значыцца, калі ў чалавека ёсць сапраўдны талент прамоўцы. І ў адной са сваіх гісторый ён расказваў пра тое, як аднойчы ў Аўстрыі выправіўся ў музей. У музеі было некалькі ўваходаў, якія вялі ў розныя залі, а Ваўкалак прыйшоў з іншай вуліцы і выпадкова адразу трапіў у залю пад нумарам чатыры. Там вельмі вартаўнік папрасіў яго паказаць квіток. Ваўкалак шчыра прызнаўся, што не знайшоў касы і спытаў, дзе яна знаходзіцца. Вартаўнік у адказ паведаміў, што касу можна знайсці каля ўваходу ў першую залу, але можна напачатку прагледзець гэтую чацвёртую, каб не бегаць тудэма-сюдэма, а пасля ўжо ў адваротным кірунку прыйсці да касы і набыць квіток постфактум. Да таго ж вартаўнік праз рацыю папярэдзіў супрацоўнікаў у іншых залах, каб яны не хваляваліся, бо малады чалавек паабяцаў набыць квіток пасля таго, як пройдзе праз усю экспазіцыю.

Гэтая гісторыя выглядала, напэўна, адной з найменей праўдападобных, аднак чым болей часу бавіў Аркадзь у еўрапейскіх краінах, тым ахвотней пачынаў у яе верыць, як і ў іншыя гісторыі Ваўкалака.

Тым часам малады фізік урэшце знайшоў лаўку каля выхада з вакзала і з палёгкай прыйшоў на яе. Побач з ім

на падлозе сядзеў жабрак. Хаця, трэба адзначыць, што гэтага чалавека і жабраком складана было назваць. Ён сапраўды сядзеў з працягнутаю рукою, але пры гэтым у ахайнай чыстай кашулі, са стылёвым механічным гадзіннікам на руцэ і ў красоўках, якія, на першы погляд, каштавалі даражэй, чым абутак, у якім у гэты самы момант быў Аркадзь. Паназіраўшы некаторы час за жабраком, беларус зрабіў выснову, што, мабыць, гэта звычайны наркаман, якому сацыяльнай дапамогі стае на ежу і адзенне, але не стае на дозу. Пры гэтым наркаман паводзіўся абсалютна спакойна, нікога не чапаў, сядзеў сабе ціхенька ў куточку і чакаў, калі яму хто-небудзь ахвяруе грошай. Яшчэ хвілінаў праз дзесяць побач прайшоў паліцэйскі патруль. Два плячыстыя мужчыны ў форме падышлі да наркамана і спыталі, ці ўсё ў яго добра, і ці добра ён пачуваецца. Той адказаў, што ўсё ў поўным парадку, і паліцэйскія павольна рушылі далей.

Зацікаўлена назіраючы за гэтай прасякнутаю гуманізмам сцэнай, Аркадзь не заўважыў, як да яго падышлі. Таму ён ледзь не падскочыў ад нечаканасці, калі зусім побач высокі жаночы голас прамовіў:

— Добры вечар. Я перапрашаю, вы — спадар Каршакевіч?

Аркадзь азірнуўся. Перад ім стаяла маладая дзяўчына. Разумныя шэрыя вочы ўважліва разглядалі суразмоўцу з-пад акуратнай грыўкі доўгіх светлых валасоў.

— Добры вечар. Так, гэта я, — здзіўлена прамовіў беларус.

— Выбачаюся, што крыху спазнілася. Я зусім забылася, што патрэбны мне аўтобус ходзіць у такі час значна радзей. Таму давялося ісці пешшу. Маё імя Дэнис. І я вельмі радаю вітаць вас у нашым горадзе і асабліва ў нашай лабараторыі.

Дзяўчына працягнула руку. І тут Аркадзь ледзь не за-
смяяўся ўголас са сваёй памылкі. Дэнiс — гэта не толькі
мужчынскае імя. А ён сядзеў і чакаў мужчыну, таму адра-
зу і не звярнуў ніякай увагі на немку, якая падышла да яго.
Аднак хлопцу не заставалася нічога іншага, як удаючы,
што ўсё ў поўным парадку, узняцца і паціснуць руку.

— Можна проста Аркадзь. Прыемна з вамі пазнаёміцца, — прамовіў ён.

— Лепей на «ты». У нас так прынята. Ты ж ведаеш розніцу?

— Так, вядома ж. У нашай мове яна таксама існуе, — лёгка пагадзіўся хлопец.

— Вось і добра, бо тым, у каго матчына мова англійская, надта складана гэтую розніцу патлумачыць. — Дэнiс зірнула на гадзiннiк. — Калі пасля доўгага падарожжа ў цябе яшчэ засталіся сілы, каб зрабіць апошні рывок, мы можам паспяшацца і сесці на аўтобус, які сыходзіць праз пяць хвілінаў, бо наступнага трэба будзе чакаць мінімум хвілінаў пяцьдзясят.

Аркадзь згодна кіўнуў і спрытна падхапіў свае рэчы. Дэнiс упэўнілася, што ён гатовы, і хуткім крокам рушыла да выхада з вакзала. Хлопец не адставаў, пры гэтым зацікаўлена разглядаючы будучую калегу. Ён даўно ведаў, што ў немак у параўнанні з беларускамі... Як гэта называецца? Больш шырокія косткі ці як? Магчыма, гэта тлумачылася тым, што жыхары адной з найболей эканамічна развітых краін свету лепей харчаваліся з дзяцінства, але факт заставаўся фактам. І Дэнiс не была выключэннем. Аднак адрозна ад суайчыннiц ёй гэта нават пасавала. Не, яна не была тлустай, але як часам казаў у такіх сітуацыях Баляслаў, у яе было што абняць.

Як толькі яны падышлі да прыпынку, пад'ехаў сучасны, амаль пусты аўтобус, і навукоўцы ўвайшлі

ў салон. Пакуль Аркадзь пазручней размяшчаў сваю валізу, дзяўчына паспела набыць у кіроўцы два квіткі, пракампасіравала іх, вярнулася і працягнула адзін з іх гасцю.

— Колькі з мяне? — спытаў ён, дастаючы з кішэні гаманец.

— За кошт лабараторыі, — засмяялася дзяўчына, — шчыра кажучы, нас павінен быў падвезці на машыне наш супрацоўнік Ульрых, але ў апошні момант ён адмовіўся, спасылаючыся на нейкія важныя справы. Таму мне і давялося спачатку шукаць зручны аўтобус, а пасля ўвогуле ісці пешшу.

Аркадзь усміхнуўся ў адказ, а Дэніс тым часам працягвала:

— Аднак не крыўдуй на яго. Гэта Ульрых, у яго такое часта здараецца. Ён даволі спецыфічны чалавек, але надзвычай таленавіты навуковец. Ты з ім заўтра пазнаёмішся.

— Ну так, — пагадзіўся хлопец, — у нашай краіне таксама большасць таленавітых навукоўцаў — вельмі спецыфічныя людзі.

Яны разам засмяліся.

— Ты, напэўна, моцна стаміўся падчас падарожжа, хочаш хоць крыху цішыні, а тут яшчэ я са сваімі размовамі, — раптам сказала дзяўчына.

— Ды не, ты што. Наадварот, у цішыні я адразу засну, а так ты мяне трымаеш у тонусе, — усміхнуўся беларус.

Да патрэбнага прыпынку яны бавілі час размовамі на розныя калянавуковыя тэмы. Напачатку Дэніс запытала Аркадзя, чаму ён абраў іх лабараторыю і што даследаваў раней. Пасля яна апавядала, як сама трапіла ў групу прафесара Фогеля.

Пакуль яны ішлі добра асветленай, аднак даволі малалюднай вуліцаю, дзяўчына расказвала, як у Германіі адбываецца абарона дысертацыі і як яна сама летась праходзіла праз гэтую працэдуру. Калі вуліца скончылася, яны апынуліся побач з невялікім паркам, насупраць якога ўзвышаліся некалькі жылых будынкаў. Каля ўвахода ў адзін з іх Дэніс прамовіла:

— Наш навуковы цэнтр на першы час вылучыў для цябе месца ў гэтым кампусе, але гэта, на жаль, толькі на адзін год. Пасля табе давядзецца самастойна шукаць, дзе ты будзеш жыць далей.

Месца ў кампусе ўяўляла сабою асобную невялічкую кватэру з адным пакоем, маленькімі кухняй і душам. Але кватэра выглядала даволі ўтульнай, і ў ёй было ўсё самае неабходнае.

Дэніс працягнула візітоўку.

— Калі ўзнікнуць пытанні ці патрэбная будзе якая дапамога — тэлефануй. Але лепей вырашаць усе праблемы выключна ў працоўны час, бо ўвечары і на выхадных я магу знаходзіцца па-за межамі дзейнасці мабільнай сеткі. Адсыпайся і заўтра а дзясятай гадзіне падыходзь у наш навуковы цэнтр. Гэта тут недалёка, хвілінаў пятнаццаць пешшу. Паўсюль стаяць знакі, якія паказваюць кірунак, таму не заблукаеш. Буду чакаць цябе на ўваходзе ў цэнтр. Калі на сёння пытанняў болей няма, я, напэўна, пайду, бо табе трэба добра адпачыць.

— Няма, — думкі Аркадзя былі ўжо далёкія ад навуковага цэнтра і заўтрашняй сустрэчы. Ён ужо марыў, як скіне з сябе бруднае адзенне і пойдзе ўрэшце ў душ. І спаць. Нават без вячэры, хаця ў яго ў торбах яшчэ дакладна заставалася нейкае печыва і, можа, штосьці яшчэ. Аднак раптам ён спахапіўся: — Можа, табе выклікаць таксі? Ужо позна.

— Не, дзякуй, — усміхнулася Дэнніс, — мне тут недалёка. Напрасткі праз парк хутка дайду. Таму да заўтра і салодкіх сноў.

Калі дзяўчына сышла, Аркадзь разняволена плюхнуўся на канапу і некалькі хвілінаў збіраўся з моцай і змагаўся з памкненнем пайспі спаць брудным. Але жаданне змыць з сябе дарожны пыл і разуменне таго, што ранкам гэта зрабіць яшчэ складаней, перамаглі: ён рэзкім рухам узняўся і рашуча накіраваўся ў душ. Акрамя гэтага малады навуковец ведаў, што неабходна адразу ў першы дзень стварыць добрае ўражанне, і ў гэтым дробязяў быць не можа: прыстойны выгляд, прыемны пах, жвавы, выспаны розум — кожная такая дэталі з’яўляецца толькі часткаю іміджу, які з ім будзе атаясамлівацца ў будучыні. Ды і калі ён выглядае ідэальна, то і адчувае сябе больш упэўнена. Бо якім бы дасведчаным у падарожжах і міжнародных кантактах Аркадзь ні быў, ён усё адно вельмі хваляваўся, прадчуваючы, што заўтра ўсе яго выпрабаванні толькі пачнуцца.

Частка трэцяя

Lieb Vaterland, magst ruhig sein
Ein jeder stirbt für sich allein
Ich bin klein, mein Herz ist rein
Kann niemand darin wohnen
Nur der Tod allein

«In Extremo»²⁰

Трырскі археаметрычны інстытут уяўляў сабою вялікі шкляны будынак у сваёй найлепшай праяве. Бо шкляны будынак, як у прынцыпе і кожны іншы, можна зрабіць вельмі прыгожым, а можна зрабіць так, што ён трапіць у спіс дзесяці найболей пачварных у свеце. Таму Аркадзь, які праз сумны досвед на гэты конт меў загадзя адмоўнае стаўленне да такой архітэктуры, уздыхнуў з палёгкай і нават некаторы час з вялікім інтарэсам разглядаў інстытут, у якім ён меў намер прабавіць як мінімум наступныя тры гады. Бо ўсё ж эстэтычны выгляд працоўнага месца ўплывае і на якасць працы, і, безумоўна, на настрой супрацоўнікаў. З першага погляду здавалася, што з гэтым не павінна быць ніякіх праблемаў.

На ўваходзе, як яны ўчора і дамовіліся, беларуса ўжо чакала пунктуальная Дэніс.

---

²⁰ Мілая Айчына, спакойная будзь
Кожны памірае за сябе сам
Я малы, маё сэрца чыстае
Ніхто не можа жыць там
Толькі смерць (ням.)

Радкі сапева нямецкага гурта «In Extremo».

— Добры дзень, як адпачыў? — усміхнулася ветлівая дзяўчына.

— Вітаю. Усё fajна, дзякуй, — Аркадзь у адказ таксама ўсміхнуўся. Пасля начнога адпачынку Дэнiс падалася вельмі прыгожай. Дзіўна, што ўчора ён на гэта не звярнуў ніякай увагі.

— Ну што, найперш накіруемся да прафесара? — прапанавала фрау Кляйншмiдт.

— Кіруй, — пагадзіўся малады хлопец, усцешаны, што суправаджаць яго будзе менавіта гэтая дзяўчына.

Унутры будынак таксама выглядаў натхняльна. У тым сэнсе, што ўсё было так зручна, ахайна і прыгожа, што сапраўды адразу хацелася ствараць, бо навуковец усё ж, найперш — творчая прафесія. У холе была арганізаваная невялічкая імправізаваная выстава, аднаго позірку на якую ставала, каб зразумець, што з'яўляецца прадметам доследу гэтага цэнтра. Экспанатаў было няшмат, але даволі дасведчанае вока беларускага фізіка, які даўно цікавіўся гэтай тэматыкай, паспела прыблізна апаніць іх каштоўнасць за тых імгненні, калі яны з Дэнiс праходзілі побач. Зкалекцыя ўсіх сэнсаў найболей вылучаўся вялікі кавалак сцяны, хутчэй за ўсё рымскіх часоў. Ён займаў прыблізна палову ўсёй экспазіцыі. З аднаго боку ад яго стаялі старажытныя прылады працы ды разнастайныя прылады кухоннага начыння. З іншага боку змяшчаліся больш цікавыя для Аркадзя мячы, кінжалы і даспехі. Хлопец быў цалкам упэўнены ў тым, што адзін з мячоў быў вырабам пазнейшага дзясятага стагоддзя. Акрамя таго, вакол маленькай, аднак змястоўнай выставы на сценах віселі шматлікія падрабязныя мапы мясцінаў, якія былі раскіданыя па ўсім свеце, але мелі для навукі аднолькава велізарную археалагічную каштоўнасць. Аркадзь нават даў сабе слова, што пры першай магчымасці дасканала

азнаёміцца з кожнай мапай. І яму ўжо карцела зрабіць гэта як мага хутчэй.

Такім чынам, абсталяванае з густам убранные трыр-скага інстытута рэзка кантраставала з бясконцымі старэнькімі змрочнымі памяшканнямі, праз якія Аркадзю даводзілася хадзіць штодня на мінулым працоўным месцы. Адзіным, што было там зроблена прыгожа і сапраўды магло натхніць, былі патрэты знакамітых беларускіх дзеячоў у галоўнай пабудове. Скарына, Наркевіч-Ёдка, Дамейка, Пачобут-Адлянцікі, Семяновіч, Карскі, Тышкевіч... Яскравыя, насычаныя фарбамі вобразы гэтых выбітных людзей выглядалі асляпляльным сонечным прамянём ва ўсёй той шэрай рэчаіснасці, якая існавала паўсюдна вакол іх. І веліч гэтых партрэтаў менавіта захапляла, а не ціснула і маральна знішчала, як даволі спрэчная і малапрыемная веліч самога будынка. Аднак усім, хто штодзённа сутыкаўся на вуліцах сваіх гарадоў з аднатыповымі пабудовамі тых часоў, было добра вядома, што ў савецкіх архітэктараў было сваё разуменне таго, як гэтую веліч неабходна ўвасабляць.

Кабінет прафесара Фогеля ўяўляў сабою вялікае памяшканне, аднак пры гэтым яно зусім не было такім загрузчаным, якім яго абавязкова зрабілі б беларускія навукоўцы. Аркадзь ніколі не сумняваўся, што ў Еўропе карыстаюцца вольным месцам больш удумліва, чым на яго Радзіме. Аднак недзе ў глыбіні душы, ён усё яшчэ не мог паверыць, што ўрэшце паспяхова вырваўся з усяго таго, што хоць неяк магло нагадваць яму тую гнятлівую рэальнасць, у якой ён жыў раней і з якой паспеў даўно звикнуцца і змірыцца.

Вельмі ўплывовы і шырока вядомы ў вузкіх колах прафесар сядзеў пры камп'ютары цалкам занураны

ў нейкія істотныя справы. Аднак як толькі ён пачуў, што дзверы адчыняюцца, спадар Фогель адразу ўзняўся і рушыў насустрач гасцям. Задумлівыя вочы высокага, мажнага мужчыны гадоў пяцідзесяці пільна глядзелі на новага супрацоўніка праз стылёвыя акулёры.

— Добры дзень! Як даехалі, шаноўны спадар Каршакевіч? — шчыра павітаўся ён і праз імгненне дадаў: — Я правільна вымаўляю вашае прозвішча?

— Так, правільна. Дзякуй, усё цудоўна. Прыемна нарэшце асабіста пазнаёміцца з вамі, — таксама шчыра адказаў Аркадзь.

— Я вельмі спадзяюся на доўгае і паспяховае супрацоўніцтва, — прафесар умомант зрабіўся больш сур'ёзным, — а зараз, прашу прабачэння, у мяне неўзабаве запланаваная важная сустрэча. Дэнніс вам усё тут пакажа і падрабязна патлумачыць, і калі будуць паўставаць якія-небудзь пытанні, вы заўсёды можаце звяртацца да яе.

Прафесар ім ветліва кіўнуў і вярнуўся да камп'ютара. Дэнніс жэстам паказала Аркадзю, каб ён ішоў за ёй. Вузкай лесвіцаю яны ўзняліся на трэці паверх і накіраваліся ў супрацьлеглы бок калідору, у канцы якога дзяўчына раптам спынілася і сказала:

— Тут знаходзіцца пакой адпачынку, дзе можна папіць гарбаты, кавы ці піва. У ім нас чакае Ульрых, які адвядзе цябе ў іншае крыло інстытута, бо я там арыентуюся значна горай за яго.

Аркадзь расчаравана кіўнуў у адказ, і яны зайшлі ў светлае памяшканне, якое хутчэй нагадвала кухню, чым пакой адпачынку. Збоку змяшчалася шафа з кубкамі, побач з ёй стаялі скрынкі з рознай гарбатай і імбрык. У куточку ўзвышалася кава-машына, каля якой ляжаў вялікі аркуш, на якім значыліся прозвішчы тых, хто

ёй карыстаўся і хто павінен быў за гэта кінуць манетку ў адмысловую скарбонку ў шафе над рукамыніцай. Два велізарныя сталы займалі большасць пакоя. Якраз у гэты момант за імі сядзелі чатыры чалавекі, яшчэ адзін азіят стоячы наліваў сабе гарбату. Гутаркі ў пакоі рэзка спіхлі, і прысутныя адразу пераключылі ўсю сваю ўвагу на госця.

— Добры дзень, — павітаўся ён.

— Знаёмцеся. Гэта Аркадзь. Ён будзе працаваць у нас, — весела прадставіла хлопца Дэніс.

Высокі худы азіят, які знаходзіўся бліжэй за ўсіх да ўваходу, першым працягнуў руку:

— Вэнь Бо, — прамовіў ён.

Беларус паціснуў руку і накіраваўся бліжэй да стала. Тры чалавекі, якія сядзелі за ім ветліва ўзняліся і па чарзе назвалі свае імёны.

— Алекс, — амаль прашаптаў высокі руды мужчына з акуратнай бародкай.

— Мірыям, — энергічна патрэсла руку спадара Каршакевіча нізенькая смуглявая дзяўчына ў хіджабе.

— Гхазі, — цёплая мяккая далонь належала мажнаму цёмнаскураму інтэлігентнаму хлопцу ў акуларах.

Пасля трох поціскаў рук запар беларус павярнуўся да невысокага маладога чалавека з сабранымі ў хвост светлымі валасамі, які ўвесь гэты час абьякава сядзеў і смакаваў духмяную каву.

— Агэта Ульрых, — Дэніс хітра паглядзела на Аркадзя.

— Добры дзень, — суха павітаўся аматар кавы. Паводле яго тону было зразумела, што ён вітаецца толькі для выканання фармальнасцяў і што насамрэч яму абьякава, які будзе дзень будучага калегі.

— Добры дзень, — усміхнуўся ў адказ Аркадзь, аднак суразмоўца ніяк не адрэагаваў на ўсмешку.

Тым часам Гхазі, Мірыям і Алекс зноў занялі свае месцы, а клапатлівы Вэнь Бо падаў кожнаму кубачак гарбаты.

— Ты будзеш? — на даволі чыстай нямецкай, наколькі гэта можна было вызначыць паводле кароткай фразы, запытаў азіят гасця, паказваючы на імбрык.

— Не, дзякуй, можа быць, крыху пазней. Напачатку хацеў бы агледзець інстытут.

— Дзеся гэтага мы сюды і прыйшлі, — падтрымала Дэніс, — Ульрых, зрабі ласку, пакажы Аркадзю другое крыло, бо я там заблукаць магу.

Ульрых ніяк не адрэагаваў на ветлівую ўсмешку прыгажуні.

— Добра. Зараз дап'ю каву і пакажу, — праз занадта тэатральную паўзу прамовіў ён. Зрабіў глыток і ўзняўся.

— Ну вось і добра, — павярнулася спадарыня Кляйншмідт да беларуса, — калі што, ты заўсёды можаш мяне знайсці ў кабінце, які знаходзіцца насупраць кабінета прафесара Фогеля.

Яна весела памахала ўсім прысутным і сышла. Ульрых паспешліва выйшаў у калідор, не пакідаючы Аркадзю іншага варыянта, апрача як ісці следам. Ужо сыходзячы з пакоя адпачынку, беларус звярнуў увагу на тое, што паміж сталамі і сцяной стаялі бясконцыя скрынкі з півам. Аднак доўга разглядаць іх не выпадала, бо неабходна было не адставаць ад новага знаёмага, які рухаўся хутка, не азіраўся ды і ўвогуле не зважаў на будучага супрацоўніка. Праз доўгі калідор яны ішлі моўчкі, і толькі калі яны перайшлі прыгожым шкляным мастком з аднаго крыла ў іншае, немец запытаўся:

— Ну як, вам даспадобы ў нашай краіне?

— Так, вельмі, — шчыра адказаў Аркадзь.

— Анягож, — усмешка суразмоўцы набыла здзеклівы характар, — пагадзіцеся, што гэта даволі дзіўна, і ў гісто-

рыі не надта шмат такіх прыкладаў, калі тыя, хто прайграў вайну, жывуць лепей, чым пераможцы?

Аркадзь агаломшаны такой няветлівасцю нават не ведаў, што адказаць. Жакі Другой сусветнай ён дакладна не збіраўся зараз абмяркоўваць. Ужо лепей бы і надалей панавала цішыня. «Прайгралы» тым часам упарта працягваў:

— Праўда, усходнія землі мы яшчэ доўга будзем выцягваць на адпаведны ўзровень. Вось ужо дваццаць гадоў мінула пасля аб'яднання, а яны ўсё яшчэ эканамічна адстаюць ад заходніх рэгіёнаў гадоў на дзесяць.

«Наколькі ж тады наша краіна ад іх адстае? — сумна падумаў Аркадзь. — На стагоддзе?» Аднак уголас ён нічога не адказаў. Ды і суразмоўца раптам страціў красамоўства.

Калідорам і вузкімі, верагодна пажарнымі, лесвіцамі яны зноў ішлі моўчкі.

— А вось тут знаходзіцца вашае будучае працоўнае месца. — Ульрых раптам спыніўся і моцным штуршком адчыніў найбліжэйшыя дзверы.

Гэтым разам перад вачыма Аркадзя паўстаў ужо не ўтульны ахайны кабінет, а звычайная вялікая лабараторыя. У цэнтры яе змяшчаўся грувасткі рэнтгенаўскі апарат. Паабалал яго стаялі працоўныя сталы і шафы, якія сыходзілі ў абодва бакі, адасабляючы працоўныя месцы адно ад аднаго.

— Рэнтгенам карыстацца ўмееце? — спытаў Ульрых, нават не гледзячы на суразмоўцу.

— Не. Ніколі з ім не меў справы, але я дасканала валодаю іншымі метадамі аналізу. — Нечаканае пытанне моцна здзівіла Аркадзя. Нават крыху напалохала.

— Нічога, навучым. Авалодаеце яшчэ і гэтым. Гэта будзе ваш галоўны працоўны інструмент на бліжэйшыя тры гады.

Тут Аркадзь ужо сапраўды не на жарт спужаўся.

— Чакайце, няўжо ў вас няма адмыслоўца, які толькі гэтым прыборам і займаецца, працуе паўдня і атрымлівае шматлікія прэферэнцыі за шкоднасць?

— Вось вы ім і будзеце. Віншую. Прафесар Фогель на вас вельмі разлічвае.

— Але ж гэта шкодна. Выпраменьванне... — беларуса агарнула сапраўдная паніка.

— Ды чаго вам, рускім, выпраменьвання баяцца? — рэзка перапыніў Ульрых. — У вас жа столькі жудасных радыяцыйных катастрофаў было праз вашу нядбаласць. Калі вы дагэтуль яшчэ неяк жывяце, значыцца ў вас надзвычай моцны імунітэт да гэтага ўсяго. А тут мы не дазволім вам ніякай неабачлівасці. Адна гісторыя ў гэтым горадзе, як ён там называецца, Крама... Краматорх... Краматорш... Краматорск чаго вартая... Я чытаў у сечіве, што ў вас там нават дамы будуюць з радыяцыйнай цэгля²¹.

— Гэй, Ульрых, лягчэй, — пачуўся звонкі голас з-за шафы з суседняга працоўнага месца. — Гэты хлопец не рускі, а беларус, я бачыў яго дакументы. А Краматорск увогуле — спрадвечна ўкраінскі горад. Калі ласка, запомні гэта і болей не блытай. І не палохай госця сваёй няветлівасцю.

---

²¹ Радыелагічны інцыдэнт у Краматорску — факт радыеактыўнага апраменьвання жыхароў аднаго з панэльных будынкаў у Краматорску ў перыяд з 1980 па 1989 год. Прыканцы 1970-х у Каранскім кар'еры Данецкай вобласці, дзе здабывалі жвір і друз, была згубленая ампула з цэзіем-137, які выкарыстоўваўся ва ўзроўнемеры. У 1980 годзе ў Краматорску быў здадзены ў эксплуатацыю панэльны будынак № 7 па вуліцы Гвардзейцаў-Кантэміраўцаў. Згубленая ампула памерам 8 на 4 мм, якая выпраменьвала 200 рэнтген за гадзіну, апынулася ўмураванай у адну са сценаў дзіцячага пакою.

З-за паліц паказаўся невысокі сівы дзядок з ахайнай белаай барадкай і зычлівай усмешкай.

— Ды якая розніца? — эмацыйна запытаў Ульрых, злосна гледзячы на калегу.

— Для вас немцаў, можа, і няма ніякай розніцы. А для нас, венграў, гэта прынцыповае пытанне, — усмешка дзядка стала яшчэ больш шырокай. Ён працягнуў руку: — Ферэнц.

Аркадзь паціснуў руку і таксама назваў сваё імя, хаця, калі венгр сапраўды бачыў дакументы, ён мусіў быў яго ўжо ведаць.

— Што ж. У мяне таксама стае неадкладных справаў. Таму я, на вялікі жаль, змушаны вас зараз пакінуць, — злосна прамовіў Ульрых. Пры гэтым словы «на вялікі жаль» ён занадта саркастычна падкрэсліў зменай інтанацыі.

— Добра, добра, — хітра ўсміхнуўся яму ўслед дзядок, — не праблема. Я з вялікім задавальненнем усё пакажу і ўсё патлумачу.

Калі дзверы зачыніліся, венгр суцяшальна звярнуўся да Аркадзя:

— Не пужайцеся. Ён проста не вельмі любіць замежнікаў. І калі да ціхіх ды руслівых кітайцаў ён за многія гады працы тут ужо болей-меней прызвычаіўся, дык да славян яшчэ не. Але трэба адзначыць, што ён тут такі адзін. Калектыў сапраўды інтэрнацыянальны, усе паважаюць адзін аднаго, дапамагаюць і справамі, і парадамі. Ды і з рэнтгенам вы, насамрэч, будзеце працаваць не часцей, чым усе іншыя. Прынамсі я так мяркую. У гэтай краіне жыццё і здароўе чалавека заўсёды на першым месцы. Нават калі гэты чалавек з'яўляецца іншаземцам. Ну добра, я спадзяюся, вы самі неўзабаве зразумеце, як у нас тут што арганізавана. А пакуль, што б вы яшчэ хацелі паглядзець? Сталовую? Ці можа адразу ў бібліятэку?

Пасля гэтых слоў новага знаёмага Аркадзь адчуў, што ў яго нібыта адразу камень з душы зваліўся.

— Хадзем тады напачатку ў бібліятэку, — адначасова і з палёгкай, і з захапленнем адказаў ён.

— Вось і слушна. А пасля акурат ужо надыдзе і час абедаць. Вось тады і накіруемся ў сталовую.

Бібліятэка выглядала даволі ўтульнай, аднак не скажаць, каб вельмі шыкоўнай. Роўныя, ахайныя палічкі з бясконцымі радкамі кніг, як прамяні асветы, разыходзіліся на ўсе бакі. Бібліятэкі з самага дзяцінства былі, так бы мовіць, слабым месцам Аркадзя. Паўсюдна, дзе б ён не быў, імкнуўся наведаць і паглядзець хоць бы якую-небудзь адну з мясцовых. Яго моцна вабіў гэты казачны спакой, які заўжды панавал у такіх месцах. Вабілі бясконцыя веды, якімі яму і за ўсё жыццё не авалодаць, нават калі б ён і прысвяціў сваё існаванне ў гэтым свеце выключна адной мэце. У разуменні такой трагічнай немагчымасці было нешта вельмі сумнае для Аркадзя. Яно нагадвала хлопцу пра тое, што ёсць рэчы, якіх ён ніколі ў жыцці не зробіць, як бы доўга ён не пражыве і колькі б усяго не выканаў. Заўсёды застануцца цікавыя кнігі, якія ён не прачытаў, прыгожыя гарады, якія ён не наведаў. Такія разважанні навявалі на яго журбу, але ў той самы час і стымулявалі яго не губляць адведзены яму лёсам час дарма. Магчыма, з гэтай нагоды на нейкім падсвядомым узроўні яго і цягнула ў бібліятэкі. І таму ён моцна зайздросціў Ваўкалаку, калі той апавядаў пра свае падарожжы. Насамрэч ні Аркадзь, ні Баляслаў не ведалі, дзе іх знаёмы бярэ грошы на ўсе свае бясконцыя вандроўкі, але той зазвычай на такія пытанні адказваў даволі лагічна:

— Хтосьці набывае алкаголь, цыгарэты, адзенне ці яшчэ што, а я адкладаю, і ўсё, што ў мяне застаецца, выка-

рыстоўваю на вандроўкі. Як казалі адна мая знаёмая: прыемныя ўражанні, у тым ліку ад падарожжаў — адзінае, што можна будзе забраць з сабою на той свет. А рэчы ты ўсё адно туды не возьмеш. Акрамя таго зараз, калі ведаць як, можна вандраваць надзвычай танна. Аўтаспын, лаўкосты, хостэлы... А я чалавек не надта патрабавальны і згодны ночыць на лаўцы ў гарадскім парку, калі гэты парк знаходзіцца, да прыкладу, у цэнтры Стакгольма...

Не ва ўсе яго гісторыі можна было лёгка паверыць, але некаторыя з іх ён падмацоўваў прыгожымі і традыцыйна вельмі якаснымі фотаздымкамі. І вось на такіх фотаздымках Аркадзь бачыў велічныя, чароўныя бібліятэкі Вены і Хельсінкі, фантастычна атмасферную кнігарню ў Маастрыхце, якая змясцілася ў будынку сярэднявечнай царквы.... Зразумела, што звычайныя фотаздымкі не здольныя перадаць усю духоўную моц гэтых мясцінаў, але нават ад іх сэрца маладога фізіка пачынала шалёна грукаць усё хутчэй і хутчэй. Ды што там ад фотаздымкаў, нават ад адных успамінаў пра іх!

— Хочаце зарэгістравацца і што-небудзь узяць ці ўжо пойдзем у страўню? — голас Ферэнца абудзіў Аркадзя ад прыемных выяваў, якія неверагодна лёгка адраджаліся ў яго і без таго напоўненай пад завязку ўсялякімі ведамі галаве.

— Сёння лепей у страўню. Напачатку тут неабходна нетаропка ўважліва аглядзецца, каб добра ведаць, што браць, бо выбар сапраўды нядрэнны. Таму лепей я зраблю гэта самастойна ды без спешкі іншым разам.

Венгр кіўнуў з поўным разуменнем, і, як падалося Аркадзю, з гонарам, што вось ён сам, даўно ўжо мае магчымасць карыстацца гэтымі скарбамі.

Страўня была простая, аднак таксама вельмі ўтульная. Усё тут будавалася на прынцыпе самаабслугоўвання:

сам набіраеш ежу, сам ідзеш да тэрмінала, сам карткай ці наяўнымі аплачваеш. Хаця для людзей, якія не ведалі, як карыстацца тэрміналам, ці проста не маглі альбо не хацелі гэтага рабіць, былі прадугледжаныя ў тым ліку і самыя звычайныя касы.

Вакол стаялі змяшчальныя вітрыны, кожная з якіх належала блізкім стравам: альбо супам, альбо сала-там, альбо дэсертам і г. д. Саміх супоў ды салатаў было пяць – шэсць розных гатункаў на ўсялякі густ. Аркадзь падышоў да бліжэйшай вітрыны. У ёй стаялі талеркі з разнастайнымі мяснымі вырабамі. Найперш позірк беларуса зачапіўся за кошт. Мозг катэгарычна адмаўляўся верыць вачам, таму ногі хутка панеслі цела, каб адразу азнаёміцца з коштамі ва ўсіх вітрынах. Але яны паўсюдна былі прыблізна такімі самымі, як і ў менскім «Лідо». А месцамі нават і танней.

— Але ж, — роднай моваю прашаптаў Аркадзь і накіраваўся набіраць сабе паўнавартасны абед. З такімі коштамі ён мог гэта дазволіць нават з беларускім заробкам, не кажучы ўжо пра тыя лічбы, якія былі прапісаныя ў яго нямецкім кантракце. Адзінае, чаго ён баяўся, была імавернасць таго, што нізкія кошты паўплываюць на якасць і смак ежы, але яго жахі не спраўдзіліся. Як яму пасля ахвотна апавёў дасведчаны Ферэнц, такая абсалютна гуманістычная коштавая палітыка была звычайнай справай у еўрапейскіх інстытутах.

На выхадзе з касы беларуса чакаў чарговы прыемны сюрпрыз: краны з цалкам бясплатнай пітной вадой. Калі ён паставіў напоўнены кубак на свой паднос і ўзняў галаву, каб агледзець памяшканне ў пошуках вольнага месца, ён заўважыў, што Ферэнц махае яму рукой і паказвае, каб Аркадзь ішоў да яго.

Галодны венгр хутчэй справіўся са сваім невялічкім абедам і чакаючы калегу з цікавасцю запытаўся ў яго:

— І як вам тут? Як краіна? Як горад? Як еўрапейскія каштоўнасці?

Аркадзь праглынуў кавалак неверагодна смачнага мяса і шчыра адказаў:

— Краіна сапраўды даспадобы. Асабліва мне, як чалавеку, які цікавіцца гісторыяй, прыемна бачыць, што тут актыўна рэстаўруюцца і рупліва захоўваюцца гісторыка-культурныя каштоўнасці: ратушы, саборы, замкі ды палацы...

— Ды я не пра гэта кажу, — раптам даволі рэзка перапыніў венгр, у яго голасе Аркадзь пачуў ноткі раздражнення, — я зусім пра іншае. Напэўна, гэта даволі дзіўна чуць ад чалавека, які ўжо столькі гадоў шчасліва жыве ў чужой краіне, але ў нашага народа так прынята, што мы захоўваем спрадвечныя каталіцкія каштоўнасці і гістарычныя традыцыі. Мы не вельмі хочам бачыць у сваёй краіне мігрантаў, якія не ўмеюць паводзіцца ў цывілізаваным грамадстве, людзей нетрадыцыйнай арыентацыі, якія паўсюдна прапагандуюць свае псіхалагічныя адхіленні, феміністак, якія толькі гучна крычаць і нічога не робяць, ды ўсялякія іншыя навамодныя з'явы. Вось я сам, як мігрант са стажам, шчыра веру, што для дзяржавы ёсць сэнс прымаць у сябе замежнікаў толькі тады, калі ім сапраўды блізкая культура гэтай краіны, калі яны імкнуцца дасканала авалодаць яе мовай, калі яны едуць туды, каб сумленна рабіць сваю працу на лепшых умовах, а не каб сядзець на сацыяльных ільготах і ўдаваць з сябе ахвяру несправядлівага лёсу, якая без перакладчыка нават не разумее таго, што ёй кажуць мясцовыя супрацоўнікі сацыяльных службаў. Мігранты найперш не павінны выклікаць праблемы

для мясцовага насельніцтва. І з нетрадыцыяналамі тое самае. Пакуль яны сядзяць ціхенька ў сваіх кватэрах — хай робяць там, што заўгодна, я гэтага не бачу, не чую, мне гэта абьякава. Але калі яны пачынаюць прапагандаваць сваё цемрашальства і агітаваць іншых, тут мне ўжо не ўсё адно. Мы ж, звычайныя людзі, сваіх парадаў не праводзім і не патрабуем, праўда? А калі мой маленькі ўнук на вуліцы раптам пабачыць, як два мужыкі, калі іх так можна назваць, цалуюцца, як я яму гэта патлумачу? Таму лепей хай расце ў Венгрыі, там з гэтым пакуль што яшчэ, дзякуй Богу, строга. Хаця нават у нас летась прынялі закон, які дазваляе аднаполыя грамадзянскія саюзы. Дэмакраты недаробленыя. Цьфу на іх. Але сярод насельніцтва гэта не ўхваляецца, вы не падумайце нічога такога. У нас жывуць разумныя людзі, якія вераць у Бога, чыталі Біблію і могуць самастойна адрозніць, што добра, а што дрэнна. Каталіцкая царква ніколі такога не дазволіць! І ведаецца, што самае галоўнае? Ва ўсім трэба заўсёды ведаць меру. Таксама і з тымі ж феміністкамі. Вось яны апантана вымагаюць роўных правоў, аднолькавую працу і гэтак далей. А хто ім гэта забараняе? Хто вінаваты ў тым, што Бог першапачаткова зрабіў нас рознымі і ёсць прафесіі, якія проста не прызначаныя для дзяўчын. Ці яны настолькі моцна хочуць працаваць, да прыкладу, шахцёрамі? Ды і вось ці зможаце вы адразу назваць дзесяць сусветнаведомых мастачак ды кампазітараў, ці як яны там патрабуюць утвараць назвы жаночых прафесіяў? Не? Вось і я не магу, а мужчын дык лёгка. І рэч зусім не ў тым, што іх правы і магчымасці стагоддзямі абмяжоўваліся. Так, гэта, безумоўна, наклала свой адбітак, але нават у сучасным грамадстве, калі ўжо ўсё магчыма, ці з'явіліся сусветнаведомыя жанчыны мастачкі ды кампазітары?

ў такой самай колькасці, як мужчыны? Не, не і яшчэ раз не. А ўсё чаму? Таму што Бог ці прырода, гэта як каму бліжэй, зрабілі нас рознымі і прыстасаванымі для рознай дзейнасці. І ніяк іначай. І гэта трэба разумець, з гэтым трэба змірыцца і пагадзіцца, і не выстаўляць сябе на пасмешышча. Але так, калі мужчына і жанчына працуюць на адной пасадзе, заробкі ў любым выпадку мусяць быць аднолькавыя. З гэтым я спрачацца не буду. Гэта лагічна і сумленна. Але зноў жа, трэба ва ўсім ведаць меру.

Задыханы ад палымянай прамовы, Ферэнц прыпыніўся, каб перавесці дух. Аркадзь нават і ўявіць сабе не мог, што сталы навуковец здольны так эмацыйна даводзіць сваё меркаванне. Аднак нягледзячы на імперт суразмоўцы, беларус слухаў апошняю частку працяглага маналогу напаўвуха, бо якраз у гэты момант ён пабачыў у іншым канцы страўні Дэніс і задумліва сачыў за ёй.

— А вы якога меркавання прытрымліваецеся? — пасля паўзы запытаўся кансерватыўны венгр. — У вашай жа краіне таксама, наколькі я ведаю, з гэтым усё сур'ёзна.

— Так, — Аркадзь кіўнуў, — у гэтым плане мы трымаемся сапраўды надта далёка ад еўрапейскіх тэндэнцый. А мне, шчыра кажучы, таксама ўсё адно, пакуль гэта асабіста мяне ніяк не закранае. Як той казаў, свабода аднаго чалавека сканчаецца там, дзе пачынаецца свабода іншага.

Ферэнц зразумеў, што абьякавага беларуса не атрымаецца ўцягнуць у спрэчку альбо ў дыскусію, і ён мудра вырашыў змяніць тэму:

— Аднак добра, досыць пра гэта. Дык а цудоўны горад Трыр вам як? Спадабаўся?

— Насамрэч, я яшчэ, на жаль, мала што тут бачыў. Таму складана даць якую-небудзь аб'ектыўную ацэнку.

Але тое, як прафесійна арганізавана тут навуковая праца, мне вельмі даспадобы.

— Гэх, моладзь, нават за абедам усе думкі толькі пра працу ды пра навуку. Не каб адпачыць хоць крыху ад ўсяго гэтага, — з сумнай усмешкай махнуў рукою Ферэнц, — не каб па горадзе пашпацыраваць, гістарычныя мясціны наведаць, духоўныя скарбы пашукаць. Ды хаця б проста свежым паветрам падыхаць! А тое ўсё навука ды навука. Ну нічога, з узростам зразумееце, што праца гэта далёка не самае галоўнае ў гэтым жыцці. Я добра ўяўляю сабе, якія думкі ў вас зараз у галаве. Гучаць яны прыблізна так: «Я ў гэтым горадзе яшчэ доўга буду і агледзець усё сто разоў паспею, і ён мне нават надакучыць». Магчыма, часткова вы ў гэтым і маеце рацыю. Але пасля праца вас настолькі зацягне, што ўражанні ўжо будуць не такія моцныя. Ваш першы погляд на Трыр павінен быць свежым, зацікаўленым. А які погляд можа быць у чалавека, які ў гэтым горадзе працяглы час жыве і працуе? Усё навокал здаецца ў яго светаўспрыманні папросту статычнымі дэкарацыямі. Людзі, якія ад самага нараджэння жывуць каля неверагодна цудоўных месцаў, ніколі не лічаць іх цудоўнымі. Для іх гэтыя цуды — звыклая штодзённасць. Такі воль парадокс: амаль кожны турыст думае, што калі б ён жыў у прыгожым месцы, ён бы штодзённа атрымліваў ад яго асалоду, але як толькі ён пераязджае бліжэй да сваёй мары, прыгажосць робіцца звычайнай шэрай рэчаіснасцю. Так што я настойліва раю вам у наступныя ж выхадныя неадкладна пайсці пашпацыраваць. Ведаю-ведаю, вам гаспадарку трэба наладзіць, абжыцца, рэчы ўпарадкаваць. Паспееце, гаспадарка ад вас нікуды не падзенецца. І абавязкова найперш наведайце Porta Nigra. Гэта напраўду нешта надзвычайнае. Аднак я ні

ў якім разе не збіраюся навязваць вам сваё меркаванне. Вы і самі ўсё пабачыце на ўласныя вочы.

— Дзякуй, абавязкова так і зраблю, — пагадзіўся Аркадзь.

— І ўвогуле, калі ў вас з'явіцца жаданне павандраваць па Германіі недзе не надта далёка ад Трыра, звяртайцеся да мяне. І я з радасцю параю вам, на што варта звярнуць увагу, а што трэба абыходзіць бокам, — дадаў Ферэнц, — а то трапіце ў малапрыемнае становішча, як я ў маладосці.

Аркадзь хацеў ужо задаць пытанне наконт падрабязнасцяў таго выпадку, аднак ён лічыў няветлівым размаўляць з поўным ротам, таму толькі запытальна паглядзеў на суразмоўцу. Але нават у гэтым не было ніякай неабходнасці. Венгру самому карцела ўсё апавесці, і ён узбуджана працягваў:

— Гэта адбылося даволі даўно, у мой першы год у Германіі. Я тады акурат працаваў у надзвычай прыгожым горадзе Ахене і вырашыў паглядзець навакольныя маленькія мястэчкі. Быў у нас тады ў лабараторыі малады супрацоўнік-немец, які таксама любіў вандраваць. І вось так сталася, што я недзе выпадкова прачытаў, што ёсць такія цікавыя невялічкі горад Юліх, які знаходзіцца зусім побач, і вырашыў абавязкова яго наведаць. Калі я сказаў свайму супрацоўніку, што я на выхадныя туды паеду, ён толькі неяк няўпэўнена кінуў і прамовіў: «Ок». Аднак я тады на гэта не звярнуў ніякай увагі і не здагадаўся, што нешта можа быць не так. Першыя хваляванні ды падазрэнні ў мяне з'явіліся тады, калі падчас перасадкі на вакзале, дзе былі каляіны з нумарамі ад першага да дзясятага, мне паведамілі, што мне трэба ісці на каляіну нумар дваццаць два. Пры тым, што каляінаў з нумарамі ад адзінаццаці да дваццаці аднаго там увогуле не было.

І гэтая дзіўная рэч у мяне ніяк не ўкладалася ў галаве з улікам маіх папярэдніх уяўленняў пра Германію. Патрэбная мне каляіна апынулася з іншага боку ад будынка з касамі і ў той момант, калі я да яе наблізіўся, на ім стаяў... звычайны трамвайчык. Я падышоў да маладой жанчыны, якая сядзела побач з ім на пероне, і ветліва пацікавіўся, ці ідзе гэтак званы цягнік у Юліх. Яна перасмыкнула плячыма і гучна спытала ў сваёй сяброўкі, якая ўжо зайшла ў трамвайчык, ці не ведае яна раптам, што такое Юліх. І толькі калі тая адказала, што мы дакладна будзем праз яго ехаць, дзяўчына на лаўцы зноў паціснула плячыма і сказала, што ў такім выпадку, можа, я да яго і даеду. Аднак і гэта было яшчэ не самае цікавае. Калі мы прамінулі ўжо некалькі станцый, кіроўца трамвайчыка абвесціў наступным прыпынкам «Даследчы цэнтр Юліх». Я спытаў у хлопца, які стаяў побач са мною, ці трэба мне там выходзіць, ён здзіўлена паглядзеў на мяне і сказаў, што гэта малаверагодна. Мы пад'ехалі бліжэй, і я зразумеў, што перон знаходзіўся ў чыстым полі, а вакол яго змяшчаліся выключна вайсковыя будынкi і машыны. У выніку ад таго прыпынка да Юліха мы ехалі праз палі ў не вельмі зразумелым кірунку яшчэ хвілінаў дваццаць, то бок калі б я выйшаў раней, я яшчэ доўга блукаў бы пешшу праз аднатыпныя ландшафты. А было тады, як зараз памятаю, сапраўды спякотна, градусаў трыццаць пяць не меней. Але і на гэтым мае прыгоды не скончыліся, хоць гэта і было найкарацейшае ў маім жыцці падарожжа. Выходжу я ўрэшце з трамвайчыка і трапляю нібыта ў самы цэнтр горада, калі верыць мапе, якая там жа і вісіць. І тут я разумею, што на галоўнай цэнтральнай вуліцы знаходзіцца ўсяго дзесяць дамоў. Я ўважліва праглядзеў мапу і знайшоў на ёй шлях да адной з абавязковых для наведвання славутасцяў горада — нейкую

старажытную браму. Я доўга кружляў, бо ўсё ніяк не мог яе знайсці. У выніку высветлілася, што яна знаходзілася ў падворку паміж жылымі дамамі і ўяўляла сабою кавалак муру, да якога быў прыбудаваны чыйсьці даволі сучасны гараж, які апрача агульнага з рэшткамі брамы цэменту дакладна не меў ніякага дачынення да чатырнаццацістага стагоддзя. Але я тады быў яшчэ не такі сталы, як зараз, і ад нараджэння мне былі ўласцівыя бясконцы аптымізм і незвычайная мэтанакіраванасць, і я вырашыў пайсці паглядзець мясцовы заапарк. Але нават мая цярдлівасць знікла вобміг, калі я пабачыў, што за ўваход на абмежаваную іржавым дротам і спрэс крытую сухім сенам тэрыторыю, на якой у лепшым выпадку жылі мышы-палёўкі, трэба было заплаціць... Хм, колькі ж гэта на сучасныя грошы? Прыблізна каля дзесяці еўра. Вы сабе такое можаце ўявіць? Я рашуча развярнуўся і хутчэй накіраваўся да прыпынку, каб сесці на наступны ж трамвайчык і не марнаваць свой выходны. З тых часоў перад тым, як кудысьці паехаць, я заўсёды спярша раюся з мясцовымі. А зараз я тут ужо і сам амаль як абарыген.

Лагодная ўсмешка Ферэнца змусіла ўсміхнуцца і Аркадзя. Гісторыя сапраўды была вельмі павучальная. Венгр заўважыў, што суразмоўца ўжо даеў, і прапанаваў:

— Калі хочаце, я магу вам паказаць, дзе знаходзіцца ваш будучы працоўны кабінет і завяду ў аддзел кадраў, каб вы маглі неадкладна аформіць усе неабходныя паперы.

— Дык што, атрымліваецца, што я ўсё ж не буду сядзець побач з тым прыборам, які мне паказваў Ульрых? — з палёгкай запытаўся Аркадзь.

— Безумоўна, не. Мы там знаходзімся толькі падчас эксперыментаў. Што б ён вам ні казаў, а бяспека і здароўе супрацоўнікаў у нас на першым месцы. Вы будзеце

сядзець у асобным кабінце з двума іншымі добразычлівымі дактарантамі. Аднак спачатку трэба падрыхтаваць усе дакументы. Рыхтуйцеся — іх будзе насамрэч шмат. Германія — краіна бюракратыі! Але я, калі ў вас з'явіцца пытанні, паспрабую ўсё падрабязна патлумачыць.

— Вы сур'эзна? — з недаверам спытаў Аркадзь. — Ну што ж, паглядзім. Я ўпэўнены, што гэтым мяне ўжо складана здзівіць.

Як высветлілася пазней, ён сапраўды меў рацыю, бо чалавек заўсёды мяркуюе, што ў яго штосьці дрэнна, калі не ведае, што ў кагосьці справы яшчэ горай. Усе неабходныя паперы Аркадзь падрыхтаваў даволі хутка. Акрамя таго, некаторыя, болей ветлівыя за Ульыха, супрацоўнікі з ахвотаю яму з гэтым дапамаглі. Ды і Ферэнц, як і абяцаў, даваў шматлікія парады, як і што лепей зрабіць. Хаця насамрэч у тым, каб разабрацца з дакументамі, нічога занадта складанага Аркадзь не бачыў. Неабходна было толькі ведаць некаторыя мясцовыя асаблівасці. Таму гэтая працэдура не выклікала ў беларуса ніякага адрыньвання. Ён меркаваў, што гэта чарговы жыццёвы досвед, які ніколі не бывае залішні. Ды і малады навуковец даўно звыкся кіравацца прынцыпам, што кожны іспыт, які прапануе лёс, кожная прыгода, нават самая маленькая, моцна змяняюць чалавека. Хоць той можа ўвогуле нічога такога за сабою не заўважаць. Аркадзь і на гэтую авантуру з перездам у новы, малавядомы яму свет, насустрач усяму незнаёмаму адважыўся у тым ліку і таму, што па-філасофску ставіўся да жыцця і не баяўся ніякіх выпрабаванняў.

Частка чацвёртая

Над лесам, над садам дзікім
Дожджык забалбатаў,
І ўспыхнулі раптам гваздзікі
У нетрах абмытых траў.
Цёплыя кроплі скачуць
Па залацістай лазе,
Дожджык — «царэўна плача»,
Сонца ў кожнай слязе.
З нізкай цёплай адрыны,
Учуўшы ласкавы капёж,
У лёгкай сукенцы дзяўчына
Выбегла проста на дождж.
Кроплі яе цалавалі
Палка, пяшчотна, да слёз,
Вусны дзяўчыны хапалі
Срэбра з ясных нябёс.
Дожджык зрабіў сваё цуда,
Ён абляпіў, як мог,
Плечы, маленькія грудзі,
Гнуткія лініі ног.
Бэзам з садоў павявала,
Вечна хацелася жыць.
Дзяўчына ад шчасця спявала.
Стронцый быў у дажджы.

Уладзімір Караткевіч

Баляслаў паводле завяздзёнкі сядзеў і ўважліва чытаў у сеціве навіны, як і заўсёды штодня пасля працы. Раптам на ўвесь экран вылез фотаздымак Аркадзя і пачуліся да болю знаёмыя гукі скайпу. Камп'ютар, хіба то ад нечаканасці, хіба ўсё ж ад старасці ды адпаведнай малазадачнасці падвіс, аднак праз некалькі імгненняў, якія маладому гісторыку падаліся вечнасцю, у яго атрымалася націснуць на зялёную кнопку і пачаць размову.

— Прывітанне, — прамовіў Баляслаў і памахаў у камеру таўшчэзным бутэробродам, які трымаў у руцэ, — няўжо так хутка засумаваў? Колькі ж гэта мінула часу, як ты пакінуў Радзіму? Дай падлічу. Дзён дзесяць?

— Пятнаццаць, — абсалютна абыякава адрэагаваў на здэклівы жарт сябра Аркадзь. Гэта было да яго зусім не падобна, ды і выглядаў ён сапраўды агаломшаным. — Ёсць вольная хвіліна сур'ёзна паразмаўляць?

Баляслаў збіраўся пажартаваць наконт таго, што хвіліна ўжо даўно прамінула, але яго вельмі напалохаў дзіўны выгляд сябра.

— Так, безумоўна. У цябе штосьці здарылася? — толькі і сказаў ён.

— Так. Ты зараз адзін у сваім пакоі? — падазрона запытаўся Аркадзь.

— Ды не толькі ў пакоі, нават ва ўсёй кватэры, — Баляслаў захваляваўся яшчэ больш.

— Гэта добра. Але, калі ласка, паабяцай, што выслухаеш мяне ад пачатку і да самага канца і не будзеш рабіць ніякіх паспешлівых высноваў.

Гісторыку дужа не падабалася тое, як пачыналася гэтая размова.

— Абяцаю, — пагадзіўся ён.

— Памятаеш, я табе неяк апавядаў пра тое, як аднойчы зусім раптоўна страціў прытомнасць?

— Так.

— І пра тое, што падчас флюараграфіі мне заўжды робіцца дрэнна?

— Складана на такое забыцца, — шчыра адзначыў Баляслаў.

— Магчыма, гэта самае звычайнае супадзенне... Але мне здаецца, што я ўрэшце нешта зразумеў. І гучыць гэта даволі дзіўна. Дакладней, надта дзіўна. І я проста

абавязаны камусьці пра гэта апавесці. І толькі цябе я ведаю настолькі даўно і настолькі добра, каб падзяліцца такой інфармацыяй, не чырванеючы ад сораму.

Мацвей нават не ўяўляў сабе, як трэба рэагаваць на такое нечаканае адкрыццё, каб не пакрыўдзіць сябра, таму сказаў уголас тое, пра што насамрэч думаў у гэты момант:

— Ты мне можаш цалкам давяраць. Я цябе ўважліва слухаю.

— Я мяркую, што ўся справа ў радыяцыі. Гэта мой шматпакутны арганізм так на яе рэагуе. Хутчэй за ўсё гэта наступствы выбуху ў Чарнобылі. Наколькі ты ведаеш, у мяне тады ўся сям'я радыяцыі хапанула. Тады, калі я ўпершыню страціў прытомнасць, я дакранаўся да рэчаў, якія доўгі час знаходзіліся ў забруджанай зоне. Што такое флюараграфія, я думаю нават табе, гісторыку, тлумачыць не трэба. І вось зараз зноў.

— Што? Няўжо зноў страціў прытомнасць? Ад чаго гэтым разам?

— Не. Куды горай.

— Што можа быць горай?

— Я тады нікому пра гэта не апавядаў, вырашыў, што гэта быў толькі благі сон ці проста эмацыйны перапад, бо ўспаміны пра бацькоў і пра маё дзяцінства раптам накацілі. Але тым разам, калі я ўзяў той няшчасны сервіз у рукі... Я пабачыў дзень выбуху на чарнобыльскай АЭС. Я быў тады нібыта сапраўдным сведкам падзей і бачыў на ўласныя вочы ўсё тое, што адбывалася там у гэты жудасны момант і нават тое, што адбывалася вакол станцыі пазней, праз нейкі час пасля катастрофы. Пры гэтым я бачыў у тым ліку і тое, што вельмі адрэзніваецца ад афіцыйных версій і агульнавядомых дадзеных. І яшчэ тады, калі я рабіў флюараграфію

перад ад'ездам, таксама думаў, што заснуў на свежым паветры пад дрэвам на беразе Свіслачы ад стомы. А капішча я прысніў выключна таму, што я шмат пра яго чытаў і добра ведаў, дзе яно знаходзілася і як прыблізна выглядала. Але зараз мне здаецца, што гэта ўсё ўзаемазвязана і гэта былі не проста недарэчныя сны.

На некалькі імгненняў Аркадзь змоўк. Баляслаў скарыстаўся тым, што сябар пераводзіць дух і адважыўся перапыніць яго пасярод гэтага забытанага маналогу:

— Ну, на мой сціплы погляд, тэорыя пра ўспаміны гучыць сапраўды цалкам слушна і лагічна. Ты перахваляваўся і пабачыў на ўласныя вочы ўсё тое, што калісьці дзесьці чуў ці чытаў. Ну а пра капішча дык увогуле... Я памятаю, як ты раней вельмі цікавіўся гэтай тэмай. І мяркую, што ты не аднойчы ў той час уяўляў сабе, як яно магло выглядаць.

Аркадзь працягваў задуменна маўчаць. Недзе праз хвіліну напружанай цішыні ён урэшце амаль шэптам прамовіў:

— З капішчам, можа, яно і напраўду так. Але ў тым і рэч, сябра мой, што з выбухам на АЭС было ўсё іначай. Я бачыў зусім не тое, што калісьці чуў ці чытаў. Я быў сведкам абсалютна іншых, жудасных рэчаў. І ведаеш, калі б не сённяшні выпадак, я па-ранейшаму так і не надаваў бы значэння ўсяму гэтаму.

Ён зноў зрабіў драматычную паўзу і некалькі імгненняў панавала поўная цішыня.

— Але сёння... Сёння мяне папрасілі забраць некаторыя артэфакты з рэнтгенаўскага аналізу і занесці іх у іншую лабараторыю. І вось калі я браў іх у рукі, я зноў пабачыў дзівосныя рэчы. Нібыта я жыву у тых часы, асабіста прысутнічаў там. Пра некаторыя здарэнні я раней нават і не ведаў, але пасля пашукаў інфарма-

цью, і выявілася, што яны сапраўды адбываліся калісьці на нашай планеце, але іншыя... Пра іншыя падзеі я ўвогуле ніякіх звестак так і не здолеў знайсці...

— Ты хочаш сказаць... — няўпэўнена пачаў Баляслаў.

— Што я бачу мінулае? Менавіта, — сумна ўсміхнуўся Аркадзь. — Гучыць па-вар'яцку, як мяркуеш?

— І чаго дакладна датычыліся гэтыя... — па працяглай паўзе было зразумела, што суразмоўца старанна і безвынікова шукае адпаведнае слова, — ну, тое, што ты бачыў?

— З найбольш вядомага: я на ўласныя вочы пабачыў яскравыя доказы таго, што манускрыпт Войніча²² — папросту цікавая цацка, зробленая адным даволі знакамітым і ўплывовым чалавекам, каб палепшыць сабе настрой і паздзекавацца з сучаснікаў. Вось і ўсё. І ў гэтай жартаўлівай графаманіі няма ніякай таямніцы, якая магла б зацікавіць медыкаў, ці крыптолагаў, ці каго-небудзь яшчэ. Апрача гэтага, я даведаўся, што за ўчынкам Мехмета Алі Агджа²³ стаялі такія забытаныя структуры і шматхадовыя інтрыгі, што я за хуткія імгненні, пакуль за ўсім гэтым назіраў, нават зразумець нічога не паспеў. Мне падалося, што і сам Мехмет так і не даведаўся, хто напраўду кіраваў яго дзеяннямі. Але гэта так, усяго толькі некалькі прыкладаў з найбольш цікавага, усё іншае мае меней значэння для сусветнай гісторыі. А самае галоўнае, я канчаткова ўпэўніўся

---

²² Рукапіс Войніча — таямнічая кніга, нібыта напісаная ў XV стагоддзі невядомым аўтарам на невядомай мове з выкарыстаннем невядомага алфавіта.

²³ Мехмет Алі Агджа — турэцкі экстрэміст і тэрарыст, член турэцкай ультранацыяналістычнай тэрарыстычнай арганізацыі «Шэрыя ваўкі», які здзейсніў замах на Папу Рымскага Яна Паўла II 13 траўня 1981 года.

ў тым, што даўно падазраваў: гісторыкі насамрэч усё добра ведаюць, аднак альбо старанна ўсё хаваюць, альбо наўмысна бессаромна хлусяць. У залежнасці ад акалічнасцяў і матывацы.

Баляслаў ціха прысвіснуў:

— Шчыра кажучы, нават не ведаю, як на гэта рэагаваць, сябра мой. А што будзе далей? Высадка амерыканцаў на Месяц²⁴? Праўда пра Джона Тайтара²⁵? Мабыць, яшчэ прыйдзеш да высновы, што Пушкін і Дзюма — гэта адзін чалавек?

— Што, выбачай? Пры чым тут Пушкін і Дзюма?

— Ды гэта так, існуе адна папулярная ў вузкіх колах тэорыя. Апрача аднолькавага імя і вонкавага падабенства маюцца яшчэ некаторыя даволі цікавыя доказы. Але гэта доўгая гісторыя. Калі захочаш, я табе як-небудзь іншым разам апавяду.

— Слухай, ты мяне што, ужо канчаткова ў вар'яты запісаў?

— Ды не, не канчаткова. Можа, ты проста моцна перахваляваўся? На новым працоўным месцы, у новым калектыве, у чужой краіне і не такое бывае. Ды і пра ўсе гэтыя гістарычныя падзеі ты, напэўна, таксама дзесьці чуў ці чытаў раней, вось яны і захаваліся ў тваім мозгу.

— Разумееш, у чым справа... Я ж казаў ужо, што бачыў нават такое, пра што пасля не здолеў у сеціве знайс-

---

²⁴ Існуе тэорыя змовы, цэнтральнай ідэяй якой з'яўляецца свярджэнне, што ў часы «месяцовай гонкі» падчас амерыканскай касмічнай праграмы «Апалон» (1969–1972) высадка людзей на Месяц не здзяйснялася, а фатаграфіі, здымкі і іншыя дакументальныя матэрыялы экспедыцыі былі сфальсіфікаваныя ўрадам ЗША.

²⁵ Джон Тайтар — самаабвешчаны вандроўнік у часе, які з'явіўся на амерыканскіх інтэрнэт-форумах у 2000–2001 гадах. Ён свярджаў, што прыбыў з 2036 года. І прадказваў сусветную будучыню.

ці ніякай інфармацыі. Але я не веру ў тое, што мая фантазія ў стане гэта ўсё самастойна прыдумаць.

Разгублены Баляслаў нічога не адказаў.

— Вось тое і яно, сябра мой, — Аркадзь наўмысна занадта інтанацыйна падкрэсліў апошнія два словы, — і ведаеш, што самае дзіўнае ў гэтай сітуацыі? Я знайшоў ва ўсім гэтым навуковую логіку. Цяжарная мной матуля трапіла пад уплыў радыяцыі, артэфакты, з якімі я працую, траплялі пад апраменьванне падчас фізічных аналізаў, той няшчасны сервіз з забруджанай зоны, флюараграфія. Нават падчас майго пералёту сюды адбылася адна гісторыя, якой я тады не надаў ніякай увагі. Я выпадкова дакрануўся да кангалезскай манеты канца дзевятнацатага стагоддзя і пабачыў Роберта Кейсмента, які трымаў яе ў руцэ. А ў самалётах, як ты ведаеш, на пасажыраў таксама ўплывае значнае касмічнае выпраменьванне... Пазл урэшце склаўся. Я ж фізік, я добра разумею, што такое радыяцыя. Дакладней, я добра разумею, што мы, чалавецтва, дагэтуль пра яе ні халеры не ведаем. І ніхто дакладна не можа спрагназаваць, якім чынам яна можа ў перспектыве ўздзейнічаць на людзей, на розныя рэчы. Атрымліваецца такі вась, паэтычна кажучы, перыяд паўраспаду працягласцю ў цэлае жыццё. Мне здаецца вельмі імаверным тое, што гэта ўсё наступствы чарнобыльскага ўплыву. Падобна, што ўсё ж здзейсніліся мае найвялікшыя жахі і ў мяне не атрымалася ўсяго гэтага пазбегнуць, ад усяго гэтага ўцячы. Ці ты думаеш, чаму я так актыўна шукаў працу за мяжой? Я, як толькі даведаўся пра тое, што ў нас неўзабаве сваю АЭС пабудуюць, дык мяне адразу ўсяго як перамкнула, калі ўявіў, што нам усё гэта давядзецца яшчэ раз перажыць. І з тых часоў я ўсё думаў пра тое, як бы так зрабіць, каб быць ад гэтай праклятай станцыі як мага далей.

— Ну тут ты дакладна перабольшваеш. Хіба ў Германіі АЭС няма?

— Ёсць, але яны ўжо даўно на дзяржаўным узроўні абмяркоўваюць, як іх усе ліквідаваць у бліжэйшыя гады. Да канчатковага рашэння яшчэ далёка, але яны хаця б думаюць і працуюць у неабходным кірунку. А ў нас што будзе? Пачынаючы ад таго, што месца для АЭС знайшлі надта няўдалае. З усіх прапанаваных для будаўніцтва месцаў нібыта наўмысна абралі самае непрыдатнае. Адзін землятрэс, і ўсё... Апрача гэтага, побач працякае рака Вілля, у якую хочаш-няхочаш будуць трапляць выкіды радыяцыі і гэта ніякім чынам нельга прадухіліць. І я ўжо нават не кажу пра Вільню ды пра бедных літоўцаў, якія першымі патрапяць пад уздзеянне радыяцыі. А яшчэ я ніяк не магу зразумець, чаму нікога не палохае тое, што фірма, якая будзе адказваць за будаўніцтва новай АЭС, ніколі дагэтуль праектамі такога маштабу не займалася. А гэта ім, выбачайце, не канструктар LEGO²⁶ збіраць з дапамогай інструкцыі. Апрача таго, падчас працы станцыі безумоўна будуць з'яўляцца небяспечныя адкіды, якія неабходна недзе захоўваць. Пытанне ў тым: дзе? На нашых жа ўласных землях? Гэта ж сапраўдная бомба запаволенага дзеяння! Колькі гадоў нашым нашчадкам яшчэ пасля нас на ёй давядзецца сядзець? Як бачыш, я рупліва і доўга вывучаў гэтую складаную тэму, параўноўваў розныя крыніцы. У Кінга Яно вярталася кожныя дваццаць сем гадоў²⁷.

---

²⁶ LEGO — серыі канструктара, якія ўяўляюць сабой наборы дэталей для зборкі і мадэлявання разнастайных прадметаў.

²⁷ «Яно» — раман амерыканскага пісьменніка Стывена Кінга, напісаны ў жанры жахаў, галоўны монстр якога з'яўляецца кожныя дваццаць сем гадоў.

А праз колькі павінен вярнуцца мой жах, жах усяго нашага шматпакутнага народа? Праз трыццаць? Праз трыццаць пяць? Нас Чарнобыль, я гляджу, зусім нічому не навучыў. Я ўжо не кажу нават пра тое, што мы на дадзены момант ужо цалкам забяспечваем свае патрэбы ў электраэнергіі і зусім незразумела, навошта нашай краіне яшчэ і АЭС. А энергія — гэта табе не бульба, яе нельга ў мех адкласці і захаваць да наступнага года. Ты пачытай пра гэта, пачытай.

Баляслаў урэшце адкусіў ад надоўга забытага бутэрброда. Гучала гэта ўсё сапраўды па-вар'яцку. Але ён ні ў якім выпадку не хацеў смяяцца з жахаў свайго сябра, бо Аркадзь з яго ніколі не кпіў, не пацвельваў, хоць Баляслаў неяк апавядаў пра тое, што палохае яго самога. Пра тое, што вось ужо болей за пяць гадоў ён прыблізна тры ці чатыры разы ў месяц бачыць адзін і той самы трывожны сон. Дакладней, сны былі розныя, але сутнасць ва ўсіх была аднолькавая. Пачыналіся яны традыцыйна: Баляслаў стаяў на платформе метро і чакаў цягніка. А далей ужо з'яўляліся ўсялякія малапрыемныя варыяцыі. У большасці выпадкаў ён нейкім незразумелым чынам трапляў у дэпо і быў змушаны хадзіць паміж рэек і адхінацца ад усюдысісных цягнікоў. Баляслаў ніколі ў жыцці не бачыў сапраўднае дэпо метрапалітэна, але ў снах яно выглядала аднолькава жудасна: цемра, бясконцыя шматлікія рэйкі вакол і адсутнасць выхаду. А галоўнае — цягнікі, ад якіх неабходна было ўцякаць. Часам замест дэпо сніў, як ён падае з платформы якой-небудзь цэнтральнай станцыі на рэйкі і не можа адтуль вылезці, а цягнік хутка і няўхільна набліжаецца да яго. Радзей падзеі адбываліся ў вагоне, які раптам захрасаў у тунэлі і зноў жа выхаду нідзе не было. Такія сны заўжды былі прасякнутыя сапраўдным жахам, і Баля-

слаў пасля іх прачынаўся ў халодным поце. Але сказаць, калі дакладна і з якой нагоды гэтыя сны з'явіліся ў яго жыцці, ён не мог. Проста памятаў, што бачыць іх ужо даўно і рэгулярна. І хоць само метро ў жыцці яго зусім не пужала, аднак дэпо ён заўсёды ўяўляў такім самым малапрыемным месцам, якім яно было ў яго снах. Пра гэта амаль ніхто не ведаў, але Аркадзю ён неяк за куфлем піва апавёў, і той паставіўся да дзівацтва сябра з абсалютным разуменнем. Магчыма, у тым ліку і таму, што сам меў не самы звычайны патаемны жак. Баляслаў пра яго даўно ведаў і таксама ніколі па-злому не кпіў з сябра. Толькі раз-пораз бяскрыўдна цвяліў, і тое выключна пасля ўжывання піва. Але тое, што малады гісторык зараз пачуў, перасягала ўжо ўсялякія межы.

— Ну і справы, — прамовіў шакаваны Баляслаў поўным ротам, — альбо ты перачытаўся Кінга, альбо... Хаця лепей бы ты ўсё ж перачытаўся Кінга. Дык а што ты бачыў у сваіх галюцынацыях пра Чарнобыль?

— Гэта не тая тэма, каб абмяркоўваць яе праз сеціва. Як-небудзь пры сустрэчы абавязкова апавяду, калі ты сапраўды ўпэўнены, што жадаеш гэта ведаць.

— А чаму не? Калі гэта праўда, я, як грамадзянін пацярпелай дзяржавы і найперш як патрыёт, проста абавязаны яе ведаць, а калі не, тады нічога страшнага ў гэтай інфармацыі для мяне і няма.

— Я згодны з тым, што такія рэчы павінныя ведаць усе. Але калі пра іх напачатку даведаюцца не тыя, хто трэба, іншыя могуць ужо не даведацца. Я не надта давяраю сеціву. І спадзяюся, ты разумеш, што я маю на ўвазе?

— Добра. Ты мяне пераканаў. Тады лепей пры сустрэчы. Слухай, а будучыню ты пабачыць не можаш? Калі,

да прыкладу, выйдзе наступны альбом «Сабатона»²⁸? І ўвогуле, калі ў іх урэшце будуць спевы і пра нашу гісторыю? Пра гераічнасць крылатых гусараў падчас бітвы пад Венай напрыклад²⁹?

— А табе абы пасмяяцца. Пакпіць з мяне. Сябар яшчэ называецца... Цьфу! — Аркадзь сапраўды выглядаў пакрыўджаным.

— Ды супакойся, я пажартаваў. Проста сам жа разумеш, як гэта гучыць. Няўжо ты на маім месцы адразу і без сумненняў паверыў бы? — лагодна прабурчаў Бяляслаў.

— Табе адказаць шчыра? Не ведаю.

— Вось менавіта. Але калі гэта праўда... І ў цябе ёсць такія магчымасці... Мы пра такія рэчы змаглі б інфармацыю здабыць! Ух. Вось бы як-небудзь даведацца, да прыкладу, пра падрабязнасці знішчэння Фары Вітаўта!

— А што там даведвацца, усё відавочна, — абыякава адказаў Аркадзь і пачаў ці то напяваць, ці то дэкламаваць: — The Red Flag waving never meant the same. The kids of tomorrow don't need today³⁰. Чырвоны сцяг шторааз азначае нешта новае. А дзецям, якія будуць заўтра, не патрэбны сённяшні дзень. Нават ні на імгненне не сумняваюся, што канадцы пісалі гэты спеў менавіта пра камуністаў. Вельмі ўжо дасканалая апісанне.

---

²⁸ «Sabaton» — шведскі паўэр-метал гурт, заснаваны ў 1999 годзе. Галоўная тэма спеваў — войны, асобныя бітвы і іншыя гістарычныя падзеі.

²⁹ Бітва пад Венай адбылася 12 верасня 1683 года паміж войскам польска-аўстрыйска-нямецкім, пад камандаваннем Яна III Сабескага, і войскам Асманскай імперыі. Вялікі ўклад у перамогу над асманамі ўнеслі польскія крылатыя гусары.

³⁰ Радок са спева пад назвай «Чырвоны сцяг» канадскага гурта «Billy Talent».

І ўвогуле, хто з нас гісторык? Вось і вывучай сам гэтае пытанне пра Фару Вітаўта. Усё ж гэта даволі вядомая гісторыя, а я бачу рэчы больш глабальныя.

— Добра, добра. Апаবাদзі лепей, Настрадамус ты наш, як маешся? Як горад? Як праца?

— Праца? Ты маеш на ўвазе апрача таго, што я працую з выпраменьваннем, якое выклікае ў мяне розныя вар'яцкія выявы? Калі пакінуць гэтую драбніцу па-за межамі ўвагі, у астатнім насычана ды захапляльна. Толькі зараз я пачаў урэшце разумець, што гэта ўсё адбываецца насамрэч. І гэтым разам я кажу не пра выявы, а пра мой пераезд. Пакуль я збіраўся сюды, не верыў у такое шчасце, першыя дні тут таксама было ўражанне, нібыта гэта ўсяго толькі сон. Яно ж раней, уяўляеш, як было: мне магчымасць працаваць у такіх умовах здавалася недасягальнай найўнай марай. Нечым такім, як той казаў, з іншага жыцця. Ведаеш, бываюць такія рэчы, якія б ты хацеў зрабіць, ці атрымаць, ці што-небудзь яшчэ з імі ўчыніць, але ты разумееш, што гэта немагчыма ў гэтым жыцці, бо яны нібыта знаходзяцца з іншага боку люстэрка, і каб яны зрабіліся часткай твайго звычайнага існавання, табе неабходна разбіць гэтае шкло, разбурыць усё тое, што ў цябе ёсць зараз. І толькі тады можна будзе пачынаць будаваць новы шлях да гэтых жаданняў-прывідаў. І ты думаеш, што як бы моцна ты да іх не імкнуўся, табе і без іх не настолькі дрэнна, каб дзеля іх усё руйнаваць. І тады ты ў думках пераконваеш сябе, што дакладна зробіш гэта ў іншым жыцці. Хоць ніхто з нас на сто адсоткаў не ведае, ці будзе яно ўвогуле, гэтае іншае жыццё. Вось і для мяне праца ў лабараторыі такога ўзроўню заўжды ўяўлялася неверагоднай фантазіяй. А зараз...

Але калі адысці падалей ад філасофіі і наблізіцца да канкрэтыкі, дык сапраўды вельмі насычана: новыя

людзі, новае для мяне абсталяванне. Безумоўна, даволі складана з усім гэтым хутка разабрацца. Не заўсёды магчыма адразу зразумець, што табе кажуць, а перапытваць штораз не будзеш, каб не быць падобным да ёлупа, таму часам даводзіцца здагадацца самастойна. Пры гэтым тут, як і ва ўсялякім іншым месцы на свеце, ёсць і людзі, з якімі прыемна знацца, і людзі, з якімі лепей было б не мець ніякіх дачыненняў, аднак у гэтай краіне яны хоць спрабуюць быць ветлівымі ці робяць выгляд, што спрабуюць. Ну а што датычыць саміх даследаванняў, я яшчэ не зусім уцягнуўся. Бо на гэта неабходна болей часу. Днямі адбылася змястоўная гутарка з прафесарам, ён мне патлумачыў, з чаго павінна складацца мая дысертацыя. У чым палягаюць галоўныя мэты праекта, для працы над якім мяне запрасілі, і ў які тэрмін іх неабходна ажыццявіць.

Аркадзю было сорамна прызнацца нават самаму блізкаму сябру, што часам ён пачуваўся на новым працоўным месцы сапраўдным неандэртальцам. Бо ў параўнанні з нямецкай лабараторыяй мінская засталася нібыта ў каменным веку. Найболей непрыемным быў момант, калі Дэніс раптам пабачыла, як ён адмываў брудныя пластыкавыя хімічны посуд. Дзяўчына не адразу зразумела, што ён робіць, а калі ён патлумачыў, моцна здзівілася і апавяла, што ў іх аднаразовыя прабіркі пасля эксперыментаў адразу выкідаюць і бяруць новыя. Таму яны і называюцца аднаразовымі. Так няёмка малады фізік сябе яшчэ ніколі не адчуваў.

— Гэта зразумела. Уцягнецца яшчэ, не хвалюйся. А горад паспеў хоць крыху паглядзець?

— Крыху паспеў, але далёка не ўсё. У цэнтры так дагэтуль і не быў. Не сказаць, што Трыр мне дужа даспадобы. Хаця ёсць тут адна рэч, якой нам у Менску не стае.

Гэта кнігарні. Ведаеш, колькі іх тут? Амаль на кожнай вуліцы. І выбар кніг бясконцы. А зусім недалёка ад мяне кнігарня памерамі з наш ЦУМ. Можаш сабе ўявіць? Чатыры паверхі, кавярня, дзіцячая пляцоўка. І гэта пры тым, што насельніцтва ў горадзе амаль у дваццаць разоў меней, чым у нашай сталіцы. Такія справы. І ведаеш, што я там бачыў? Такіх дзяцей у Беларусі я даўно не сустракаў. Уяві сабе. Стаім мы ля касы. Тры чаргі да трох касіраў. Кожная чарга — чалавек дзесяць. І вось поруч са мною ў суседняй чарзе стаіць хлопчык, клас чацвёрты – пяты, і трымае ў руках велізарную кнігу: тры часткі «Уладальніка пярспёнкаў» у адным томе. Пры гэтым кніга запакаваная ў цэлафан, і яе нельга пагартыць ды пачытаць, пакуль не распакуеш. Затое вокладка якая... Ммм... Каб ты бачыў. Насамрэч, як я заўважыў, іх выдавецтвы шмат увагі надаюць вокладкам, не тое, што нашыя. І я лічу гэта слушным, бо патэнцыйны чытач найперш бачыць менавіта вонкавы выгляд кнігі. І калі на ёй нейкі абстракцыянізм, далёка не кожны захоча зазірнуць унутр. Прынамсі, мне здаецца, што вокладка павінна галоўным чынам прыцягваць увагу, вабіць, выклікаць у гледача візуальнае прыемнае ўражанне. А не быць проста дзеля таго, каб быць і каб кніга не была «голай»...

Ды вось пра што я... Стаіць маленькі хлопчык і разглядае гэты том з усіх бакоў і так павярнуў яго, і гэтак. Падыходзяць яны з матуляй да касы, і тая кажа яму, каб ён аддаў кнігу касіру, і тлумачыць, што гэта ненадоўга, і ён адразу атрымае свой скарб назад. А ён не пагаджаецца. Матуля дастае смартфон і працягвае яму замест кнігі, але ён на яго нават не глядзіць. Можаш сабе такое ўявіць? Калі б я на ўласныя вочы гэтага не пабачыў, ніколі б у жыцці не паверыў.

— І не кажы, — пагадзіўся Баляслаў, — значыцца, не ўсё яшчэ згубленае ў гэтым свеце. Як мяркуеш? А нам ужо колькі гадоў тлумачаць, што ўсё, кніга вымірае. Ды так казалі і калі тэлебачанне з’явілася. А ў выніку што? Кніга яго перажыла. Каму зараз патрэбнае тэлебачанне, калі ёсць сеціва? А праз нейкі час штосьці іншае і яго заменіць. А кнігі застануцца назаўсёды.

— Ну назаўсёды наўрад ці. Як мінімум у папяровым фармаце гэта амаль немагчыма. Усё ж ахова прыроды, забарона на знішчэнне лясоў і гэтак далей. Але саму такую з’яву, як літаратура дарма спрабуюць пахаваць жывцом. Літаратура, тэатр, музыка. Без гэтага не зможа існаваць чалавечтва. Толькі роботы. Між іншым, я нядаўна недзе чытаў пра шматлікія камп’ютарныя праграмы, якія нібыта самі могуць кнігі пісаць. Пакуль што ў іх не дужа добра атрымліваецца, але некаторыя сцвярджаюць, што з цягам часу яны замяняць пісьменнікаў. Але я ў гэта не веру. У такіх творах няма жыцця, няма чалавечнасці, няма душы. Літаратура, тэатр і музыка — для існавання ўсяго гэтага патрэбныя шчырыя чалавечыя эмоцыі.

— Дарэчы, наконт тэатра, — раптам перапыніў сябра Баляслаў, — я ж табе, здаецца, яшчэ не апавядаў, як нядаўна ў Купалаўскі хадзіў? Тая яшчэ захапляльная гісторыя. Асабліва пасля твайго прыкладу з еўрапейскім хлопчыкам.

— Ану, ану, — зацікавіўся Аркадзь. Купалаўскі ён вельмі паважаў і нават болей: любіў. Хаця, шчыра кажучы, як яго можна не любіць. Гэта ж ледзь не апошні слуп, на якім трымаецца беларуская культура. Дакладней: усё тое, што ад яе яшчэ засталася.

— Ну вось пайшоў, значыцца, я на новую п’есу з адной сяброўкай. Абрануў свой урачысты пінжак, усё як мае быць. І вось мы ўваходзім у залу, займаем свае

месцы, і тут я звяртаю ўвагу на тое, што леваруч ад мяне сядзіць хлопчык, таксама клас пяты-шосты. Ну добра, думаю, сядзіць і сядзіць. Гэта ж цудоўна, калі дзяцей прывучаюць да культуры з такога маленькага ўзросту. Ну як маленькага, не такога ўжо і маленькага, каб не ведаць, як паводзіць сябе на такіх мерапрыемствах. Калі ён спрабаваў штосьці гучна сказаць сваёй матулі ці пачынаў перасаджвацца з месца на месца, бо яму не сядзелася на адным, я яшчэ мог гэта вытрымаць, але пасля здарылася такое, што нават маё трыванне скончылася... Гэты маленькі, не пабаюся гэтага слова, мярзотнік раптам захацеў есці. І гэта пры тым, што менавіта з гэтай нагоды ў тэатрах прадугледжаны перапынак, якім усе культурныя, выхаваныя людзі скарысталіся згодна са сваімі патрэбамі. Аднак, ні гэтага хлопчыка, ні яго матулю нельга было назваць ні культурнымі, ні пагатоў выхаванымі. Пачалося ўсё з таго, што я адчуў жудасны пах. Праз некалькі імгненняў ужо большасць з тых, хто сядзеў навокал, шукалі, адкуль ідзе гэты нястрымны смурод. Апынулася, што гэты маленькі вычварэнец сядзеў і ёў бутэрброд з рыбай!!! Уяўляеш сабе? Калі ён даеў, то зноў пачаў скокаць тудэма-сюдэма і хапацца за ўсё бруднымі рукамі. У той момант я ўжо не мог сачыць за падзеямі на сцэне, бо я быў змушаны сачыць выключна за тым, каб гэты мярзотнік не сапсаваў мне мой лепшы пінжак. Аднак я хоць бы бачыў, што адбываецца, а вось бедная жанчына сталага ўзросту, якая сядзела перад ім, нічога не бачыла, і мне нават складана ўявіць, якія ў яе былі думкі і пачуцці, калі гэты ёлуп пачаў махаць сваімі бруднымі рукамі над яе галавой і дакранацца да крэсла, на якім яна сядзела. Але, дзякуй усім багам, мой пінжак у выніку ўсё ж не пацярпеў. Хаця і падзеі спектакля збольшага, на вялікі жаль, прайшлі паўз мяне.

— Фу, якая мяззота, — шчыра пагадзіўся моцна ўражаны Аркадзь, — нават проста ўявіць гэта сабе агідна. Здагадваюся, як яно было сядзець побач з ім. Гэта ж трэба, у самім Купалаўскім! Што ж гэта за людзі такія! Нічога святога!

— І не кажы, — голас Баляслава ўсё яшчэ гучаў настолькі ўзбуджана, нібыта ён апавядаў не пра тое, што перажыў нейкі час таму, а пра тое, што адбываецца акурат у гэтыя імгненні.

— Добра, досыць на сёння сумных гісторый. Лепей апавядзі, што ў цябе новага, — змяніў тэму Аркадзь.

— У мяне? Новага? Ты што забыўся, у якой краіне я знаходжуся і чым займаюся? Што ў мяне можа быць новага? Мне нашмат прыемней слухаць пра тое, што там у цябе адбываецца. Так бы мовіць, гісторыі з жыцця паспяховых людзей.

— Паспяховых людзей! Ну ты скажаш! — усклікнуў Аркадзь.

Сябры засмяяліся. Звонкім, лёгкім смехам, якім звычайна смяюцца людзі, якія знаходзяцца на адлегласці і якія радыя таму, што сучасныя тэхналогіі даюць ім магчымасць не губляць сувязі адзін з адным, смехам, які на некалькі бясконцых імгненняў яскрава асвятляе жыццёвы шлях, якім бы складаным і журботным ён ні быў.

Частка пятая

Маўклівых знішчаюць свае і чужыя,
Маўклівыя самі знішчаюць сябе.

Сяржук Сокалаў-Воюш

Аркадзь прачнуўся ад рэзкіх гукаў тэлефанавання праз скайп. Зазвычай ён заўсёды дысцыплінавана выключаў камп'ютар нанач, але ўчора так стаміўся на працы, што заснуў раней, чым паспеў гэта зрабіць. Мінулы тыдзень быў сапраўды вельмі складаны, бо неабходна было правесці шэраг тэрміновых эксперыментаў і прааналізаваць атрыманыя дадзеныя. За апошнія пяць дзён у яго назбіралася ўжо каля дзесяці гадзінаў перапрацоўкі, і беларусу гэта зусім не падабалася. Аднак зрабіць малады фізік з гэтым нічога не мог і суцяшаў сябе не толькі думкай пра будучыя выхадныя, але і ўпэўненасцю ў тым, што складана будзе толькі першыя некалькі месяцаў, пакуль ён увайдзе ў мясцовы працоўны рытм і навучыцца лепей размяркоўваць свой час. Адзіным задавальненнем былі гутаркі за абедам з дабразычлівай Дэнис, іншым разам да іх далучаўся і Ферэнц. І немка, і венгр ахвотна давалі парады беларусу пры кожнай магчымасці. Дэнис дык увогуле рэгулярна навучала яго, як карыстацца тым ці іншым прыстасаваннем. З пункту гледжання наяўнага абсталявання лабараторыя была сапраўдным раем для маладых навукоўцаў. Не было неабходнасці чакаць месяцамі, пакуль прыйдзе твая чарга, каб трапіць на той жа мікраскоп. Узяў свае пробы і накіраваўся туды ў зручны час. Бо лабараторыя прафесара Фогеля мела ўсё неабходнае ў сваім поўным

распараджэнні, і кожны яе супрацоўнік меў дазвол усім гэтым карыстацца, калі захоча. Апрача таго, калі раптам сканчалася патрэбнае хімічнае рэчыва, можна было наўпрост звярнуцца да чалавека, адказнага за набыццё рэактываў, які толькі гэтым і займаўся, і неўзабаве атрымаць усё неабходнае. Аднак нягледзячы на цудоўныя ўмовы, працы па праекце было шмат і Аркадзь моцна стамляўся за тыдзень.

Тэлефанаваў Баляслаў.

— Памятаеш, як я падчас нашай апошняй размовы жартам прапаноўваў табе паспрабаваць даведацца ўсю праўду наконт Фары Вітаўта? — замест вітання адразу запытаўся ён занадта энергічным для суботняй раніцы голасам.

— Памятаю, — сонна ды млява адказаў Аркадзь.

— Ты што, яшчэ спіш там? А! Я ўсё забываюся, што ў нас ёсць невялічкая розніца ў часе. Ну добра. Дык вось пра што я. Сёння ўначы ў мяне з’явілася геніяльная ідэя, якая мяне цалкам захапіла, таму я не стрымаўся і адразу, як прачнуўся, патэлефанаваў табе. Карацей, сэнс у тым, каб выкарыстоўваць твае новыя надзвычайныя магчымасці дзеля таго, каб з іх дапамогай здабываць інфармацыю пра таямнічыя падзеі нашай гісторыі. У ёй жа стае розных загадак, адказы на якія так дагэтуль ніхто і не здолеў знайсці. Ты можаш стацца першым! Як табе мая прапанова? Хоць паспрабуем! Я ж ведаю, табе самому гэта будзе цікава. Ці я не маю рацыі?

Абыякавы Аркадзь нічога не адказваў.

— Ты мяне там увогуле слухаеш ці не? Алё! Алё! Прыём! Менск выклікае Трыр! Алё! — залямантаваў Баляслаў.

— Так. Пачакай. Лепей зараз спачатку прыму душ, налью сабе гарбаты, канчаткова прачнуся і ператэлефаную табе.

Не чакаючы рэакцыі сябра на яго словы, Аркадзь хуткім рухам адключыў скайп. Прапанова сапраўды была даволі цікавай, фізік гэта разумеў нават у сваім млявым стане. І, магчыма, праз некаторы час ён і сам бы дайшоў да гэтай ідэі, але сонны розум быў яшчэ не гатовы для такіх глабальных планаў. Таму Аркадзь нетаропка прыняў прахалодны душ, наліў сабе моцную і вельмі салодкую гарбату, бо менавіта такі напой лепей за ўсё стымуляваў яго разумовую актыўнасць, як мага зручней уладкаваўся на канапе і, трымаючы ў левай руцэ паўлітровы кубак, націснуў правай рукой на кнопку «Выклік». Баляслаў адказаў амаль імгненна.

— Слухай, ну я цябе тут ужо зачакаўся. За гэты час можна было выпіць літр гарбаты.

— Ну што ж паробіш, — з усмешкай пацепаў плячыма бадзёры Аркадзь. Зараз ён быў зусім не падобны да таго аморфнага, абьякавага чалавека, якім выглядаў літаральна трыццаць хвілінаў таму. — Лепей апавядай, што ты там напрыдумляў.

— Я прыйшоў да высновы, што калі ўжо лёс сапраўды падараваў табе такія неверагодныя здольнасці, будзе няправільна не скарыстацца імі на карысць беларускай гісторыі...

— Ты ж ведаеш, мне ўсё адно ніхто хутчэй за ўсё не паверыць. Нават калі я пра што-небудзь і даведаюся. Ды і як даўно ты сам пачаў верыць у мае здольнасці?

— Я ўвесь час з нашай мінулай размовы толькі пра гэта і думаў. Я цябе столькі гадоў ведаю, заўсёды табе цалкам давяраў, і ты ніколі не падводзіў мяне. З чаго раптам табе прыдумляць гэтыя дзіўныя апавяданні, калі нічога такога насамрэч не было? Дурацкія жарты не ў тваім гусце. Ты ж у адрозненне ад мяне чалавек сур'ёзны. Ды і як ты слушна адзначыў, чалавецтва яшчэ нічога не ведае

пра радыяцыю. Таму можа быць усялякае. Значыцца, гэта хутчэй за ўсё праўда. А калі так, чаму б нам тады не праверыць твой новы талент на айчынных артэфектах? Можа, раптам і знойдзем што-небудзь сенсацыйнае.

— Гэта ўсё, вядома, гучыць надзвычай цікава. І я шчыра дзякую табе за давер. Але вымушаны яшчэ раз паўтарыць, каб ты ўрэшце звярнуў увагу на мае словы: мне ўсё адно ніхто не паверыць, нават калі я пра што-небудзь і даведаюся.

— Добра, добра, — прымірэнча ўзняў рукі гісторык, — ты маеш рацыю. Цалкам магчыма, што мы нікому не зможам апавесці пра тое, што ты пабачыш. Але ж мы маем маральнае права задаволіць уласную цікавасць, калі ў нас з’явіўся такі шанец? Так ці не?

— Ну нават калі і так, што далей?

— А далей усё проста, — з палёгкай уздыхнуў Баляслаў. Ён за столькі гадоў знаёмства навучыўся добра адчуваць той момант, калі сябар здаваўся і быў гатовы пагадзіцца на прапанаваныя яму авантуры. — Ты выкарыстоўваеш сувязі свайго сусветнавідамага археалагічнага інстытута, каб здабыць сякія-такія артэфекты, якія датычаць нашай гісторыі. І мэтанакіравана спрабуеш выклікаць свае галюцынацыі ў дачыненні да гэтых артэфектаў. А пасля апавядаеш мне пра тое, што ты бачыў, і мы разам думаем, што з гэтым рабіць далей. Вось і ўсё. Усё проста. Пагаджайся! Я ніколі не паверу, калі ты скажаш, што табе зусім не цікава, куды зніклі нясвіжскія апосталы ці карона Вітаўта. І гэта толькі знакамітыя прыклады, якія першымі прыходзяць да галавы. А тут у нас урэшце з’явіцца такая магчымасць знайсці адказы на ўсе пытанні!

— Я згодны з тым, што на словах гэта ўсё гучыць даволі цікава. Але я пакуль што нават уявіць сабе не магу, як

мы будзем ажыццяўляць твой план, — Аркадзь зрабіў глыток гарбаты, на якую ледзь не забыўся, настолькі ён быў уражаны ідэяй сябра. Хоць выгляду і не падаваў.

— Лепей спачатку абмяркуем, якія таямніцы беларускай гісторыі найболей цікавыя нам і ў якім выпадку твае здольнасці змогуць дапамагчы з большай імавернасцю, — прамовіў Баляслаў. Праз скайп было відаць, што ён ужо ўзяў са стала нататнік і быў гатовы ўсё запісваць.

— Ну добра. Пачынай, — лёгка пагадзіўся Аркадзь і зрабіў чарговы глыток.

— Тады з апосталаў і пачнем. Што нам пра іх вядома?

— Ды прыблізна тое самае, што і ўсім іншым, яшчэ са школы. Я дык не ведаю пра іх нічога сенсацыйнага і таямнічага, пра што не напісалі б ужо сотні артыкулаў, апавяданняў ды сцэнароў.

— Я таксама. Але падагульнім. Дванаццаць залатых фігурак з каштоўнымі камянямі, якія Сіротка нібыта прывёз з Канстантынопаля яшчэ ў шаснаццатым стагоддзі. Слушна?

— Слушна, — Аркадзь кіўнуў.

— Гэх. Такія скарбы ў Радзівілаў былі, такія каштоўнасці, такія калекцыі... Ажно сэрца баліць, як падумаю, што наш народ гэта ўсё прас...

— Не толькі ў цябе баліць, — перапыніў на паўслове сябра Аркадзь, — у кожнага свядомага беларуса баліць. Але мы тут сабраліся не па прафуканых каштоўнасцях нашай нацыі плакаць. Сам добра разумееш, што скарбы Радзівілаў — гэта далёка не адзінае, што мы з тых часоў незваротна згубілі. Усё раскралі, расцягнулі... у нас жа, на вялікі жаль, няма сваёй Porta Nigra, якая ўжо амаль дзве тысячы гадоў існуе на адным месцы. Гэта яе нельга ні прадаць, ні патаемна звесці, ні прайграць у карты. Толькі

зруйнаваць. Уяўляеш, які гэта значны помнік сусветнай цывілізацыі. Як манументальная арка ў Пальміры, якая нават на вокладках беларускіх падручнікаў па гісторыі змешчаная. Ці як Сабор Парыжскай Божай Маці, на які вернікі і простыя турысты з усяго свету едуць паглядзець. Ты можаш сабе ўявіць, што арку ў Пальміры хто-небудзь разбурыць ці, да прыкладу, што ў Нотр-Даме адбудзецца жудасны пажар напярэдадні якога-небудзь надзвычай значнага хрысціянскага свята? На Вялікдзень, скажам? Можаш такое сабе ўявіць? І я не магу. Спадзяюся, што ніякія багі гэтага не дазваляць. Не хацеў бы я дажыць да такіх часоў. І спадзяюся, не дажыву. Гэта больш чым простыя помнікі ці слаўтасці. Гэта моцныя сімвалы! Да якіх ідуць людзі, за якімі ідуць людзі! Не памятаю, ці прысутнічаў ты тады, калі Ваўкалак апавядаў, як ён апынуўся ў Вільні падчас дзяржаўнага свята. Гэта адбылося шостага ліпеня. Наш агульны знаёмы нават не ведаў, што суседзі ў гэты дзень штосьці святкуюць. Хаця гэта і не дзіўна, я часта звяртаю ўвагу на тое, што мы так мала ведаем не толькі пра нашых суседзяў, але і пра нас саміх... Дык вось. Спачатку дорогаю ў сталічны аэрапорт Ваўкалак звярнуў увагу на тое, што амаль на ўсіх будынках, нават на самых зашморганых хатках вісяць нацыянальныя сцягі. Пасля, ужо ў паветранай гавані, ён пабачыў на экране кароценькі мультфільм, у якім з трапа самалёта спускаўся Міндоўт і тады з'яўляўся ўрачысты надпіс прысвечаны ўгодкам яго каранаванні. Але і гэта яшчэ не ўсё. Раптам роўна а дзявятай гадзіне вечара, калі Ваўкалак ужо прайшоў дагляд і стаяў у чарзе на пасадку, тры чалавекі ў зале чакання ўзняліся і пачалі гучна спяваць дзяржаўны гімн. У наступныя імгненні да іх далучылася адсоткаў восемдзесят прысутных, а астатнія, відавочна, замежнікі, здзіўлена

азіраліся. Як мы з ім пазней прачыталі ў сеціве, гэта ў іх існуе такая цудоўная нацыянальная традыцыя: у дзень каранавірусі Міндоўга а дзвянтай гадзіне спяваць гімн. Вось ты можаш сабе ўявіць, каб на трэцяе ліпеня хто-небудзь а дзвянтай гадзіне вечара, седзячы ў зале чакання менскага аэрапорта, уздымецца і пачне спяваць «Мы — беларусы, з братняю Руссю» і гэтак далей? Вось і я не ўяўляю, а літоўцы — малайцы. У адрозненне ад нас яны абаранілі ад чужых замаху і пранеслі праз час свае духоўныя каштоўнасці, свае нацыянальныя гонар, годнасць і самасвядомасць.

А ў нас што засталася? Адна Каложа захавалася, і тое ў параўнанні з сусветнымі рэліквіямі яна адносна маладая. Не ўмеем мы сваім ганарыцца, вось палякі ды літоўцы ўсё нашае, што маглі, прыбралі сабе і назвалі сваім, пакуль мы тут памяркоўна моўчкі сядзелі.

Як той казаў, што маем не захоўваем, а як згубім, дык пачынаем адразу румзаць ды наракаць. Ды і ўвогуле калі ўзгадваць у жаласных гутарках усё, што ў беларусаў не атрымалася захаваць пачынаючы ад часоў вялікай дзяржавы ад мора да мора, мы тут з табою, сябра, не на адзін тыдзень засядзем.

— Так, выбачай. Проста я, як гісторык... Не, нават болей: як патрыёт! Ай, ды што табе тлумачыць, ты сам гэтакі ж. Ды і ў мяне гэта сямейнае. Я, напэўна, ніколі не апавядаў, што той самы Баляслаў Пачопка быў маім сваяком, таму і мянушка мая не проста так з'явілася. Бацька хацеў назваць мяне Баляславам у гонар славутага продка, а матуля — Мацвеем у гонар дзедка. Падвойныя імёны тады ў нас даваць афіцыйна было, як ведаеш, не прынята і бацька, як сапраўдны мужчына, саступіў, але і дагэтуль даволі часта жартаўліва называе мяне Баляславам. А я спакойна да гэтага стаўлюся, прыгожае ды

годнае імя. Мне яно падабаецца, таму я і паспрыяў, каб у нашай тусоўцы гісторыкаў я быў вядомы як «Баяслаў». А тое ты ж іх ведаеш, яны маглі б прыдумаць і што-небудзь менш ганаровае альбо нават рэлігійнае. А быць, да прыкладу, Левіем Мацвеем³¹ было б для мяне неяк занадта.

Мацвей засмяяўся.

— Ого, — Аркадзь нават прысвіснуў ад здзіўлення. Колькі гадоў яны ўжо зналіся, але ён ніколі не чуў пра знакамітага сваяка свайго сябра і пра сапраўднае паходжанне незвычайнай мянушкі. Ён і ўявіць сабе не мог, што ўвесь гэты час падтрымліваў зносіны з нашчадкамі святара, аўтара «Нашай Нівы» і выдаўца першай беларускай каталіцкай газеты «Biełarus», на якога ў свой час паляваў бязлітасны НКУС.

— Таму мне таксама заўжды ў такіх сітуацыях вельмі крыўдна за Айчыну. Усё гэтая абрыдлая нацыянальная рыса — «памяркоўнасць»... Халера яе пабяры. Дарэчы, я ж табе яшчэ не апавядаў, што нядаўна прачытаў досыць цікавую і лагічную тэорыю, чаму ў нас, беларусаў, такі менталітэт. Існуе дзве версіі, першая мне зусім не даспадобы. Згодна з ёй паўночныя народы звычайна такія мэтанакіраваныя і ўпартыя, бо гістарычна так склалася, што ім трэба было ўвесь час змагацца з прыродай, з надвор'ем, з морам і барацьба ў іх у крыві. Таму і ваяры яны заўсёды былі моцныя і ўсе ворагі баяліся іх лютасці і жорсткасці. Народы на поўдні, наадварот, дзякуючы сонечнай цеплыні, надта эмацыйныя, усё ўспрымаюць блізка да сэрца і не могуць пагадзіцца з несправядлівасцю. У выніку яны кожнай

---

³¹ Левій Мацвей — адзін з ліку дванаццаці вялікіх апосталаў.

справе аддаюцца цалкам і ўсім сэрцам: ці то каханню, ці то вайне. А вось мы знаходзімся недзе пасярэдзіне, таму і атрымаліся такія «памяркоўныя». Але мне гэтая тэорыя не падабаецца, бо ў нашых лясах і багнах таксама не так проста існаваць, ды і ў сярэднявеччы нашыя ваяры былі адныя з лепшых у Еўропе. Чаго толькі каштуюць перамогі пад Воршай, Грунвальдам, Кіргхольмам, на Сініх Водах, на Уле... Ды так доўга пералічваць можна. І тут мы набліжаемся да другой тэорыі, якая мне здаецца слушнай. Дык вось, нейкі ці то біёлаг, ці то генетык, ты ж ведаеш, я ў гэтым мала разумею, сцвярджае, што кожная папуляцыя заўсёды складаецца з двух тыпаў самцоў: альфа і бэта, ці як іх там яшчэ называюць. Згодна з яго трактоўкай, альфа-самцы надзвычай агрэсіўныя і ваяўнічыя, яны абараняюць папуляцыю ад ворагаў у той час, як бэта болей спакойныя, яны будуць жытло, носяць цяжкія і робяць іншую працу, якая вымагае моцы, але не патрабуе агрэсіі. Ну і атрымліваецца так, што ў бэта-самцоў лепей развіты інстынкт самазахавання і яны радзей гінуць у розных вайсковых канфліктах. І тут мы вяртаемся да нашага народа. Мы за ўсю нашу гісторыю былі ўцягнутыя ў такую колькасць войнаў сваіх і чужых, што ў нас проста ўсе альфа-самцы вымерлі, і засталіся толькі «памяркоўныя» бэта-самцы. Такія справы.

— Добра, а гэта, сапраўды, гучыць праўдападобна і даволі лагічна, — пагадзіўся зацікаўлены Аркадзь.

— Ладна, вяртаемся да апосталаў і вайсковых канфліктаў на нашых землях. Калі ў тысяча восемсот дваццатым годзе ў Нясвіж прыйшлі расійскія войскі, яны ўсё раскралі. Кажуць, што мясцовага кашталяна (ці як на той момант ужо называлася гэтая пасада?) катавалі, пакуль ён падрабязна не апавёў, дзе знаходзіцца ўсё най-

болей каштоўнае. І згодна з адной версіяй тут апосталы і знікаюць раз і назаўжды з радараў гісторыкаў.

— Карацей, усё як заўсёды: наш народ пацярпеў праз тое, што быў уцягнуты ў чужыя войны, у якіх прадстаўнікі нашай шматпакутнай нацыі змагаліся на процілеглых баках супраць сваіх жа суайчыннікаў, — маркотна падсумаваў Аркадзь, зрабіў яшчэ адзін глыток і паставіў пусты кубак на стол.

— Ага. Аднак існуюць шматлікія паданні, нібыта кашталян усё ж не апавёў ворагам праўду пра апосталаў, а пасля нават яшчэ і здолеў напісаць Дамініку Радзівілу, што яны надзейна схаваныя. Пасля таго як неўзабаве і Дамінік атрымаў смяротную рану, і кашталян памёр, пра месцазнаходжанне апосталаў больш ніхто не ведаў. Хоць мне гэтая легенда не падаецца праўдападобнай. Па-першае, не верыцца, што хтосьці пад здзекамі прафесійных расійскіх катаў мог стрымацца і захаваць таямніцу. Гэта немагчыма. Па-другое, калі існаваў чалавек, які ведаў пра гэты ліст ад кашталяна Радзівілу і які паведаміў пра тое, што ў ім было, значыцца, ён таксама павінен быў ведаць, дзе апосталы. І я вельмі сумняваюся, што ў такім выпадку сведчанні пра наяўнасць паслання захаваліся, а інфармацыя пра месцазнаходжанне каштоўнасцяў згубілася. Адсюль выснова: калі кашталян і не апавёў нічога катам, дык тыя, хто даведаўся пра яго ліст Дамініку і дзякуючы каму гэтая гісторыя дайшла да нашых часоў, мусілі ведаць дакладнае месца і даўно прыглабалі апосталаў. Хаця, насамрэч, мне здаецца, што гэтую легенду прыдумалі выключна дзеля таго, каб альбо падтрымаць баявы дух ваяроў і народа ў цэлым, калі яна нарадзілася яшчэ ў часы той вайны, альбо каб падтрымаць цікаўнасць да нацыянальнага скарба, калі яе ўсё ж прыдумалі значна пазней. Але вернемся да

агульнавядомых фактаў. Праз прыблізна сто трыццаць гадоў, падчас Другой сусветнай вайны, немцы доўга і старанна шукалі апосталаў, бо чамусьці былі ўпэўненыя, што яны ўсё яшчэ ў Нясвіжы. Але, здаецца, так і не знайшлі. Аднак хто іх ведае. Можа, хто і знайшоў, але заныкаў.

Аркадзь пацепаў плячыма:

— Мне здаецца, што вакол іх ужо так многа ўсяго копана-перакопана... І калі дагэтуль нічога не знайшлі, я не ведаю, чым мы зможам дапамагчы. Пагатоў памятай, калі мая тэорыя слушная, значыцца мне неабходны нейкі прадмет, які мае хоць нейкае дачыненне да апосталаў, каб яго апраменіць і пасля ўзяць у рукі.

— Ну а калі здабыць, да прыкладу, які-небудзь каменьчык са сцяны замка ці што-небудзь такое, зможаш?

— А як я яго здабуду? Я ж знаходжуся больш чым за тысячу кіламетраў ад Нясвіжа. Апрача таго, гэта павінна быць штосьці сапраўды старажытнае. А ўсё лёгкадступнае, думаю, ужо настолькі шмат разоў рэмантавалася і перабудоўвалася, што там, бадай, не засталася нічога аўтэнтчнага. Таму я нават не ўяўляю, дзе такі каменьчык можна знайсці. Не сцены ж разбураць.

— Пра гэта я паклапачуся. Паспрабую знайсці што-небудзь прыдатнае. Пытанне ў тым, ці зможаш ты з дапамогай аднаго каменьчыка даведацца пра лёс апосталаў?

— Ты ж добра ведаеш, што я ўвогуле не ўяўляю сабе, як мае здольнасці працуюць. Можа, і змагу, а можа і не. Але ў любым выпадку паспрабаваць варта.

— Значыцца так і занатуюем: каменьчык з Нясвіжа. Не думаю, што мы здолеем нешта болей прыдатнае здабыць, — Баляслаў прыняўся штосьці пазначаць у сваім нататніку.

— Добра, з гэтым, здаецца, вырашылі. Што далей? Карона Вітаўта? Яшчэ адна да немагчымасці зацухмоленая тэма.

— Зацухмоленая, не тое слова. Але праблема ў тым, што гэта адбылося даўно і тут увогуле незразумела, за што можна зачапіцца. Што засталася з тых часоў?

Аркадзь задумаўся:

— Хіба што пояс Вітаўта? Але, па-першае, я вельмі сумняваюся, што наш гістарычны музей яго каму-небудзь пагодзіцца пазычыць, нават такой сур'ёзнай арганізацыі, у якой працую я. А па-другое, Вітаўт, наколькі мы ведаем, да кароны так і не дакрануўся, слушна? Значыцца, пояс не мае з ёй, на жаль, зусім ніякай сувязі. Але зноў жа паспрабаваць, вядома, можна. Ці ў цябе ёсць яшчэ якія-небудзь прапановы, з дапамогай чаго яе можна пашукаць?

— Ды якія прапановы, амаль шэсць стагоддзяў ужо мінула. Але пра пояс ты сапраўды добра прыдумаў. Хаця ты маеш рацыю і ў тым, што ён не абавязкова спрацуе. Аднак іншых варыянтаў я пакуль што не бачу, так што паспрабуй напачатку здабыць пояс праз свае сувязі, а там будзе відаць.

— Ды якія ў мяне сувязі?! Я тут пакуль што яшчэ ніхто. Але, прынамсі, я ўжо прыблізна ўяўляю, хто можа з гэтым дапамагчы, і паспрабую паразмаўляць з патрэбнымі людзьмі.

— Дамовіліся.

— Угу, — Аркадзь зноў задумаўся, — што ў нас наступнае?

— Дай падумаць... О, мы ж яшчэ забыліся на крыж Ефрасінні. Па логіцы, на яго якраз знаходзячыся ў Германіі прасцей за ўсё будзе выйсці. Як мяркуеш?

— Ха-ха, — Аркадзь скептычна ўсміхнуўся, — ты сапраўды так думаеш? Мы ўжо, дзякуй усім багам, даўно

не ў Савецкім Саюзе жывем, і ты ведаеш не горай за мяне, што апрача нямецкай версіі знікнення крыжа існуе і расійская. І гэта яшчэ вялікае пытанне, якая з іх бліжэй да праўды. Да таго ж у Расіі яго могуць хаваць на дзяржаўным ці царкоўным узроўні, а ў Германіі, калі хтосьці ім і ўладарыць, дык гэта хутчэй за ўсё прыватныя асобы. А на іх увогуле складана выйсці незалежна ад таго, дзе яны знаходзяцца: у Маскве ці ў Берліне. Пагатоў я не ведаю зусім ніякіх рэчаў, якія б мелі хоць нейкае дачыненне да Ефрасінні ці да крыжа і захаваліся да нашых часоў. Ну хіба мошчы. Але, што-што, а мошчы нам дакладна ніхто не пазычыць. Ды і як ты гэта сабе ўяўляеш?

— Добра-добра. Гучыць, сапраўды, безнадзейна. Тады пераходзім да меней распіраных, але не меней цікавых артэфактаў. Да прыкладу, кубак «Іван», які належаў Сапегам...

— Чуў пра такі, але ведаю няшмат. Ты можаш пра яго апавесці якія-небудзь падрабязнасці?

— Ну гэта такі велізарны, здаецца, трохлітровы кубак з чыстага крышталю. Які зноў жа прыбралі да сваіх рук, здагадайся з адной спробы: хто?

— Што, няўжо зноў расіяне?

— Бінга! Пасля паўстання 1930–1931 гг. з нашых земляў столькі скарбаў канфіскавалі, што нават уявіць складана. Сапегі таксама багата згубілі. У тым ліку і гэты кубак. Некаторыя з карцін, якія належалі гэтаму роду, да нашых часоў захоўваюцца ў Эрмітажы... Так што адсюль вынікае, што і «Івана» трэба шукаць недзе ў тым самым кірунку.

— Ага. Вось гэта мне здаецца ўжо больш імаверным. Калі атрымаецца ўзяць на аналіз якую-небудзь карціну з той калекцыі, мабыць, і пра лёс кубка зможам даве-

дацца, — зацікаўлена прамовіў Аркадзь, — толькі я не ведаю, якія гэта могуць быць карціны.

— О, ну тут ты можаш не хвалявацца, з гэтым праблемай дакладна не будзе. Я ў сваіх знаёмых мастацтвазнаўцаў запытаюся і пасля дашлю табе поўны спіс.

— Цудоўна. Гэта ўжо гучыць як план: пояс Вітаўта, каменьчык з Нясвіжа, карціна з Эрмітажа. Вар’яцкі, але ўсё ж вельмі захапляльны план. Згодны?

— Згодны. Ну і тады ўжо заадно можа атрымаецца што-небудзь даведацца і пра бібліятэку Храптовічаў.

— Якую бібліятэку? — здзіўлена запытаўся Аркадзь.

— Ого, няўжо наш шаноўны Карл чагосьці не ведае! — запляскаў у далоні Баляслаў. — Дайце мне атрымаць асалоду ад гэтага моманту. Чалавек, які прафесійна ведае фізіку і хімію, і пры гэтым разбіраецца ў гісторыі лепей, чым самі гісторыкі, раптам чагосьці не ведае! Я ўпершыню ў жыцці адчуваю сябе разумнейшым за цябе!

— Валоданне ведамі ці інфармацыяй і розум — гэта зусім розныя рэчы, — прагучаў сухі адказ, — і я здзіўлены, што ты гэтага не разумееш. Але добра, пацешыўся? А зараз апавядай. Я не хачу прабавіць усе свае выхадныя за гутаркай з табою.

— О, нават так, — Баляслаў жартаўліва пакрыўдаваў, — раней ты гэтак не казаў, і мы маглі размаўляць пра ўсялякую гістарычную лухту гадзінамі. А тут такія важныя рэчы!

— Раней у мяне і выхадных было болей, — адрэзаў Аркадзь.

— Добра, шаноўны прафесар. Як пажадаеце. Выбачайце, што так бесцырымонна адбіраю ваш бяспэчны час.

— Мацвей!

— Усё-ўсё. Супакоіўся. Дык вось. Калі па сутнасці: быў такі шляхецкі род Храптовічаў. І адзін з прадстаўнікоў гэтага роду шмат падарожнічаў па Еўропе і ўвесь час набываў там розныя цікавыя кнігі. Кажуць, што сярод іх былі нават выданні шаснаццатага стагоддзя, якія раней знаходзіліся ў калекцыі ўплывовага рымскага кардынала. Пасля годную справу заснавальніка сямейнай бібліятэкі працягнуў яго сын. Пры ім колькасць кніг дасягнула прыблізна дваццаці тысячаў. Гэта было напачатку дзевятнаццатага стагоддзя. Ёсць звесткі, што ў свой час гэты надзвычайны кнігазбор прыцягваў такіх выбітных беларускіх дзеячоў, як Сыракомля і Чачот. Апрача гэтага, я нават чуў такое паданне, нібыта сам Адам Міцкевіч напісаў сваю знакамітую «Гражыну», знаходзячыся ў гэтым кніжным храме. Пасля сямейны скарб доўга пераходзіў ад адных нашчадкаў да іншых, пакуль прыканцы ўсё таго ж дзевятнаццатага стагоддзя Храптовічы не вырашылі перадаць яго на захаванне ў бібліятэку Кіеўскага ўніверсітэта.

— Але ж. І навошта яны гэта ўчынілі? — у Аркадзя на твары чыталася вялікае расчараванне наконт таго, што такую, мяркуючы па ўсім, сапраўды цудоўную калекцыю так бяздумна прафукалі.

— Зараз ужо складана гэта вызначыць. Але падобна, што яны шчыра верылі, што калі ў нас з'явіцца свой уплывовы, аўтарытэтны ўніверсітэт, кнігі абавязкова вернуцца на Радзіму.

— Дай здагадаюся, яны так і не вярнуліся?

— Менавіта. Здаецца, большасць асобнікаў з таго кнігазбору і зараз знаходзіцца ў Кіеве.

— Дык калі вядома, дзе яны, чым я магу дапамагчы?

— Ну не ведаю, да прыкладу, раптам ты зможаш пабачыць, чаму так здарылася, што яны засталіся ў нашых

суседзяў, ці знойдзеш доказы таго, што сам Міцкевіч на-самрэч там працаваў.

— Ага. Уяўляю, колькі там усяго цікавага было. Вось бы апынуцца там, у твая часы і пабачыць такі скарб на ўласныя вочы, — расчараванне маладога фізіка выглядала бязмежным.

— Вось бачыш, прынамсі для цябе гэта будзе як мінімум цікава і пазнавальна. Не толькі ж на карысць Айчыне працаваць. Айчына і так добра ведае, дзе знаходзяцца рэшткі гэтай бібліятэкі. А зрабіць нічога не можа, каб яе вярнуць. Ці не хоча. Гэта ўжо іншае пытанне.

— Ага. Сапраўдны дэтэктыў. Ведаць бы дакладна, што там адбылося, можна было б свой «Клуб Дзюма»³² напісаць.

— Не тое слова. У гэтым і фішка, што ў нашай гісторыі, калі пашукаць, такое можна знайсці, што іншым краінам і не снілася. Аднак «Клуб Дзюма» і «Цудоўнае стагоддзе»³³ ствараюцца, на вялікі жаль, не ў нас, — Баляслаў гучна ўздыхнуў.

— Якое, якое стагоддзе?

— Ды гэта серыял такі, які неўзабаве павінен выйсці. Я недзе чытаў, што туркі столькі бабла ў яго ўклалі, што ого-го. Трэба ж паказаць усяму свету, што Сулейман Пышны быў выбітным дзеячом свайго часу. А каб серыял глядзелі ва ўсім свеце, неабходна што? Слушна. Якасць, спецэфекты, дэкарацыі. Адным словам — грошы. Ды калі б захапець, мы маглі б і пра Альгерда з Вітаўтам, ды

---

³² «Клуб Дзюма, або Цень Рышэльё» — дэтэктыўны раман іспанскага пісьменніка Артура Пэраса-Рэвэрта, прысвечаны паляванню на рэдкія кнігі.

³³ «Цудоўнае стагоддзе» — папулярны ва ўсім свеце турэцкі гістарычны серыял.

пра праклён Міндоўга такія серыялы зняць, што нават у Бразіліі пазайдросцілі б. Гэта ж які сцэнар: сын змоўцы, які подла забіў Міндоўга і яго сыноў, таксама трагічна губляе сваіх дзяцей і гіне ад рукі здрадніка. Ніякі фантаст не прыдумае такога мудрагелістага павароту сюжэта, які можа здарыцца ў рэальным жыцці.

— Мацвей, зноў ты пачынаеш. У нас нават «Чорны замак Альшанскі» экранізаваць нармалёва не змаглі. Калі не чытаў гэтую шыкоўную кнігу — дык і не зразумееш, што ў фільме адбываецца. А калі чытаў — дык толькі канчаткова расчаруешся ў нашым кінематографі. А ты кажаш пра нейкі там «Праклён Міндоўга»... Карацей з Храптовічамі прыблізна ўсё зразумела. Дзякуй, што адукаваў, я сапраўды пра гэта не ведаў. Што яшчэ?

— Ды так вось адразу болей нічога ў галаву не лезе. Але мне здаецца, што і гэтага пакуль што досыць: каменьчык з Нясвіжа, карціна з Эрмітажа, кніга з Кіева, пояс Вітаўта.

— А як жа Фара Вітаўта? — усміхнуўся Аркадзь.

— Па-першае, я нават не ўяўляю, які прадмет можна выкарыстаць для сувязі з ёй. Саветы ж усё зруйнавалі і расцягнулі. А па-другое, напачатку з усім гэтым разбярэмся. У нас і так, як бачыш, працы стае.

— Ведаеш, — праз паўзу прамовіў малады фізік, — гэта ўсё гучыць занадта неверагодна, але я ў чарговы раз паўтаруся, што паспрабаваць неабходна.

***

Аркадзь планаваў спачатку некаторы час, што называецца, «абжыцца» на новым працоўным месцы, а пасля ўжо займацца сваімі ўласнымі даследаваннямі, бо яны абавязкова прыцягнуць да яго непатрэбную ўвагу. А гэтай самай увагі да яго першапачаткова і так было

занадта. Некаторыя прасілі яго дапамагчы з якімі-небудзь дробязямі, іншыя давалі карысныя рэкамендацыі. Болей за ўсіх, безумоўна, Дэніс. Ферэнц дык увогуле амаль стаўся яго пенем. Аднак беларус вырашыў, што адкладаць такую важную для цэлага народа і цікавую для яго самога справу ні ў якім выпадку нельга, а жаданне калегі дапамагчы, можа быць вельмі дарэчы. Прышоўшы да такой высновы, Аркадзь без далейшых роздумаў напраткі накіраваўся да венгра. Той, як і заўсёды, гасцінна прывітаў гасця і адразу прапанаваў яму гарбаты. Аркадзь пагадзіўся, усё ж часам простая гарбата можа развязаць суразмоўцу язык не горай за алкаголь.

— Вас прывяла да мяне нейкая істотная неадкладная справа? — запытаўся ветлівы калега, працягваючы Аркадзю кубчак духмянага напою. — Цукру?

— Не, дзякуй, — засмяяўся Аркадзь, — ён у гэтай краіне ўсё адно нейкі не дастаткова салодкі для мяне. Таму тут я не адчуваю зусім ніякай розніцы паміж гарбатай з цукрам і без.

Ферэнц таксама засмяяўся з поўным разуменнем:

— Ах вось яно што! А ўсё здзіўляўся, калі калегі з суседняй лабараторыі апавядалі, што падчас камандыроўкі ва Украіну зусім не маглі есці мясцовыя прысмакі, бо яны былі занадта салодкія.

Аркадзь зноў усміхнуўся і зрабіў невялічкі глыток.

— Шчыра кажучы, мяне сапраўды прывяла да вас справа. Дакладней нават не справа, а простае пытанне.

— Пытайцеся, малады чалавек. Я з ахвотай вам адкажу, але выключна пры ўмове, што буду ведаць адказ, — венгр весела засмяяўся са свайго жарта.

— Як тут ставяцца да таго, калі чалавек праводзіць эксперыменты, не датычныя праектаў, над якімі працуе лабараторыя? — сур'ёзна запытаўся беларус.

— О, вы тут зусім нядаўна, а ўжо задумалі паспрабаваць зрабіць штосьці сваё? — венгр хітра ўсміхнуўся.

— Ды не тое каб... — пачаў апраўдвацца Аркадзь, — я проста...

— Ды я жартую. Не пужайцеся вы так, — Ферэнц па-змоўніцку падміргнуў, — напраўду тут усялякая ініцыятыва, якая датычыць навуковай дзейнасці, толькі вітаецца. Пагатоў ніхто і ніколі не будзе кантраляваць, што вы робіце і для чаго. Вы самі — дарослы чалавек, а кіраўніцтва тут існуе, каб дапамагаць у складаных моманты і даваць парады.

— Гэта добра, — з палёгкай усміхнуўся Аркадзь і зрабіў яшчэ адзін глыток. — А калі я захачу, да прыкладу, даследаваць якія-небудзь цікавыя артэфакты з маёй Радзімы, мне дапамогуць іх замовіць?

— Дапамагчы можа і дапамогуць. Але навошта вам дапамога? Вы напачатку напішыце ліст тым, каму належаць гэтыя рэчы. Зараз, у час камп'ютараў, знайсці кантакты адрасата і звязацца з ім не ўяўляе ніякай складанасці. Электронная паштовая скрыня ў вас зарэгістраваная на імя нашага навуковага цэнтра, таму вас наўрад ці прымуць за махляра. А калі вам ужо дадуць згоду, тады я пакажу, да каго звяртацца далей для афармлення афіцыйных папераў. А іначай без вялікай неабходнасці кіраўніцтва лепей не турбаваць. Ведаеце, колькі ў іх справаў? Вось калі вы ўсё падрыхтуеце і будзе не ставаць толькі дакументаў, тады ўжо без кіраўніцтва ніяк не разабрацца.

— Шчыра дзякую за параду. Вы мне сапраўды вельмі дапамаглі, — усміхнуўся Аркадзь, дапіваючы гарбату і ставячы кубак на стол. — Не буду вам тады болей надакучваць сваімі пытаннямі і адцягваць вас ад працы.

— Няма за што. Звяртайцеся яшчэ. І ўвогуле вы нічым мне не перашкаджаеце. Вашыя пытанні ўсё ж таксама датычыць нашай агульнай навуковай працы.

Ферэнц зноў падміргнуў, і Аркадзь з лёгкай душою накіраваўся на сваё працоўнае месца.

Ужо калі ён адчыняў дзверы, венгр кінуў яму ўслед:

— Дык а што вы хочаце такое цікавае даследаваць?

Аркадзь азірнуўся:

— Ды так, каменьчык адзін.

— Ааа, значыцца, каменьчык, — задумлена прамовіў Ферэнц.

Аркадзь сышоў. Хаця яму і здавалася, што мудры сталы мужчына яму не паверыў.

Знайсці кантакты Эрмітажа, гістарычнага музея і Кіеўскага ўніверсітэта сапраўды было зусім нескладана. Праблемы пачаліся на наступнай стадыі. Нават нягледзячы на тое, што ён напісаў, што з’яўляецца прадстаўніком паважанай нямецкай навуковай арганізацыі, адказалі на яго ліст толькі з Эрмітажа. Адказ прыйшоў наступным днём і быў лаканічны і ветлівы. У ім Аркадзю дзякавалі за цікавасць да такіх значных для сусветнага мастацтва твораў (хоць трэба адзначыць, што да таго, як ён атрымаў спіс ад Баляслава, малады фізік пра большасць з іх ніколі нават і не чуў), але паведамлялі, што ў іх ёсць свае кваліфікаваныя эксперты, якія самастойна і падрабязна вывучаюць усе экспанаты калекцыі і іншых даследаванняў ім не трэба.

Санкт-Пецярбург адказаў, Кіеў і Менск маўчалі. Яшчэ падчас рассылання лістоў замежным прафесарам Аркадзь зрабіў выснову, што, калі адказ не прыйшоў цягам тыдня і аўтаматычна згенераванае паведамленне пра тое, што адрасат знаходзіцца ў адпачынку ці дзесьці яшчэ і зможа адказаць толькі праз нейкі час, таксама не

прыйшло, значыцца, з імавернасцю дзевяноста дзевяць адсоткаў адказ так і не прыйдзе. Таму ён вырашыў папрабаваць скарыстацца старым надзейным метадам — патэлефанаваць. Як яму аднойчы апавёў Ферэнц, тэлефанаванні за мяжу ў іх навуковым цэнтры — звычайная рэч, і таму з усіх працоўных тэлефонаў можна з чыстым сумленнем тэлефанаваць куды заўгодна.

Нават не спадзеючыся на тое, што супрацоўнікі беларускай ды ўкраінскай дзяржаўных арганізацый будучы ведаць нямецкую ці англійскую мову, Аркадзь вырашыў размаўляць падчас гутаркі па-руску. Безумоўна, гэта магло даць ім нагоду ўважыць яго за махляра, але іншых варыянтаў фактычна і не заставалася, і хлопец спадзяваўся, што на тым канцы провада змогуць высветліць, што ім тэлефануюць з-за мяжы і, калі пажадаюць, правераць у сеціве ўсю інфармацыю, якую ён ім дасць. А вось ці будзе ў іх увогуле ахвота яго слухаць і марнаваць на гэта свой час — вялікае пытанне.

Калі Аркадзь урэшце датэлефанаваўся ў Кіеўскі ўніверсітэт, размаўлялі з ім ветліва і без усялякіх пытанняў далі нумар бібліятэкі. Калі ён патэлефанаваў туды, малады звонкі дзявочы голас, які гучаў ці то здзіўлена, ці то напалохана, паведаміў, што сама ўладальніца галаса — простая стажорка і нечаканая прапанова выходзіць далёка за рамкі яе кампетэнцыі. Пасля гэтага малады голас кагосьці паклікаў і раптам знік. Замест яго з'явіўся старэчы хрыплаваты жаночы голас. Пажылая супрацоўніца ўважліва выслухала прапанову фізіка і адказала, што яна сама — простая бібліятэкарка і не можа вырашаць такія пытанні, і, магчыма, лепей звярнуцца наўпрост да дырэктара. Аднак жанчына адразу папярэдзіла, што не мае кампетэнцыі даваць нумар дырэктара невядомым людзям без значнай на тое нагоды.

Затым голас параіў звярнуцца да сакратара і пачуліся гудкі. Аркадзь ператэлефанаваў і настойліва папрасіў даць яму нумар сакратара. Усё той самы хрыплаваты голас спачатку пачаў абурацца, аднак затым неахвотна прадыктаваў нумар. Ветлівы беларус падзякаваў і паклаў слухаўку толькі для таго, каб зноў узняць яе і ў чарговы раз пачаць набіраць украінскі нумар. Яму адказаў мужчынскі голас, хоць Аркадзь чакаў пачуць яшчэ адзін жаночы. Яго ўважліва выслухалі, задалі пытанні, якія датычылі таго, якую арганізацыю ён прадстаўляе і чаму іх зацікавілі менавіта гэтыя кнігі. Выратавальнік нацыянальных скарбаў быў да такога пытання не падрыхтаваны і прамармытаў нешта пра вялікую культурную значнасць экспанатаў. Няўпэўнены імправізаваны адказ задаволіў суразмоўцу, але яшчэ праз некалькі пытанняў той урэшце прызнаўся, што вырашаць такія пытанні можа выключна дырэктар, а ён зараз у адпачынку, і што з'явіцца не хутка, бо пасля яго амаль адразу чакае важная замежная камандыроўка. Таму тэлефанаваць ёсць сэнс у лепшым выпадку месяцы праз два, а можа, і праз тры. Аркадзь падзякаваў і, расчараваны, паклаў слухаўку. Але самае захапляльнае яго яшчэ чакала наперадзе.

Пасля абеду ён сабраўся з сіламі і пачаў набіраць нумар нацыянальнага гістарычнага музея. Аднак з сіламі ён збіраўся дарма, гутарка выявілася даволі кароткай. Калі ён сказаў, што хоча пазычыць адзін з экспанатаў на даследаванне, вісклівы жаночы голас яму паведаміў, што ім гэта не цікава і ўвогуле, яна такія пытанні не вырашае. Калі Аркадзь папрасіў даць яму нумар дырэктара ці сакратара, ён пачуў у адказ, што невядома каму такія нумары не даюць і што ўсе нумары, якія могуць даць невядома каму, знаходзяцца на сайце, хай

там і шукаюць тыя, каму гэта патрэбна. На слушную заўвагу, што на сайце ёсць толькі той нумар, на які ён зараз і тэлефануе, Аркадзь пачуў некалькі імгненняў цішыні, а пасля жанчына запэўніла яго, што калі гэта так, значыцца так і трэба. Малады чалавек пачынаў ужо злавацца ад сваёй бездапаможнасці і папрасіў кабету паклікаць да тэлефона каго-небудзь, хто займае вышэйшую за яе пасаду. На што пачуў:

— Мужчына, што вы такое гаворыце? Я не буду даймаць кіраўніцтва вашымі малазначнымі справамі. Так і працу можна згубіць.

У адказ Аркадзь здзівіўся, што навуковыя даследаванні такога значнага артэфакта, як пояс Вітаўта, называюць малазначнымі справамі. Але ў гэтым была яго галоўная памылка. Жанчына заверашчала яшчэ гучней і мовіла, што пояс вялікага Вітаўта нікому не аддадуць і што «вы там за мяжой нават не ўяўляеце, як шмат для нас значыць гэты пояс і вялікі кароль, якому ён належаў». І пасля гэтых словаў кабета кінула слухаўку і ўжо не пачула слоў суразмоўцы пра тое, што Вітаўт усё ж не быў каранаваны, каб яго можна было так называць. Болей на гэты нумар Аркадзь не тэлефанаваў. І вырашыў пачакаць, пакуль у яго не з'явіцца ідэя, як іншым шляхам здабыць патрэбныя яму скарбы і ажыццявіць свой намер, альбо пакуль Баляслаў не дашле сябру які-небудзь артэфакт з Нясвіжа.

Засмучаны беларус выйшаў на вуліцу падыхаць свежым паветрам. Недалёка ад уваходу акурат стаяў і паліў Ульрых. Аркадзь наблізіўся да яго і папрасіў цыгарэту. Той абыякава працягнуў і нават даў прыпаліць. Хлопец закашляўся. Ён ніколі не паліў і лічыў людзей, якія маюць гэтую ці якую-іншую дрэнную звычку слабымі, нікчэмнымі самагаўцамі. Ён не мог зразумець: няўжо

так складана ўзяць волю ў кулак і адмовіцца ад таго, што цябе забівае. Бо ўсе ж, здаецца, добра ведаюць, што гэта шкодна. Аркадзь не сустракаў ніводнага чалавека, які б паліў і не ведаў. Але, нягледзячы на гэта, усе яны працягвалі катаваць сябе. Слабакі. Ці нават болей — вар'яты.

Аднак гэтым разам у яго на душы было настолькі пагана, што яму захацелася самому ўзяць у зубы белую трубочку смерці. Сёння ён адчуваў, што яму гэта неабходна, хаця, калі б яго спыталі — навошта, ён сам не здолеў бы дакладна адказаць. Не, ён не баяўся, што і ў яго з'явіцца залежнасць. Аднаго разу замала, ды і Аркадзь заўсёды лічыў сябе чалавекам моцнай волі. Усё жыццё, калі ён звяртаў увагу на тое, што нешта (ці тое звычайка, ці тое рэч, ці тое чалавек) пачынае цалкам яго паглынаць, ён рабіў так, каб аднойчы і назаўсёды скончыць з гэтым. І ніводнага разу яшчэ не прайграў.

Ён глыбока зацягнуўся і зноў закашляўся. Праз імгненне стала зразумела, што гэта насамрэч таго не варта. На душы не злягчэла, а ад яго ўжо смярдзела як ад табакеркі. Аркадзя заўжды нудзіла ад гэтага паху, а зараз ён сам быў яго крыніцай. Таму беларус рашуча выкінуў амаль цэлую цыгарэту ў сметніцу і пайшоў абыходзіць інстытут па коле. Ульрых кінуў на яго запытальны, але пры гэтым усё такі ж абыякавы хуткі позірк і зноў пераклучыў усю ўвагу на шкодную звычайку.

***

Праз некалькі дзён увечары патэлефанаў Баляслаў.

— Ну як маешся, Карл? — адразу без вітанняў спытаў ён. Было чуваць, што суразмоўца ў добрым гуморы.

— Ды ніяк, — сумна адказаў малады фізік і сціпла апавёў пра свае безвыніковыя спробы здабыць хоць што-небудзь.

— Ага. Сапраўды крыўдная сітуацыя. Ну што ж, паспрабуем пазней. Затое ў мяне ёсць добрыя навіны!

Аркадзь ажно ўвесь страпянуўся:

— Няўжо нешта знайшоў?

— Чакай-чакай, — спыніў сябра Баляслаў, — ёсць дзве добрыя навіны і адна дрэнная. У якой паслядоўнасці мне іх табе апавадаць?

— Лепей так: добрую, дрэнную, добрую, — Аркадзь увесь калаціўся ад нецярпення. Добрых навін адносна іх авантуры ён даўно не атрымліваў, а тут адразу дзве.

— Ну, шчыра кажучы, яны ў такім лагічным парадку і ідуць. Таму слухай, — лёгка пагадзіўся гісторык. — Памятаеш, са мной вучыўся такі здаравяка, якога мы зазвычай называлі Зігмундам?

— Цьмяна, — прызнаўся Аркадзь.

— Ну, гэта і не істотна. Карацей, я яго нядаўна сустрэў у «Цэнтральным», выявілася, што ён зараз працуе на рэстаўрацыі Нясвіжскага замка. А там акурат ідуць маштабныя работы і пануе поўны хаос. А Зігмунд — эксперт-кансультант, ходзіць там паўсюдна, дае рады.

— Цікава-цікава, — фізік пачаў разумець, якога кшталту добрую навіну зараз пачуе, — і ён...?

— ...і ён патаемна сцягнуў адтуль для сваёй уласнай калекцыі некалькі кавалачкаў старажытнай цэгля, каменьчыкі і яшчэ сёе-тое не надта каштоўнае для музеяў, але цікавае для сапраўдных аматараў гісторыі.

— Гэта ж цудоўна! І ён можа нам нешта пазычыць? — Аркадзь пачаў прасякацца аптымізмам.

— Неа. Пазычыць не можа.

— Халера, — аптымізм Аркадзя знік настолькі ж хутка, як і з'явіўся, — і гэта твая дрэнная навіна?

— Не зусім. Пазычыць ён, сапраўды, не пажадаў, але прапанаваў мне абмен, і я вымушаны быў пагадзіцца. Вось гэта і ёсць дрэнная навіна.

— То бок каменьчык усё ж у цябе? — зноў зазьяў надзеяй фізік.

— У мяне, але...

— Дзякуй, Мацвей! Гэта выдатна, — калі б сябар быў зараз побач, Аркадзь заключыў бы таго ў моцныя бра-тэрскія мужчынскія абдымкі.

— Ты мне дазволіш апавесці, чым мне давалося ахвяраваць ці не?

— Так, безумоўна. Выбачай, — хлопцу стала няёмка, што навуковы энтузіязм яго цалкам паглынуў.

— За твой каменьчык я аддаў адну са сваіх улюбёных манет: траяк Баторыя тысяча пяцьсот васьмідзясятага года.

— Уга! — Аркадзь ацаніў ахвяру сябра. — Шчыра дзякую. Я — твой даўжнік.

— Не тое слова. І надта спадзяюся, што ў выніку ад гэтага будзе карысць.

— Слухай, — раптам спахапіўся фізік, — а ты ўпэўнены, што каменьчык аўтэнтычны і досыць старажытны?

— А хто яго ведае. Зігмунд запэўніў мяне, што так. Што ён, маўляў, яшчэ данапалеонаўскіх часоў.

— А гэты твой Зігмунд, ён — надзейны чалавек?

— А хто яго ведае. Я з ім ніколі блізка не знаўся, асабліва пасля ўніверсітэта. Аднак да махляра ён не падобны.

— Але усё ж ён без усялякага сораму сцягнуў артэфакты ў дзяржавы. Добра, будзем спадзявацца на лепшае. Застаецца прыдумаць, як даставіць каменьчык да мяне. Поштаю дасылаць ці як іначай? Гэта ж мытнікам трэба неяк тлумачыць.

— Вось гэтага якраз і датычыць другая добрая навіна, — самазадаволена ўсміхнуўся Баляслаў, — не паве-

рыш. Усё ў тым самым «Цэнтральным», усё ў той самы дзень сустрэў Ваўкалака. І ён пахваліўся тым, што неўзабаве паедзе ў Люксембург, які, як ты не горай за мяне ведаеш, знаходзіцца зусім побач ад Трыра. У мяне ў галаве адразу нарадзілася ідэя папрасіць яго дапамагчы. І ён з радасцю пагадзіўся, пры ўмове, што ты яго пачастуеш мясцовым півам, бо цытата: «Лепшы шлях пазнаёміцца з горадам — пашпацыраваць ад адной карчомкі да іншай». Бачыш, як усё цудоўна склалася. Здаецца мне, што Пярун гэтым разам на нашым баку, а?

— Сапраўды, — толькі і змог прамовіць Аркадзь здзіўлены такім неверагодным супадзеннем.

— Але Ваўкалак адразу папярэдзіў, што не ведае, ці здолее ён бесперашкодна правезці каменьчык, і апавеў гісторыю, як яго калега вёз з акіяна прыгожы адшліфаваны вадой камень свайму сыну, але калі яму ў нашым аэрапорце вярнулі багаж, падарунка там не было. Вось так.

— Ды я разумею, усялякае бывае. Але падзякуй яму за тое, што пагадзіўся дапамагчы. Ён не казаў, калі зможа прыехаць?

— Казаў, што плануе быць у Люксембургу ў суботу праз два тыдні. І прасіў перадаць, што ўжо азнаёміўся з маршрутам, і, калі ты згодны на такі план, каб чакаў яго ў пятніцу прыблізна а дваццатай гадзіне на галоўным вакзале Трыра. Вечар і ноч ён прабавіць у горадзе, а наступным днём паедзе далей. Калі нешта зменіцца — ён звязецца з табою альбо перадасць праз мяне.

— Выдатна. Я думаю, што мы нават зможам знайсці ў маім жытле месца, каб ён пераначаваў — шчыра прапанаваў радасны Аркадзь.

— Ён казаў, што яму гэта не трэба. Ён плануе ўсю ноч шпацыраваць па горадзе. Але, можа быць, яшчэ перадумае.

— Можа, і перадумае. Хто яго ведае. Ён чалавек непрадказальны, — усміхнуўся малады фізік і праз паўзу дадаў: — І, Мацвей, яшчэ раз дзякуй, што дамовіўся на конт усяго, і асабліва, што ахвяраваў сваю манету.

— Ды супакойся. Ты ж ведаеш, мне самому цікава, што ты зможаш даведацца.

***

Два тыдні праляцелі як адно імгненне. Аркадзь старанна працаваў над праектам і паспеў ужо дасягнуць першых значных вынікаў, бо шыкоўнае сучаснае абсталяванне сапраўды значна прыспешвала працэс. Нават прафесар Фогель пахваліў яго, калі даведаўся пра плённыя эксперыменты, і яны планавалі неўзабаве разам напісаць пра гэта артыкул у які-небудзь высокарэйтынгавы навуковы часопіс.

У пятніцу падчас абеды Аркадзь запытаў у калег:

— Слухайце, а не падкажаце, якія бары ды пабы ў горадзе найлепшыя? Да мяне сёння ўвечары сябар з Беларусі прыедзе, і ён вельмі прасіў правесці яму імправізаваны тур па найлепшых піўных мясцінах Трыра.

Ферэнц адразу замахавуў рукамі і, каб не размаўляць з поўным ротам, энергічна праглынуў і толькі тады адказаў:

— Пытанне не па адрасе. Тут я нічым не дапамагу. Па-першае, я ўжываю выключна віно і ў піве амаль не разбіраюся. А па-другое, я ўжо ў такім узросце калі нашмат прыемней спажываць алкагольныя напоі ў сваёй кватэры, седзячы на ўласнай канапе і не баючыся, што адключуся ў малазнаёмым месцы сярод чужых людзей. Таму, выбачаюся, але гэтым разам нічога параіць не магу. Я лепей разбіраюся ў рэстараннах і кавярнях.

Дэніс, якая ўжо даўно разабралася са сваёй маленькай, ледзьве не дзіцячай, порцыяй і зараз папросту сядзела

з імі за кампанію, павольна папіваючы ваду, у адказ усміхнулася.

— А вам як: танней альбо лепей? Я ведаю некалькі цудоўных закуткаў, але і кошты там адпаведныя.

— Ды я думаю за адзін вечар мы не моцна выдаткуемся. Ад некалькіх куфляў піва наш бюджэт моцна не пацерпіць, — усміхнуўся ў адказ Аркадзь.

— Добра. Тады магу параіць вам наведаць тры месцы: шыкоўны ірландскі паб на Люксембургерштрасэ, някідкі бар на Франкенштрасэ, з першага позірку ён наўрад ці можа каго-небудзь зацікавіць, аднак у ім падаюць найлепшае крафтавае піва ў радыусе ста кіламетраў. Ну і трэці, мне ён падабаецца з-за сваёй непаўторнай атмасферы шасцідзясятых, знаходзіцца на Курфюрстэнштрасэ. Адзінае што, гэты бар, на жаль, даволі рана зачыняецца, і я раю пачынаць тур менавіта з яго.

— Шчыра дзякую, — сказаў Аркадзь. Ён і не спадзяваўся атрымаць такую падрабязную кансультацыю. — Яшчэ б ведаць, дзе ўсе гэтыя вуліцы знаходзяцца.

— Ну так. Я і забылася, што ты горад яшчэ не надта добра ведаеш. Насамрэч, знаходзяцца яны не вельмі блізка адзін ад аднаго, таму лепей табе загадзя запланаваць маршрут.

— Шкада, — уздыхнуў беларус, — тады, напэўна, мы абярэм толькі які-небудзь адзін, бо было б занадта саманадзейна спадзявацца на тое, што пасля добрага нямецкага піва мы яшчэ здолеем самастойна знайсці шлях да наступнага бара.

— Мусіць, вы з сябрам шмат чаго хочаце абмеркаваць... А тое я з вялікім задавальненнем сталася б вашым экскурсаводам. Бо вечар у мяне сёння цалкам вольны, а добрага тура па барах у мяне даўно не было. Але ж я, напэўна, буду вам перашкаджаць, — сціпла прапанавала Дэніс.

Аркадзь ад нечаканасці нават не ведаў што і адказаць. Яму сапраўды вельмі падабалася гэтая ідэя, пагатоў, шчыра кажучы, яму амаль і не было што абмяркоўваць з Ваўкалакам, бо яны не былі надта блізкія сябры. А слухаць яго чарговыя гісторыі ўвесь вечар малады фізік ні ў якім выпадку не хацеў. А так, утрох, нават весялей. Таму хлопец аспярожна і задуменна, каб Дэніс не здагадалася, наколькі ён упадабаў гэтую ідэю, прамовіў:

— Гэта было б цудоўна. І я заадно ўрэшце з горадам лепей пазнаёміўся б. Адзінае што... Хачу папярэдзіць, што мой сябар, напэўна, не валодае нямецкай мовай. А наколькі добрыя ў яго веды англійскай, я магу толькі здагадвацца.

— Нічога, добрае піва дапаможа нам знайсці агульную мову, — зноў усміхнулася Дэніс.

— Гэх, моладзь-моладзь. Дзе мае дваццаць пяць – трыццаць гадоў, — толькі і прамовіў Ферэнц.

***

Навінаў пра змену месца і часу сустрэчы Аркадзь так і не атрымаў, таму яны з Дэніс роўна а дваццатай гадзіне былі ўжо на вакзале. Хлопец моцна нерваваўся, бо ніколі не меў з Ваўкалакам сур'ёзных справаў і не быў упэўнены ў тым, што той прыедзе. І маладога фізіка не столькі палохала тое, што ён не атрымае каменьчыка, за які Баляслаў аддаў сваю ўлюбёную манету, колькі тое, што ў такім выпадку ён будзе выглядаць поўным дурнем у вачах Дэніс. Пакуль яны чакалі на вакзале, дзяўчына з захапленнем апавядала, дзе і калі вандравала сама і куды яшчэ хацела б паехаць. Беларусы надзвычай пешыла мясцовае негалоснае правіла, што ў працоўны час немцы ніколі не размаўлялі пра працу. Нават падчас абеду такія тэмы не асабліва віталіся. А пра тое,

каб табе патэлефанавалі ў выхадны дзень, каб штосьці запытаць датычна тваіх працоўных абавязкаў, і гутаркі ісці не магло. Таму прыемная і лёгкая размова з Дэнис расслабляла Аркадзя і прыводзіла яго ў стан поўнай душэўнай раўнавагі. І ён бы ўжо нават не вельмі засмуціўся, калі б казачнік Ваўкалак не прыехаў.

Аднак Аркадзь дарма ў ім сумняваўся і прыблізна праз дзесяць хвілінаў чакання заўважыў у натоўпе знаёмы калматы твар. Аркадзь памахаў рукою, і нястомны падарожнік заўсміхаўся ад вуха да вуха, калі пабачыў, што яго сустракае яшчэ і нейкая дзяўчына.

— Добры вечар, — павітаўся ён роднай моваю, — а гэта што за прыемная неспадзяванка?

Ваўкалак кіўнуў на немку, тая ў адказ толькі здзіўлена прыўзняла брыво.

— Знаёмся, гэта Дэнис, яна працуе разам са мною і пагадзілася сёння скласці нам кампанію, — па-англійску патлумачыў Аркадзь.

— Прыемна пазнаёміцца, — даволі ўпэўненай англійскай моваю сказаў барадаты хлопец і працягнуў руку. — Маё імя Максім, але для сяброў можна проста Макс.

Тут ужо здзівіўся Аркадзь. Ён не ведаў сапраўднага імя Ваўкалака, таму гэта было для яго сапраўдным адкрышчём, першым са шматлікіх, якія чакалі яго ў гэты вечар. Дэнис паціснула руку і запытальным позіркам акінула беларусаў:

— Ну што, пачнем з самага атмасфернага бара ў нашым горадзе?

Дзяўчына прыгожа ўсміхалася, чакаючы адказу.

— Ты ж наш экскурсавод. Таму кіруй, — адказаў Аркадзь. Хоць у яго і склалася ўстойлівае адчуванне, што пытанне задавалі не яму.

Ваўкалак кіўнуў, і яны рашуча накіраваліся да першай кропкі іх алкагольнага турнэ.

— Ты заўсёды вандруеш задным гэтым заплечнікам? — зацікавілася дзяўчына.

— Ды не, ты што, — засмяяўся барадач, — я сваю валізу пакінуў на вакзале ў камеры захоўвання. Усё адно буду з'язджаць праз гэты ж вакзал, вось тады і забяру. З ёй жа ў горадзе будзе нязручна цягацца.

— Слушна, — пагадзілася немка, — а ты часта вандруеш?

— Па сваёй волі не вельмі, пераважна па працы.

Аркадзя зацікавіў гэты адказ. Ён зразумеў, што сёння можа даведацца шмат новага пра свайго старога знаёмага.

— А кім ты працуеш? Калі не сакрэт?

— Ды не, які ж сакрэт. У нашай сталіцы ёсць выдатны мастацкі музей, і я там працую кімсьці кшталту рэстаўратара. Аднаўляю карціны. Аднак праз тое, што заробкі ў нас маленькія, ахвотных працаваць у музеі няшмат, таму адначасова выконваю і іншыя абавязкі: падарожнічаю па свеце, наведваю знакамітыя выставы, шматлікія прыватныя калекцыі, шукаю цікавыя экспанаты, вяду перамовы. Мне падабаецца такая праца. Ды і мець справу з такімі выбітнымі карцінамі ў такім шыкоўным музеі для мяне — сапраўдны гонар.

— Ну так, мастацкі музей, напэўна, найлепшы музей у нашай краіне, — патлумачыў Аркадзь для Дэніс. Ён сам быў шчыра здзіўлены, бо такая адказная праца ў яго ніяк не атаясамлівалася з вобразам Ваўкалака.

— Уга, — здзівілася яна, — цікава як. Мастацтва — гэта выдатна. А я, як ты, напэўна, ужо здагадаўся, фізік. Слухай, а можа, ты яшчэ і сам малюеш?

— Не, на вялікі жаль, чаго не ўмею, таго не ўмею. І заўсёды вельмі зайздросчу тым, хто мае такі цудоўны талент, бо я нават з лінейкай прамую лінію наўрад ці здолею намаляваць.

— Як жа цікава, — зноў паўтарыла Дэніс, — а адукацыя ў цябе тады якая?

— Хімічная. Рэстаўратарам надзвычай карысна мець досвед у хіміі, бо даводзіцца працаваць з рознымі рэчывамі, рошчынамі, растваральнікамі і гэтак далей.

— Ну так, лагічна, — пагадзілася дзяўчына, — а ў навуковай дзейнасці сябе паспрабаваць не хацеў бы? Бо нават у нашым інстытуце хімікаў акурат вельмі не стае.

Ваўкалак на некалькі імгненняў задумаўся:

— Шчыра кажучы, не ведаю. Ніколі не думаў у такім кірунку. Хаця як-небудзь паглядзець, чым дакладна вы займаецеся, было б цікава. Але, на жаль, не гэтым разам, бо заўтра я мушу быць ужо ў Люксембургу.

Дэніс раптам пачала штосьці выцягваць з кішэні, і, калі яна працягнула руку Ваўкалаку, Аркадзь у святле ліхтара пабачыў, што гэта была візітоўка.

— Тады, калі наступным разам будзеш тут, можаш са мною звязацца, я табе ўсё пакажу і падрабязна апавяду.

— Дзякуй, — Ваўкалак хутка прагледзеў невялічкую, прыгожа аформленую картку і схаваў яе ў заплечнік.

— А мы тым часам ужо дайшлі, — паведаміла Дэніс і паказала на чорны «Кадылак», які стаяў побач з уваходам у бар і адразу паведамляў наведвальнікам, што зараз яны апынуцца ў шасцідзясятых.

— О, мне падабаецца гэтае месца, — усміхнуўся хімік-рэстаўратар.

Унутры было сапраўды атмасферна. Усё вакол ад свяцільняў да крэсёлкаў сведчыла пра тое, што наведвальнікі трапілі ў эпоху халоднай вайны, першых палётаў у космас, забойстваў прэзідэнта Кенэдзі і Марціна Лютара Кінга. Вольных месцаў амаль не было, аднак з дапамогай ветлівага афіцыянта яны знайшлі ў куточку маленькі столік якраз на траіх чалавек. Учатырох там

было б ужо занадта песна. Адзіным мінусам з'яўлялася тое, што побач вісела дошка для дартса, і калі б хто-небудзь вырашыў ёю скарыстацца, гульцам давялося б увесь час праціскацца паміж столікам навукоўцаў і сцяной. Аднак у гэты момант ніхто не гуляў, а тройца не збіралася там надоўга затрымлівацца, бо гэта быў усё ж толькі пачатак іх сённяшняга маршруту.

Мясцовае піва здалося таксама неблагім, і два беларусы і немка прыемна бавілі час за сяброўскімі гутаркамі пра ўсё. Ад навукі ды мастацтва яны павольна перайшлі на больш штодзённыя сацыяльныя пытанні. Дэніс цікавілася, як і чым жывуць людзі ва ўсходняй Еўропе, і ў сваю чаргу ахвотна падрабязна апавядала пра асаблівасці жыцця ў Германіі.

Дапіўшы піва, дзяўчына раптам прапанавала:

— Можа ўсё ж згуляем у дартс, калі мы ўжо і так настолькі блізка да яго сядзім?

Аркадзь збянтэжыўся:

— Ды я, шчыра кажучы, не надта ўмею. Ды і правілаў не ведаю.

— Я таксама не ўмею, але правілы патлумачу, — запэўніла Дэніс і, не чакаючы адказу, узнялася і накіравалася да супрацоўнікаў бара, каб узяць дроцікі.

Калі яна вярнулася, дык адразу сказала:

— Значыцца, глядзіце сюды. У кожнага з нас на рахунку трыста адно ачко. Кідаем па чарзе па тры дроцікі. Хто першы дойдзе роўна да нуля, той пераможа. Колькі ачкоў за што даецца, ведаеце?

Ваўкалак кіўнуў. Аркадзь таксама. Ён калісьці даўно бачыў гэтую гульню па тэлебачанні, але не быў упэўнены, што памятаў усе нюансы. Аднак высветлілася, што нічога складанага ў дартсе сапраўды не было. Галоўнае — уважліва лічыць і запісваць, у каго колькі ачкоў засталася.

Фізік адразу звярнуў увагу на тое, што калі яны з Дэніс кідалі, абы кінуць, асабліва не імкнучыся прыцэліцца, то Ваўкалак мэтанакіравана спрабаваў трапіць у месца патраення дваццаці ачкоў і набраць адным кідком максімальныя шэсцьдзесят, як зазвычай рабілі мужыкі ў тэліку. У яго гэта не вельмі добра атрымлівалася, але ў «дваццатку» ён трапляў даволі часта. Першую гульню яны правялі прыблізна на аднолькавым узроўні і прыканцы з невялічкім адрывам перамагла Дэніс. Задаволеная, яна зрабіла некалькі фотаздымкаў на памяць на фоне дошкі для дартса і прапанавала хлопцам паспрабаваць узяць рэванш. Яны замовілі яшчэ па адным куфлі і ахвотна пагадзіліся, бо ім было весела і прыемна бавіць час такім чынам у такой кампаніі.

У другой гульне склалася ўражанне, што Ваўкалак урэшце прыстраляўся і ўзгадаў свае калісьці даўно забытыя навыкі гэтай гульні. Прынамсі так падалося Аркадзю. А ўсе сумневы ў фізіка зніклі, калі ў рэстаўратара заставалася шэсцьдзесят дзевяць ачкоў і першым з трох дроцікаў ён выбіў дзевяць.

— Ну, засталася ўсяго шэсцьдзесят. Паспрабуй адным кідком, як прафесіянал, — пакеплівала Дэніс.

Ваўкалак азірнуўся на дзяўчыну і падараваў той сваю самую прыгожую ўсмешку.

— *Kinderleicht*³⁴, — прамовіў ён і трапным кідком выбіў роўна шэсцьдзесят.

Аркадзь не ведаў, што яго здзівіла болей: ці тое, што Ваўкалак трапіў, хоць здавалася, што ён толькі пажартаваў, што лёгка зробіць гэта, бо пераможца і сам выглядаў сапраўды здзіўленым, ці тое, што барадач усё ж крыху

---

³⁴ Вельмі лёгка (ням.)

ведаў і нямецкую мову. Хаця паводле аднаго слова складана разважаць на гэты конт.

— Але ж! — усклікнула немка, пляскаючы пераможцу па плячы. — Гэта было надзвычайна. Ну што, хадзем далей?

Беларусы спустошылі куфлі і радасна пагадзіліся змяніць месца дыслакацыі. Выйсці ўрэшце на свежае прахалоднае паветра пасля задушлівай спёкі бітком набітага бара было вельмі прыемна.

Даволі працяглы шлях да ірландскага паба Дэнис і Ваўкалак безупынна абмяркоўвалі нямецкую культуру, а млявы Аркадзь толькі сумна тупаў за імі. Гарачая гутарка распачалася з таго, што немка запыталася, ці ведае рэстаўратар яшчэ колькі словаў па-нямецку. Тут высветлілася, што ён вывучаў мову ў школе і добра яе разумее, аднак размаўляць на ёй хлопцу складана, бо няма амаль ніякай моўнай практыкі. Аркадзь сам сабе падумаў, што яго знаёмы — проста нейкі скарб схаваных талентаў. А немка ў сваю чаргу прапанавала перайсці на нямецкую. Ваўкалак напачатку ламаўся, аднак пасля пагадзіўся паспрабаваць. Праз некалькі агульных сказаў дзяўчына пахваліла суразмоўцу за добрае вымаўленне, а ён у адказ прамовіў нешта такое, чаго Аркадзь нават не зразумеў. Мяркуючы з рэакцыі Дэнис, яна таксама была здзіўленая і спытала, адкуль Ваўкалак ведае такі выраз, бо ў сучаснай мове ён рэдка кім ужываецца. Барадач сціпла паведаміў, што неяк яшчэ ў школе чытаў «Фаўста» Гётэ ў арыгінале. І хоць чытанне было неверагодна марудным, бо нямецкая мова тых часоў значна адрознівалася ад таго, што праходзілі ў беларускіх школах, аднак некалькі цікавых выказаў Ваўкалак адтуль пазычыў. Трэба было бачыць у гэты момант Дэнис, якая з вялікімі вачыма слухала тлумачэнні хіміка-

рэстаўратара. Аркадзю толькі і заставалася, што моўчкі зайздросціць, бо было добра відаць, што дзяўчына палкам захопленая гэтым калматым металістам. І фізік шкадаваў, што праз тое, што ён большасць вольнага часу прысвячаў чытанню выключна навуковых артыкулаў, яго кругагляд настолькі зменшыўся, што ён не мог падтрымаць актыўную размову пра класікаў нямецкай літаратуры, якую актыўна вялі яго спадарожнікі. Быць прафесіяналам у сваёй справе — гэта, вядома, добра, аднак гэта не адмяняе таго, што трэба займацца яшчэ і сваім агульным развіццём.

Калі яны ўрэшце дасягнулі ірландскага паба, высветлілася, што ён знаходзіўся зусім недалёка ад кампуса, і Аркадзь здзівіўся, што раней яго не бачыў. У памяшканні было даволі змрочна, шматлюдна і шумна. Побач з уваходам яны знайшлі адзінае ва ўсім пабе вольнае месца на канапе, дакладней нават на спінцы канапы. І тое, відаць, ім проста пашанцавала, што хтосьці толькі што яго вызваліў і некуды адышоў. Джэнтэльмены ветліва прапанавалі дзяўчыне прысесці, запыталі ў яе, што яна будзе і накіраваліся да стойкі. Адстаяўшы велізарную чаргу, яны вярнуліся да Дэніс з трыма куфлямі і пачалі абмяркоўваць розныя алкагольныя напоі, бо тэме значна спрыяла тое, што насупраць канапы віселі бясконцыя палічкі са шматлікімі пляшкамі, пра змесціва некаторых з якіх навукоўцы ніколі ў жыцці і не чулі. І хоць у гэтай справе ў Аркадзя таксама быў не надта вялікі досвед, яму зрабілася значна лягчэй на душы ад таго, што тут ён усё ж мог падтрымаць размову. Пакуль яны гутарылі, наступіла ўжо сапраўдная ноч, і большасць наведвальнікаў сышлі, так што нават ад чаргі каля стойкі амаль нічога не засталася. Раптам Дэніс запытала:

— Як вам нашае нямецкае піва?

— Я, безумоўна, вельмі выбачаюся. Але, на мой погляд, усё ж чэшскае лепей, — адказаў Ваўкалак.

— Папросту ты не каштаваў найлепшага нямецкага, — пакрыўджана прамовіла Дэніс, рэзка падхапілася і хутка сышла.

— Я, напэўна, дарма гэта сказаў, так? — звярнуўся роднай моваю да суайчынніка барадач, — мо закрануў яе нацыянальны гонар.

Аркадзь, які пасля трох куфляў добрага нямецкага піва ўжо ўвогуле слаба разумеў, што адбываецца наўкол, толькі пацепаў плячыма і зрабіў яшчэ адзін глыток.

— Гэх, а такая цікавая дзяўчына, — сумна ўздыхнуў Ваўкалак.

У гэты момант Дэніс вярнулася, трымаючы ў руцэ... чарговы куфель.

— Вось. Пакаштуй, — працягнула яна яго агаломшанаму хлопцу.

— Колькі з мяне? — запытаў барадач, прымаючы вялікую паўлітровую пасудзіну з рук дзяўчыны.

— Ніколькі. Гэта за мой рахунак. І каб пасля не казаў, што нашае піва горай за чэшскае, — усміхнулася яна.

Ваўкалак адліў роўныя порцыі свайго напоя ва ўжо пустыя куфлі суразмоўцаў. І калі яны гучна чокнуліся і радасна выпілі, рэстаўратар прызнаў, што, сапраўды, не меў рацыі. Аркадзь таксама пагадзіўся і сказаў, што гэтае піва было найлепшым у яго жыцці.

— Ну што, хадзем яшчэ і ў трэці бар? — бадзёра запыталася Дэніс. Малады фізік быў уражаны, што ў яе яшчэ засталіся сілы кудысьці ісці і штосьці піць, у той час, як хлопцам і так ужо было добра.

— О не. З мяне досыць, — адказаў Ваўкалак, з цяжкасцю падбіраючы адпаведныя нямецкія словы, —

я ж яшчэ хачу гэтай ноччу пашпацыраваць па горадзе. Але дзякуй за прапанову.

— Шпацыраваць па горадзе ўначы? — здзівілася дзяўчына.

— Ага, — сцвердзіў барадач, — наўкол нікога няма. Ціха, прыгожа. Цудоўная магчымасць пабачыць, як горад выглядае без сваіх неад’емных дзённых паразітаў — жыхароў.

Аркадзь падтрымаў суайчынніка:

— Мне таксама ўжо досыць. Лепей мы яшчэ крышачку тут пасядзім і разызземся.

— Ну як сабе хочаце, — сумна пагадзілася Дэнис. У яе вачах бачылася вялікае расчараванне. Яна павярнулася да калегі. — Ты ж ведаеш, як адсюль да кампуса дайсці?

— Так, безумоўна.

— Вось і добра. Бо я ж вам так і не дала магчымасці паразмаўляць сам-насам. Таму пайду я, напэўна, ужо дадому.

— Добра. Дзякуй за экскурсію, — ветліва падзякаваў Аркадзь.

— Прыемна было пазнаёміцца, — сціпла прамовіў Ваўкалак. Але яго земляку падалося, што ён пачуў нейкі дзіўны сум у голасе зацятага вандроўніка.

— І мне, — усміхнулася дзяўчына, — прыезджайце да нас яшчэ.

— Абавязкова, — адказаў Ваўкалак. І гэта гучала хутчэй як абяцанне, чым як простая ветлівасць. — Вечар быў цудоўны.

Калі Дэнис сышла і хлопцы ўрэшце перайшлі на родную мову, Ваўкалак задумліва прамармытаў:

— Якая цікавая дзяўчына...

Аркадзь пільна паглядзеў на суайчынніка і з дакорам зазначыў:

— Я разумею, што піва было добрае, аднак ты ні на што не забыўся? Ты навошта сюды ўвогуле прыехаў?

— А! Сапраўды, — разгублены хлопец нязграбна палез у свой заплечнік і дастаў адтуль невялікі пакуначак.

— Усё добра? Без прыгодаў давёз? — запытаўся фізік, разгарнуўшы пакунак і разглядаючы артэфакт.

— Так. У найлепшым выглядзе, — усміхнуўся Ваўкалак.

— Шчыра дзякую за дапамогу. Ты дакладна ўпэўнены, што не хочаш пераначаваць у мяне? Як-небудзь ды размясціліся б.

— Не, не і яшчэ раз не. Але дзякуй за прапанову. Ноч — гэта найлепшы час, каб пазнаёміцца з горадам бліжэй. Калі шмат вандруеш, рана ці позна прыйдзеш да таго, што пераможаш сваю прыроджаную ляноту і зможаш ахвяраваць некалькімі гадзінамі салодкага сну дзеля чагосьці сапраўды вялікага. Мала хто звяртае на гэта ўвагу, але вельмі важна ўмець абіраць правільны час для наведвання нейкага цікавага месца. Да прыкладу, я аднойчы, калі быў у Луўры, амаль сорак хвілінаў заставаўся сам-насам са знакамітай «Свабодай, якая вядзе народ»³⁵. А ўсё таму, што здагадаўся прыйсці ў сусветнаведомы музей у пятніцу ўвечары, незадоўга да таго, як ён павінен быў зачыніцца, і ў ім ужо амаль не было наведвальнікаў. І ў выніку я меў цудоўную магчымасць атрымаць сапраўдную асалоду ад найвыбітнейшых твораў мастацтва, не хвалюючыся пра тое, што я камусьці магу перашкаджаць, ці што зараз набяжыць натоўп усюдыйсных азіятаў і сапсуе мне ўсе ўражанні. А іншым разам я згодна з той самай стратэгіяй а шостаі раніцы шпацыраваў у Празе легендарным Карлавым

---

³⁵ «Свабода, якая вядзе народ» — карціна французскага мастака Эжэна Дэлакруа.

мостам у поўнай адзіноце. І дагэтуль вельмі ганаруся маім дасягненнем, бо не ў кожнага ёсць такі шанец. А гэта было надзвычай шыкоўнае відовішча. Нават словамі не перадаць. Вось так.

Зараз, даведаўшыся значна болей пра свайго таямнічага знаёмага, Аркадзь быў гатовы ўрэшце без ваганняў паверыць усім яго неверагодным гісторыям. Таму ў адказ толькі прамовіў:

— Ну што ж, табе лепей відаць. Тады прыемнай экскурсіі і паспяховай вандроўкі ў Люксембург. Будзеш праязджаць недзе побач яшчэ раз — паведамляй, завітаем яшчэ куды-небудзь піва папіць ды ў дартс згуляць. Дарэчы, прызнайся мне шчыра. Дэнис нас ужо не чуе. У мяне склалася ўражанне, што ты часта трымаеш дроцікі ў руках. Гэта праўда? Бо апошні кідок — гэта было нешта сапраўды фантастычнае.

— Ды не. Мне проста пашанцавала, — сціпла адказаў Ваўкалак, — шчыра кажучы, гадоў пяць не гуляў. Калі не болей. Проста ў дзяцінстве ў мяне была такая гульня на лецішчы, і я прабавіў з ёй нямала часу. Таму прыблізна ўяўляю, куды трэба пацэліць. Ну, бывай.

Ён папляскаў Аркадзя па плячы і сышоў у невядомым кірунку. Малады фізік у сваю чаргу накіраваўся напразткі ў кампус. Яму трэба было добра адпачыць на гэтых выхадных, бо ён прадчуваў, што ў панядзелак яго чакае насычаны дзень.

***

Два дні працяглі хутка. Беларус старанна адсыпаўся і займаўся гаспадаркай: прыбіраўся ў кватэры, гатаваў ежу на тыдзень. Калі ён узгадваў пра заповітны каменьчык, у яго ад хвалявання пачыналі трэсціся рукі. У нядзелю Аркадзь патэлефанаваў Баляславу і па-

ведаміў, што атрымаў яго падарунак і апавёў таму ўсё тое, што раптам даведаўся пра Ваўкалака. Гісторык быў шакаваны не меней за свайго сябра і сказаў, што ніколі б у жыцці не падумаў, што барадач займаецца такімі цікавымі справамі. Пасля гэтага яны абмеркавалі будучы лёсавырашальны эксперымент, і высветлілася, што Мацвей таксама згарае ад нецярпення, бо хоча як мага хутчэй даведацца, дзе ж згубіліся апосталы.

І вось у панядзелак Аркадзь прыйшоў на працу ледзь не першым, бо так нерваваўся, што ўсю ноч дрэнна спаў і прачнуўся ажно на паўтары гадзіны раней, чым зазвычай.

Хлопец адразу накіраваўся ў патрэбную лабараторыю, каб зарэзерваваць за сабою рэнтгенаўскі апарат. Ён уключыў камп'ютар, расклаў вакол свае рэчы, аспярожна дастаў каменьчык. Якраз у гэты момант у дзверы пагрукалі, і з'явілася Дэніс.

— О, ты тут! Цудоўна, бо яшчэ даволі рана і амаль нікога ў інстытуце няма, а ў мяне там маленькае здарэнне, і вельмі патрэбная мужчынская дапамога. У цябе ёсць вольная хвілінка?

— Так, безумоўна, — адказаў Аркадзь, — хадзем.

— Ну як, ты ў пятніцу без прыгодаў дабраўся да кампуса? — запытала дзяўчына, калі яны пераходзілі з аднаго крыла будынка ў іншае.

— Так, усё добра. А ты?

— Таксама добра. Было весела. Дзякуй, што дазволілі далучыцца да вас, — усміхнулася немка.

— Ды гэта табе дзякуй. Бары, якія ты нам паказала, сапраўды шыкоўныя. Я — твой даўжнік.

— Вось зараз і адпрацуеш пазыку, — засмяялася дзяўчына, адчыняючы дзверы сваёй лабараторыі.

Мужчынская сіла была неабходная на тое, каб ададраць вялікі моцны неадымавы магніт ад металічных дзвярэй.

— Мне ён сённяя патрэбны для маіх эксперыmentaў, і я папрасіла яго ў Алекса. А калі несла сюды, задумалася і падышла занадта блізка да дзвярэй. Вось ён і прыліпнуў. А сама я ададраць яго не магу, — вінавата патлумачыла бландынка, — скажу нават болей, да яго яшчэ і прыцягнула мой рэмень, і мне давялося даставаць яго з джынсаў, каб мець магчымасць адцягнуць. Ледзь без нагавіцаў не засталася. Як той казаў, на што не пойдзеш дзеля навукі.

Яна гучна засмялася. Тым часам Аркадзь зрабіў некалькі беспаспяховых спробаў, але ўсё ж урэшце адарваў магніт, ледзь не прышчаміўшы сабе пальцы.

— Шчыра дзякую, — прамовіла Дэнніс, — з мяне яшчэ адзін кувель піва.

Беларус толькі ўсміхнуўся і накіраваўся назад да рэнтгенаўскага апарата. Калі ён вярнуўся ў лабараторыю, перад вачыма паўстала малапрыемнае відовішча: у сярэдзіне памяшкання стаяў Ульрых і круціў у руках нявіжскі каменьчык. Немец не разгубіўся, пабачыўшы калегу.

— Вось і ты, — сказаў ён замест вітання, — а я якраз хацеў у цябе заспытацца: няўжо ўсё настолькі дрэнна з працай над тваім асноўным праектам, што ты вырашыў перайсці на вывучэнне будаўнічых матэрыялаў канца дзевятнаццатага стагоддзя? Хоць што тут вывучаць, я з археолагамі ды рэстаўратарамі столькі працаваў, што магу без усялякіх аналізаў апавесці табе, што гэта за матэрыял і да якіх часоў ён належыць.

Аркадзь не ведаў, што яго збянтэжыла болей — тое, што гэты Ульрых дазваляў сабе корпацца ў чужых рэчах, ці тое, што ён паведаміў. Хаця да апошняга беларус спрабаваў ставіцца абыякава, бо верыў, што на вока вызначыць такое немагчыма, і немец альбо па-

мыляецца, альбо проста хоча такім чынам паздзекавацца з «прадстаўніка краіны, якая прайграла вайну». Дакладней, усё ж не верыў, а толькі спадзяваўся. Таму, усхваляваны магчымасцю таго, што яго артэфакт насамрэч нічога не варты, хлопец даволі груба адказаў:

— Я за цябе вельмі рады, што ты такі прафесіянал. Аднак я дужа выбачаюся, але гэта не твая справа, што я і навошта вывучаю. Калі я правільна памятаю, не ты мой навуковы кіраўнік, а прафесар Фогель.

— Памятаеш правільна. А прафесар, дарэчы, ведае, чым ты тут займаешся ў працоўны час?

Аркадзь нервова зглынуў і вырашыў, што ў такім выпадку лепшае, што ён можа зрабіць — блефаваць.

— Безумоўна, ведае! Гэта яго асабістае даручэнне.

Ульрых на імгненне задумаўся, і ў беларуса склалася ўражанне, што немец павёўся на гэты няхітры блеф.

— Не ведаю, чым гэтае смецце магло яго зацікавіць, але добра. Калі асабістае даручэнне, тады поспехаў табе з ім. Не расчаруй свайго кіраўніка. А ў мяне і сваёй працы стае, каб яшчэ час на рускіх марнаваць.

Немец паклаў каменьчык на стол каля камп'ютара і выйшаў з лабараторыі. Аркадзь, якога ўсяго распірала ад нецярпення і калаціла ад адрэналіну, хутка ўсё падрыхтаваў і запусціў прыбор. Калі прагучаў сігнал, што вымярэнні скончаныя, беларус, прадбачліва седзячы на офісным крэсле, таропка дастаў артэфакт, узяў яго ў рукі і пабачыў...

***

Чалавек, старанна перажоўваўючы яблык, стаяў, прыхіліўшыся да воза, у якім ляжалі цэгла і іншыя будаўнічыя матэрыялы. Такія самыя калдыры, як ён, атачалі чалавека з усіх бакоў.

— Гэта ўсё трэба перарабіць! Усё павінна быць не так! Вы — ёлупы! — агрэсіўна крычаў станісты мужчына з выразнай салдацкай выправай. — Вам гэта зразумела?

— Так, Вашамосць, — адказаў галоўны з калдыроў, які быў нават болей-меней прыстойна апрануты ў параўнанні з іншымі, і звярнуўся да сваіх падначаленых: — Чулі, што вам сказаў сам ягамосць Антоні Вільгельм Радзівіл? За працу! Жыва! Абібокi і дармаеды!

Чалавек кінуў на зямлю агрызак і злосна сплюнуў.

***

— Антоні Вільгельм Радзівіл... — ціха прамовіў маляды фізік, расплюшчыўшы вочы. — Няўжо сапраўды канец дзевятнаццага стагоддзя?

Хлопец адкінуўся на спінку крэселка, апусціў рукі, каменьчык з іх выпаў і пакаціўся па падлозе.

Аркадзь быў гатовы заплакаць ад прыкрасці, і толькі думка пра тое, што ён спадзяўваўся яшчэ доўгія гады працаваць у гэтым навуковым цэнтры і што яго могуць у такім стане пабачыць прафесар, Дэнiс, Ферэнц, Ульрых ды і іншыя супрацоўнікі, змусіла яго можна трымаць усё ў сабе да самага вечара.

***

Прыйшоўшы дадому, хлопец адразу ўключыў камп'ютар і патэлефанаў Баляславу праз скайп. Той, верагодна, таксама з нецярпеннем чакаў вынікаў і імгненна адказаў.

— Ну што ў цябе там? Даведаўся, дзе апосталы? — пачуўся дрыготкі голас.

— Лайносталы, — рэзка адказаў Аркадзь, — фальшыўка твой каменьчык. Канец дзевятнаццага стагоддзя. Падмануў цябе гэты Зiгмунд. Толькі манету яму дарма сваю падараваў, Ваўкалака тудэма-сюдэма паганяў ды

мяне на працы поўным прафанам выставіў! Шчыра дзякую!

— Вось жа Зігмунд! Вось жа мярзот...

Раз'юшаны Аркадзь абарваў размову на паўслове, націснуўшы чырвоную кнопку. І болей не адказваў, колькі Баляслаў яму не пісаў і не тэлефанаваў.

***

Пасля такой балючай паразы маральна спустошаны Аркадзь цалкам прысвяціў сябе праектным даследаванням, бо быў упэўнены: нішто так не дапамагае пазбавіцца непрыемных і непатрэбных думак, як руплівая праца. За невялічкі прамежак часу ён паспеў ажыццявіць вялікую колькасць удалых эксперыментаў ды выявіць некаторыя вельмі значныя і шматабяцальныя заканамернасці, што давалі адказы на пытанні, якія даўно цікавілі прафесара Фогеля. Той у сваю чаргу быў задаволены тым, што яго новаму супрацоўніку настолькі пашанцавала, зноў пахваліў беларуса і паабяцаў даслаць яго ў наступным годзе за кошт лабараторыі на сусветнаведомую канферэнцыю ў Злучаныя Штаты Амерыкі, каб прадставіць навуковай супольнасці паспяховыя, амаль сенсацыйныя вынікі, калі іх атрымаецца яшчэ раз пацвердзіць. Але нават гэта не надта сущышала расчараванага патрыёта.

Праз некалькі тыдняў пасля сумнага здарэння, калі яны пайшлі абедаць без Дэнис, бо ў яе была запланаваная неадкладная важная сустрэча, Ферэнц запытаў:

— І як, малады чалавек, ці атрымалася ў вас што-небудзь даведацца пра настолькі цікавы для вас каменьчык?

Аркадзь сумна ўздыхнуў гледзячы ў талерку:

— Шчыра кажучы, амаль нічога.

— У такім выпадку, калі ў вас раптам будзе жаданне, магу прапанаваць свой каменьчык для даследаванняў. Мне яго нядаўна перадалі знаёмыя, аднак, на вялікі жаль, працы зараз і без яго зашмат, рукі ўсё ніяк не даходзяць і, верагодна, не хутка дойдучь. Безумоўна, ён наўрад ці зможа замяніць вам тое, што вы шукалі. Але хачу папярэдзіць, што гэта насамрэч незвычайны артэфакт. І мне здаецца, што ён можа вас сапраўды зацікавіць.

— Што за артэфакт і чым ён такі цікавы? — абыякава запытаўся Аркадзь.

— А я вам не скажу, — хітра ўсміхнуўся венгр, — вы лепей завітайце да мяне, вазьміце яго і ўважліва павывучайце, а тады параўнаем, ці пацвердзяць вашыя дадзеныя тое, што пра яго ведаю я.

— Добра, — усё гэтаксама абыякава пагадзіўся Аркадзь. Яго тое не цікавіла, але трэба было хоць неяк пазбавіцца сумных думак, якія суправаджалі яго ўвесь час з таго дня, як высветлілася, што тое, дзеля чаго Баляслаў ахвяраваў любімай манетай, было вырабам канца дзевятнацатага стагоддзя.

Пасля абеду Аркадзь зазірнуў да Ферэнца і ўзяў невялічкі, памерам з сярэдняю бульбіну, непрыкметны камень. Настрою старанна працаваць над эксперыментамі для сваёй дысертацыі не было ніякага, а рабіць абы-як і пасля перарабляць не хацелася, таму беларус адразу панёс толькі што здабыты артэфакт на аналізы. На рэнтгенаўскім апаратае ніхто не працаваў, таму ў першую чаргу Аркадзь накіраваўся да яго.

Калі працэдура была скончаная, навуковец скапіяваў атрыманыя дадзеныя на флэш-картку, каб пасля прагледзець іх на сваім камп'ютары, і выправіўся даставаць каменьчык з аналітычнага прыстасавання. Ён

падышоў да стала, на якім стаяў прыбор, сеў на зручнае офіснае крэсла і, прадбачліва апрануўшы пальчаткі, пачаў асцярожна даставаць артэфакт. Аркадзь ужо цалкам дастаў каменьчык і прывёў прыстасаванне ў першапачатковы стан, як у яго пацямнела ў вачах і ён пачаў губляць свядомасць.

***

З цемры з'явіўся камень. Гэта быў вялікі валун, вышэйшы за чалавека. Вакол яго знаходзіліся камяні меншых памераў, дзясяткі камянёў, сотні. Усе яны ўзвышаліся і ціснулі сваёй веліччу. Ад іх на ўсе бакі распаўсюджвалася неверагодная нястрымная энергія. Паветра вакол іх нібыта дрыжала ад напружанасці. Аднак раптам яны пачалі аддаляцца. І праз некалькі імгненняў вялікія, магутныя валуны ператварыліся ў дробныя кропкі на велізарнай мапе свету. І ва ўсіх кірунках у самых нечаканых месцах з'яўляліся падобныя кропкі. Іх была безліч. Яны ўсё з'яўляліся і з'яўляліся, пакуль іх не стала настолькі многа, што яны пачалі ўтвараць сабою прыгожы дасканалы геаметрычны ўзор. Некалькі імгненняў нічога не адбывалася, і раптам кропкі па чарзе пачалі павялічвацца і ператварацца ў валуны. Ландшафты вакол іх хутка змяняліся, але ў цэнтры кожнага падобнага краявіду нязменна знаходзіліся валуны. Усё гэта працягвалася нібыта цэлую вечнасць. І вось, калі апошні валун зноў аддаліўся і стаў дробнай кропкай, геаметрычны ўзор нечакана знік. З ім знікла і большасць кропак, а тыя, якія засталіся, былі звязаныя прамой лініяй. Аднак хутка зніклі і яны, але з'явіліся іншыя, якія дагэтуль знікалі. Яны таксама стаялі роўным радком, нягледзячы на тое, што знаходзіліся ў розных канцах кантынента. Лініі бясконцым карагодам знікалі і з'яўляліся. І вось знікла

апошняя лінія, і мапа сталася звычайнай. Але такой яна заставалася нядоўга, той самы дасканалы геаметрычны ўзор з'явіўся зноў. А пасля... пасля ўсё адначасова знікла і засталася непраглядная цемра.

***

Усе гэтыя вобразы не мелі для Аркадзя зусім ніякага значэння, не неслі ніякага сэнсу. Ажно да таго моманту, пакуль да яго не вярнулася свядомасць. І ў гэтае імгненне ўсё змянілася ў яго жыцці. Раз і назаўсёды.

Некалькі хвілінаў Аркадзь сядзеў з заплюшчанымі вачыма, трымаючы ў руках камень, які нейкім цудам не выпушціў падчас дзіўнага інцыдэнту. І раптам прашаптаў:

— Не можа гэтага быць...

***

Баляслаў увайшоў у кватэру і распранаючыся, пачуў гук скайпа. Ён часта пакідаў камп'ютар уключаным, калі сыходзіў з кватэры, каб за той час, пакуль ён адсутнічае, паспелі дапампавацца з сеціва пірацкія фільмы. Гісторык пачаў ужо здымаць абутак, каб хутчэй падысці і адказаць, але раптам скайп заціх. Аднак праз некалькі імгненняў зноў пачуўся гук тэлефанавання. Мужчына нехайна кінуў куртку на тумбачку, якая стаяла пад вешалкай і хуткім крокам накіраваўся ў свой пакой. На маніторы ён заўважыў, што гэта быў ужо сёмы ці восьмы прапушчаны ад Карла, і, нягледзячы на тое, што ўсё яшчэ крыўдаваў на сябра пасля іх апошняй размовы, бо ён і сам тады вельмі засмуціўся, але ўсё ж слухаўку не кідаў, адразу націснуў «Адказаць».

— Прывітанне, — пачаў Баляслаў, — штосьці здарылася? Мабыць, ты мне ўжо разоў дзесяць тэлефанаваў. Мяне проста не было дома. Я толькі ўвайшоў.

— Здарылася, — голас Карла дрыжаў ад напружан-
ня і быў нязвыкла хрыпатым, здавалася, што горла ў ма-
ладага навукоўца перасохла ад хвалявання. — У цябе
ж ёсць у кватэры мапа?

— Якая дакладна? Я ж гісторык, у мяне розныя мапы
ёсць.

— Звычайная мапа свету, — кожнае слова было пра-
сякнутае нецярпеннем.

— Дзесьці была. Скажу нават болей, здаецца, недзе
і глобус ёсць.

— Глобус? — Аркадзь задумаўся. — з аднаго боку бу-
дзе нязручна, з іншага трэба абавязкова паспрабаваць.

— Паспрабаваць што? — Баляслаў ніяк не мог зразу-
мець, што так моцна ўзбудзіла яго сябра, і таму ўжо сам
пачынаў нервавацца.

— Значыцца, слухай уважліва сюды. Зараз бярэш ліней-
ку, мапу і глобус і спрабуеш правесці прамую лінію, якая
злучыць Стоўнхендж і Аркаім. Ты ж ведаеш, што гэта такое?

Камандны тон, якога Баляслаў раней ніколі не чуў
ад Карла, прывёў Мацвея ў стан поўнай разгубленасці,
і ён паспрабаваў пажартаваць, каб хоць неяк разрадзіць
сітуацыю:

— Безумоўна, я ж гісторык. Дзіўна, што ты ведаеш,
што гэта та...

— Дык вось, намалюй такую лінію, — рэзка абарваў
яго Аркадзь, — і паглядзі, у якім месцы яна праходзіць
праз Беларусь. І параўнай дадзеныя, якія атрымаеш
з дапамогай глобуса і мапы.

— Уга. Ты ўпэўнены, што яна дакладна будзе прахо-
дзіць праз Беларусь? І ўвогуле, з чаго гэта ты раптам так
зацікавіўся гэтым? — Баляслаў быў вельмі здзіўлены.

— Мне тут пазычылі на аналізы камень, які, як я вы-
светліў, меў непасрэднае дачыненне да Стоўнхенджа,

і вось, трымаючы яго ў руках, я пабачыў... Ай, гэта складана патлумачыць. Проста зрабі, як я прашу, і тады хутка сам усё зразумееш.

— Ну няхай так... А чаму гэта нельга зрабіць, да прыкладу, на мапах, якія размешчаныя ў сёціве?

— Можна. І я ўжо так і зрабіў, але трэба параўнаць некалькі эксперыментаў у розных умовах, бо сам ведаеш, што Зямля ў нас не плоская, і кожны іншы вугал нахілу, кожны іншы пункт гледжання, могуць даць зусім іншы, можа, увогуле супрацьлеглы, вынік. А тут важна абсалютная дакладнасць. Да міліметра, да дзясятай долі градуса.

— Добра. Але можна я хоць бы рукі памыю спачатку? — гэтым разам губляць цярпенне пачаў Баляслаў, хача насамрэч яму таксама ўжо стала цікава, што ж задумаў сябар, які зараз нагадваў звычайнага стэрэатыпнага навукоўца-вар'ята. — І паем.

— Добра, — уздыхнуў Аркадзь, — рукі памый. Але паеш пасля.

***

Мінула каля дваццаці хвілінаў. Увесь гэты час Аркадзь узбуджана хадзіў з аднаго кута пакоя ў іншы. Калі б у пакоі вісела баксёрская груша, ён адмалаціў бы яе, каб даць выхад усяму свайму адрэналіну. Але яе ў кватэры, на вялікі жаль, не было. Малады фізік хацеў наліць сабе гарбаты, але рукі калаціліся, як у апошняга алкаголіка. І яму не заставалася нічога іншага як проста чакаць. Чакаць, ці пацвердзіцца яго сенсацыйная тэорыя. Ім авалодала ўзрушэнне, добра вядомае кожнаму навукоўцу, які ўпэўнены, што стаіць на мяжы адкрыцця, якое будзе мець сусветную важнасць, і што застаецца зрабіць толькі адзін крок, каб гэта пацвердзіць.

І вось урэшце пачуліся гукі скайпа. Аркадзь адным вялікім скачком апынуўся каля камп'ютара і націснуў на кнопку.

— Ну як? Зрабіў? — усхвалявана спытаў ён.

— Так, — адказаў Баляслаў з набітым ротам, — ты меў рацыю. Такая лінія сапраўды праходзіць праз Беларусь, але я не разумею, што цябе так усхвалявала. У свеце тысячы кропак, якія калі злучыць, дык лінія пройдзе праз тэрыторыю нашай дзяржавы. І можна нават знайсці такія, каб лінія прайшла праз цэнтр, праз сталіцу, ды праз што заўгодна. А не вось так каля самай мяжы.

— Значыцца, ты яшчэ нічога не зразумеў, — злосна прабурчаў Аркадзь. — Паглядзі, праз якія населеныя пункты праходзіць лінія.

— Ды ў тым і справа, што ніякіх буйных значных гарадоў там няма, як ты гэтую лінію не малюй, што на мапе, што на глобусе. Адзінае, што ва ўсіх выпадках супадае, гэта населены пункт, дакладней хутчэй за ўсё гэта вёска... Зараз я пагляджу назву, на глобусе яна вядома не падпісаная, але вельмі падобна да таго, што і там лінія ідзе праз яе. А вось на падрабязнай мапе гэтая вёска называецца... — на імгненне ён замоўк, і раптам пачулася: — Халера мяне пабяры!

— О, — з'едліва ўсклікнуў Аркадзь, — мяркуючы па вашай рэакцыі, вынаходніцтвы шаноўнага спадара пацвярджаюць маю тэорыю. Апрача таго, я шчыра рады, што вы, як сапраўдны гісторык, знаёмыя з назвай гэтай вёскі.

— Не можа гэтага быць... — толькі і прамовіў у адказ Баляслаў.

— Вось тое і яно. Бікульнічы, праўда? — задаволена спытаў Аркадзь.

— Так. Хай адлупшце мяне Пярун, калі я памыляюся, — пачуўся дрыготкі адказ.

— Фі, што ты такое кажаш? Гэта блюзнерства! Апавядзі лепей, што дакладна ты, як сапраўдны гісторык, ведаеш пра гэтае месца? Бо я толькі ў навінах пра яго чытаў.

— Ды я таксама ведаю няшмат. Цікавае месца, якое невукі і аматары гучных назваў клічуць Беларускаім Стоўнхенджам. Але гэта значнае перабольшванне, як і, на мой погляд, тое, калі кажуць, што гэта тыповы мегаліт. Маштаб не той, хаця я ў гэтым мала разумею. Аднак адрозненні ад брытанскай славукасці відавочныя нават аматару. Камяні ўтвараюць сабой літару «П», якая ляжыць ножкамі ў паўночна-заходнім кірунку. Наколькі я памятаю, гэта менавіта той бок, дзе сядзе сонца на Купалле. У сваю чаргу ў Стоўнхенджы такая ж літара «П» арыентавана ў паўночна-ўсходнім кірунку. То бок туды, адкуль узыходзіць сонца наступным днём пасля самага працяглага ў годзе. І пра маштабы я табе ўжо казаў, не ведаю, што яшчэ дадаць. Ну і так, я дагэтуль не зусім разумею, якім бокам тут Аркаім.

— А вось гэта якраз я табе зараз і патлумачу, — пляснуў у далоні Аркадзь. — Сядай утульней. Тут пачынаецца найцікавейшае.

— Аднак... Як сапраўдны навуковец, ты добра ўмееш заінтрыгаваць, — пагадзіўся Баляслаў. — Слухаю ўважліва.

— Ты калі-небудзь чуў пра тэорыю лінейных арыенціраў?

— Упершыню чую, — шчыра прызнаўся гісторык, — гэта штосьці з урокаў геаметрыі?

— Не зусім. Дакладней, зусім не. Гэта такая папулярная ў Брытаніі тэорыя. Папулярная сярод тых, хто вывучае Стоўнхендж. Зарадзілася яна недзе ў дваццатых гадах мінулага стагоддзя. Пачыналася ўсё з таго, што адзін аматар гэтай тэматыкі звярнуў увагу на тое, што праз Стоўнхендж можна правесці ўмоўныя

прамыя лініі, якія, калі іх падоўжыць, пройдуць праз вельмі старажытныя аб'екты. Адна з такіх ліній нібыта праходзіць праз такія вядомыя мясціны, як Сідберы, Стоўнхендж, Гроўвелі-Касл, Касл-Літчэз. Другая праз Стоўнхендж, Олд-Сарум-Маўнд, Катэдральны сабор Солсберы і Кліарберы-Рынт.

— Чакай-чакай. Па-першае, мне гэтыя назвы зусім нічога не кажуць. Па-другое, сабор у Солсберы? Сур'ёзна? Якім бокам ён трапіў у гэты спіс? У параўнанні са Стоўнхенджам ён, лічы што амаль сучасны.

— Не паверыш, мне гэтыя назвы таксама няшмат што кажуць. Але я пра гэта чытаў у кнізе нейкага англамоўнага даследчыка, і ён сцвярджаў, што ўсё вышэйназванае знаходзіцца на тэрыторыях старадаўніх паганскіх капішчаў. І сабор у гэтым спісе менавіта з той самай нагоды, бо большасць вялікіх сабораў будавалі асурат на месцах, якія раней шанавалі паганцы. Прынамсі ў Брытаніі. Хоць мяркую, што нешта падобнае ажыццяўлялася паўсюдна. Гэта кштальту таго, як прыдумаць хрысціянскія святы ў дні, калі паганцы звыклі штосьці святкаваць, і надаць рысы паганскіх багоў хрысціянскім святым. Не мне табе апавядаць, якімі метадамі навязвалася хрысціянства нашым продкам. Дык вось, вяртаючыся да нашага пытання. Цікава, што гэтыя прамыя лініі ідуць такім чынам, што Стоўнхендж, Гроўвелі-Касл і Олд-Сарум-Маўнд складаюць ідэальны роўнабаковы трохвугольнік.

— Цікава-цікава, — задумліва прамовіў Баляслаў.

— Анягож, — пагадзіўся яго сябар, — да таго ж такія лініі былі заўсёды арыентаваныя на Сонца ці на якую іншую канкрэтную зорку.

— Чакай-пачакай, — зноў перапыніў Аркадзя Баляслаў, — ты не горай за мяне ведаеш, што зорак існуе

такая колькасць, што куды ты лінію не накіруй, яна, хочаш — не хочаш, трапіць у якую-небудзь зорку.

— Слушна. І не ты першы пра гэта кажаш. Пагатоў, што як я мяркую, у Брытаніі ў свае часы паганскіх капішчаў і іншых старажытных месцаў моцы было, вядома, не так шмат, як зорак на небе, але ў любым выпадку дастаткова для таго, каб куды б яны не накіравалі лінію, яна зачэпіла такое месца. Таму многія сур'ёзныя даследчыкі лічаць такія лініі выдумкай. Аднак, па-першае, большасць такіх ліній накіраваны менавіта на ўсход і на захад у перыяд сонцастаяння. А па-другое, калі мы з табою маем рацыю наконт лініі Стоўнхендж — Бікульнічы — Аркаім, значыцца, ў гэтай тэорыі ёсць новы неверагодны беларускі доказ. Нават калі б будаўнікі выкарыстоўвалі аднолькавыя арыенціры, усё адно атрымалася б хоць нейкая хібнасць. Немагчыма без нейкага звышнатуральнага ўплыву скаардынаваць стварэнне такіх месцаў у розных кутках свету. Бо, пагадзіся сам, адна рэч правесці дакладныя лініі праз Брытанію, а зусім іншая праз усю Еўразію.

— Так, рэчы розныя, але чым мы адрозніваемся ад сваіх папярэднікаў? У свеце столькі месцаў, дзе раней былі паганскія капішчы і іншыя гэтак званыя месцы моцы, што такіх ліній можна зноў-такі намаляваць безліч. Апрача гэтага, не зусім зразумела, у якім кірунку тады ідзе наша лінія.

— Так. Незразумела, бо мы не астраномы і нават не астралагі. Але ты разумееш, сувязь паміж такімі буйнымі месцамі моцы як Стоўнхендж і Аркаім...

— Чакай-чакай. Ты ж, як фізік, ведаеш, што будаваць графік толькі згодна двух кардынатаў — гэта чыстая падгонаметрыя, падтасоўка фактаў. Безумоўна, усялякія дзве кропкі ў свеце можна злучыць. А Бікульнічы не настолькі велізарны аб'ект, каб можна было прымаць

яго за рэперную кропку. Я ўпэўнены, што калі пашукаць, гэтая лінія будзе ісці яшчэ праз нейкія дробныя капішчы. Але гэта нам нічога не дае.

— Ты не разумееш! — узбуджана ўсклікнуў Аркадзь. — Яшчэ як дае. Мы не ведаем, наколькі вялікім было месца моцы ў Бікульнічах і ніхто не гарантуе, што тое, што там маецца зараз — гэта ўсё, што там было першапачаткова. Ды насамрэч і гэта знайшлі досыць нядаўна. Такім чынам, падобна, што гэта калісьці было прыдатнае месца для рэпернай кропкі. Пагатоў менавіта на нашых землях паганства было вельмі моцным і доўга супрацівілася навязванню новых рэлігій. Тыя ж Дзяды святкуюцца толькі на нашых землях, і тых, якія раней былі нашымі. Толькі ў нас можна пачуць віншаванне «З Новым годам і Калядамі». І толькі ў нас з усяго СНД маецца такія вялікі і надзвычайны музей валуноў. Ды што там СНД, ва ўсім свеце не так ужо і шмат аналагаў! Ды і дагэтуль розныя паганскія традыцыі існуюць і квітнеюць у нашым грамадстве. Колькі людзей глядзяцца ў люстэрка, калі раптам вярнуліся ў хату, бо забыліся нешта ўзяць? Сярод маіх знаёмых многа. А ўсё адкуль пайшло? Гэтак нашыя продкі выбачаліся перад дамавіком, бо ён мусіў пачынаць сваю працу, як толькі гаспадар сыходзіў, а калі чалавек вяртаўся, атрымлівалася, што ён перашкаджаў дамавіку. А ў люстэрка глядзелі, бо верылі, што дамавік выглядае як гаспадар і яго такім чынам можна пабачыць. Ды і такіх паданняў у народзе хапае, нават у хрысціянскіх сем'ях. Ведаеш, як у Караткевіча: «На Беларусі Бог жыве». Ён меў рацыю, але ж гутарка ідзе не пра хрысціянскага Бога, а пра нашых сапраўдных паганскіх. Вось так. Таму дзе, як не праз нас, праходзіць такой лініі?!

Аркадзь, які некалькі секундаў таму прамаўляў на адным подыху, зараз цяжка дыхаў. Яго твар пачырванел

ад узбуджэння. Ён усё болей нагадваў стэрэатыпнага навукоўца-вар'ята.

— І што нам з гэтым далей рабіць? — запытаўся Баляслаў, дачакаўшыся, пакуль сябра аддыхаецца.

— Добрае пытанне, — кіўнуў Аркадзь, — шчыра кажучы, нават не ведаю.

— Ну ў газеты ты з гэтым не пойдзеш і да навукоўцаў таксама. Не думаю, што шмат хто захоча пра гэта слухаць. Гэта цікава табе, мне, мабыць, яшчэ якім-небудзь гісторыкам-вар'ятам. А далей што з гэтым рабіць?

— Але ж гэта так істотна! — голас Аркадзя стаў надзвычай высокім, такім Баляслаў яго ніколі не чуў.

— Так, сябра. Нам істотна. Мне, табе. А хто яшчэ зразумее значнасць гэтага адкрыцця? Напэўна, толькі тыя, хто вывучае гэтыя месцы моцы і іх знаходжанне адносна іншых, але яны, імаверна, усе ў Брытаніі. Ці дзе там яшчэ.

— Дык можам ім напісаць! Паведаміць!

— Можам. Але ты сапраўды верыш, што іх гэта зацікавіць? Ды яны не тое, што пра гэтыя твае Бікульнічы, яны не факт, што ў прынцыпе пра нашу краіну чулі. І ўвогуле, што такое маленькі мегаліт невядома дзе ў Беларусі ў параўнанні з Аркаімам і Стоўнхенджам. Ды іх ніводны замежны даследчык у адзін радок ніколі не паставіць.

— На жаль, з гэтым складана не пагадзіцца, — у голасе было чуваць, што Аркадзь ужо крыху супакоіўся, але ўсё яшчэ не да канца.

— Гэта мае значэнне выключна для нашай краіны, — упарта працягваў спрабаваць пераканаць суразмоўцу Баляслаў.

— Менавіта! Велізарнае значэнне! Гэта ж надзвычайна!

— Дарагі мой сябра, гэта толькі для нас з табою надзвычайна, а на афіцыйным узроўні ўсё, што не можа

прынесці дзяржаве грошы, для ўлады нават і не існуе!
Не мне табе, навукоўцу, гэта тлумачыць.

— Але ж духоўныя, культурныя каштоўнасці!

— Духоўнымі каштоўнасцямі эканоміку не ўздымеш...

— Добра. Але ж які б там турыстычны маршрут можна было б пракласці! Колькі турыстаў! А гэта ж таксама грошы!

— Аркадзь, ну паслухай ты сябе. Якія турысты? За-межныя? Дык яны лепей у Стоўнхендж паедуць, чым у нейкія там Бікульнічы. Прычым запэўніваю цябе, та-кія прыярытэты захаваліся б нават у выпадку, калі б бе-ларускія мегаліты былі б паводле памераў такія ж вя-лікія, як і брытанскія. І ты не горай за мяне ведаеш чаму. Ехаць вясковымі беларускімі дарогамі, начаваць у беларускіх хм-хм гатэлях, дзеля чаго? Ды ты і сам, скажы шчыра, часта па Радзіме вандраваў? І гэта пры тым, што ты — адзін з найвялікшых патрыётаў нашай краіны, якіх я сустракаў у сваім жыцці. А тут і мегалітаў тых котка наплакала. Замежнікам гэта нецікава. А на-шай дзяржаве — непатрэбна. Прынамсі, зараз.

Пачуўся рэзкі гук біцця посуду.

— Аркадзь? Усё добра? — усхвалявана спытаў Баля-слаў.

— Не, не добра. Я ад безвыходнасці разбіў свой кубак. Ведаеш, як крыўдна, калі ты знайшоў штосьці сапраўды значнае з пункту гледжання цывілізацыі, а гэта нікому не патрэбна? Хаця мне не звыкаць, я ж пэўны час кру-ціўся ў колах беларускай навукі. А там усе існуюць у та-кіх умовах. Гэх, Мацвей, і што нам рабіць? Нельга ж да-пускаць, каб гэтыя веды назаўсёды зніклі.

Баляслаў ледзь не прысвіснуў ад здзіўлення. Сябар узгадваў яго сапраўднае імя толькі ў рэдкіх выпадках, калі размова была сапраўды асабістай і важнай. Таму

гісторыку яшчэ мацней закарцела хоць-неяк падтрымаць Аркадзя.

— Ну насамрэч у нас ёсць два варыянты, — задумліва прамовіў ён, — першы варыянт: чакаць лепшых часоў і захоўваць гэтыя веды да таго дня, пакуль яны каму-небудзь не спатрэбяцца. Другі варыянт: чакаць лепшых часоў і павольна распаўсюджваць тваё сенсацыйнае адкрыццё сярод зацікаўленых асобаў. Магу пачаць з маіх сяброў-гісторыкаў. Як той казаў, паспрабую прамацаць глебу, даведацца, хто як на гэта адрэагуе. А там хто яго ведае, можа, калі-небудзь і ў нашай краіне духоўныя і культурныя каштоўнасці пачнуць мець большую вагу, чым грашовыя.

— Гучыць абнадзейліва, — сумна ўсміхнуўся малады фізік.

— Так. Але тут існуе адное пытанне: наколькі табе істотна, каб усе ведалі, што менавіта ты пра гэта даведаўся першым? Ведаеш, калі мы пачнем распаўсюджваць інфармацыю з дапамогай так званага «сарафаннага радыё», на выхадзе можам атрымаць зламаны тэлефон і цяжка будзе даказаць, хто першы што высветліў.

— Мацвей, мне зусім непатрэбная тая слава. Папросту хацелася б, каб усе ведалі праўду.

— То бок ты лепей абраў бы, каб усе ведалі пра гэта, але ніхто не ведаў, якое дачыненне да гэтага маеш ты, чым каб пра гэта ведала абмежаванае кола людзей, але кожны з іх дакладна ведаў, якая роля ў гэтай гісторыі належыць табе?

— Так. Ды і ў чым тут мая роля? Ты ж нікому не апавядзеш, што я пабачыў гэта ў сваім сне, трансэ ці як гэта назваць. Бо, па-першае, ніхто ў гэта не паверыць, а па-другое, калі хтосьці ў гэта і паверыць, то гэта будзе выглядаць вельмі пошла. Адзінае, што можна сказаць:

я першы паспрабаваў правесці такую лінію, але гэта не такая ўжо і вялікая заслуга.

— Дык што, — усміхнуўся Баляслаў, — тады вырашылі. Будзем паступова распаўсюджваць інфармацыю і чакаць лепшых часоў. Ты, вядома, можаш паспрабаваць напісаць нашым навукоўцам, але я думаю, што ў цябе зараз не так багата вольнага часу, каб яго марнаваць такім безнадзейным чынам.

— Добра, Мацвей. Шчыра дзякую, што выслухаў мяне. Выбачай, але ў мяне нешта разбалелася галава ад усіх гэтых таямніцаў і культурных тупікоў. Пайду крыху адпачну.

— Так, безумоўна! Пакуль.

— Пакуль.

Аркадзь адключыў скайп, лёг на канапу і ўтаропіўся ў столь. Некалькі хвілінаў ён думаў пра беларускую культурніцкую безвыходнасць, бязлітасную і бессэнсоўную. Але ўрэшце стома ўсё ж узяла сваё і ён заснуў.

Частка шостая

Шмат у нашым жыцці ёсць дарог,
А вядуць яны ўсе да магілы.
І без ясных надзей, без трывог,
Загубіўшы апошнія сілы,
Мы сайдзёмся, спаткаемся там
І спытаем сябе: для чаго мы
Па далёкіх і розных пуцях
Адзінока йшлі ў край невядомы?
І чаму паспяшаліся так,
Напружаючы ўсе свае сілы,
Калі ціха паўзушчы чарвяк
Усё ж дагнаў нас ля самай магілы?

Максім Багдановіч

У адныя з выхадных Аркадзь вырашыў урэшце скарыстацца парадай Ферэнца, які прагудзеў яму ўсе вушы наконт таго, што не можа такога быць, каб чалавек, які цікавіцца гісторыяй настолькі моцна, як Аркадзь, за ўвесь час знаходжання ў гэтым цудоўным старажытным горадзе так дагэтуль і не наведваў найгалоўнейшы помнік вялікай рымскай культуры — браму Porta Nigra. Беларус знайшоў такія разважанні насамрэч слушнымі і таму вырашыў скарыстацца выхадным днём, каб паглядзець на гэты горад як звычайны турыст. Бо цалкам быў згодны з меркаваннем, што людзі, якія доўга жывуць побач з рознай прыгажосцю, як з прыроднай, так і з архітэктурнай з цягам часу канчаткова перастаюць звяртаць на яе ўсялякую ўвагу.

Каб экскурсія была найболей падобнай да звычайнага турыстычнага візіту, Аркадзь вырашыў пачаць яе з вакзала. Усё ж калі тэатр пачынаецца з вешалкі,

знаёмства з горадам у большасці выпадкаў пачынаецца з вакзала. Як і ў першы раз, вакзал не выклікаў у маладога фізіка роўна ніякіх эмоцый: ні абурэння, ні захаплення. Звычайны вакзал невялічкага еўрапейскага горада, бываюць нашмат горшыя, бываюць нашмат прыгажэйшыя. Аднак як толькі Аркадзь выйшаў з прапахлага чыгункай памяшкання, ён адразу звярнуў увагу на тое, чаго не заўважыў раней. Магчыма, тады ён быў занадта стомлены, альбо важную ролю мела тое, што, калі беларус упершыню прыехаў у Трыр, быў вечар працоўнага дня, а не ранак выходнага, як зараз. Але факт застаецца фактам. Абсалютная большасць людзей, якія хадзілі, сядзелі і ляжалі побач з вакзалам, былі арабамі. Вельмі шумнымі і нястрыманымі арабамі. Здавалася, што горад знаходзіцца не ў Германіі. Безумоўна, большасць буйных гарадоў гэтай краіны інтэрнацыянальныя і мультыкультурныя, але сярод усіх тых, якія бачыў Аркадзь, Трыр моцна вылучаўся ў гэтым.

За першае ўражанне Аркадзь-турыст паставіў бы гораду тлусты «мінус», бо з пункту гледжання чалавека з усходнееўрапейскай краіны такое асяроддзе абяцала моцную небяспеку падарожніку. Выхадцы з краін былога Савецкага Саюза звыкліся з тым, што найболей непрыемныя асобы, якіх можна сустрэць на вуліцах іх родных гарадоў — гэта алкашы ды бяздомныя. А ў Еўропах да іх яшчэ ў вялікай колькасці далучаюцца наркаманы, прадстаўніцы найстаражытнейшай прафесіі і агрэсіўныя людзі паўднёва-ўсходняга паходжання. Такім чынам, можна нават сказаць, што ў спадчыну ад адной шостаі часткі сушы мы атрымалі і нешта добрае. Бо назіраць як «жрыца каханья» пад кайфам поўзае па брукаванцы, каб знайсці недапалак, які яшчэ можна ўзяць у рот, ці сустрэць на вуліцы банду арабаў-падлеткаў, якія штосьці

гучна крычаць на сваёй мове табе ўслед, — сумніўнае задавальненне. Усё гэта выклікала ў Аркадзя ўстойлівыя асацыяцыі з захапляльным дакументальным серыялам пад даволі лаканічнай назвай «Ліхтугі за мяжой»³⁶, які ўжо некалькі гадоў рэгулярна дэманстравалі на тэлеканале National Geographic. Так, Аркадзь з падлеткавага ўзросту любіў гэты канал, бо там заўсёды паказвалі вельмі цікавыя і пазнавальныя перадачы. Атмасфера серыяла была змрочнай, бо ў ім даходліва тлумачылі на чужых прыкладах, як можна трапіць у бяду падчас знаходжання ў невядомай табе краіне. Хаця, трэба адзначыць, што ў большасці гісторый, пра якія апавядалася ў гэтай праграме, ахвяры самі выяўляліся вінаватыя ў тым, што апынуліся ў такім становішчы. З іншага боку, малады навуковец асабіста ведаў людзей, якія нават праз шмат гадоў узгадваюць пра свае падарожжы ў прыгожыя еўрапейскія гарады з пэўным жахам: у яго аднакласнікаў агрэсіўны афрафранцуз спрабаваў скрасці фотаапарат, у калегі афраітальянец скраў тэлефон у Рыме. Аркадзь чуў і пра іншыя падобныя здарэнні ад сваіх знаёмых. І яму заўжды было сумна ад разумення таго, што менавіта праз такія выпадкі ў многіх людзях зараджаецца расізм. Хоць колер скуры тут абсалютна не мае значэння. У супрацоўніцы Міраславы, да прыкладу, увогуле спрабавалі скрасці торбу ў Адэсе, і гэта былі дакладна не афраўкраінцы, аднак такія тлумачэнні, на вялікі жаль, рэдка ўспрымаліся расістамі сур'ёзна, нягледзячы на тое, што на двары было ўжо дваццаць першае стагоддзе, — час сапраўднага ўсёпаглынальнага касмапалітызму.

---

³⁶ «Ліхтугі за мяжой» — дакументальны серыял, які распавядае пра гісторыі людзей, зняволеных за мяжой.

Такія невясёлыя думкі панавалі ў галаве Аркадзя, калі ён ішоў ад вакзала ў бок цэнтра горада ўздоўж даволі прыемнага ціхага бульвара — рэзкага кантрасту на фоне навакольных шумных вуліц. Бульвар быў даволі працяглым, аднак урэшце прыводзіў да той самай знакамітай брамы. І тут Аркадзь заўважыў бясконцы натоўп турыстаў вакол яе. Нават каля сусветнавыдамага Кёльнскага сабора ён не бачыў столькі людзей. І гэта быў яшчэ адзін тлусты «мінус». Ну і з яго, безумоўна, вынікала тое, што, каб наведаць гэтую браму, трэба было адстаяць велізарную чаргу ў касу. Што датычылася самой брамы, яна з першага погляду вельмі ўражвала. Але не ў прыемным сэнсе гэтага слова. Яна літаральна ціснула сваімі веліччу і змрочнасцю. Яна сапраўды выглядала Nigra, то бок чорнай, і не столькі паводле колеру, колькі паводле атмасферы, якая панавала вакол яе, паводле яе душы. Якраз у гэты момант у плэеры, у якім зараз стаяла касета «Крамы» містычным чынам загучаў такі прыдатны да гэтага моманту спеў. Ну як містычным, улічваючы, што на адным баку касеты не так і многа спеваў, а ў мясцінах, якія недалёка ад брамы, Аркадзь планаваў пашпацыраваць яшчэ нейкі час, рана ці позна гэта павінна было адбыцца. Але ўсё ж у хлопца пабеглі дрыжыкі па спіне, калі ён зразумеў, што паводле рытму і рыфмы слова «слуцкая» выдатна замяняецца на слова «чорная» і сэнс атрымліваецца таксама вельмі дакладны:

Чорная брама — непарушны мур.

Чорная брама — сведка авантур.

Чорная брама — гонар твой не знік.

Чорная брама — я твой вартаўнік.

Спазналі многа твае велічныя сховы,

Добра і зла лікую кругаверць.

Сябрам была ты шчаснаю падковай,
А лютым ворагам абяцала смерць³⁷.

Адзінае, што Аркадзь не быў яе вартаўніком. Ды і не хацеў, а вось ці быў ён шчаслівым сябрам ці лютым ворагам, пакуль што не ведаў...

Яшчэ раз акінуўшы чаргу позіркам, Аркадзь вырашыў прайсціся спачатку далей па цэнтральнай вуліцы і паглядзець на іншыя славутасці гэтага горада. Ён рухаўся павольна і не таму, што хацеў усё падрабязна разгледзець (нічога асаблівага для разглядання вакол ён не назіраў), а з той нагоды, што натоўп проста не даваў яму магчымасці ісці ў звыклым тэмпе. Але чым далей ён адыходзіў ад брамы, тым меней было народа. Большасць сыходзіла ў левы бок, каб паглядзець на сабор, які сапраўды быў даволі прыгожым. Раптам беларус узгадаў, як абаяльная і добрачычлівая жанчына-кантралёр раіла маладой пары, якая ехала ў Трыр, абавязкова наведаць гэты сабор і настойвала на тым, што лепей рабіць гэта ранкам. Аркадзь сумна падумаў, што і ён мусіў прыйсці сюды на світанку, як зрабіў Ваўкалак у Празе, тады б і натоўпаў ніякіх не сустрэў. І яму не складана прачнуцца на некалькі гадзінак раней, толькі дзеля таго каб не адцягваць сваю ўвагу ад прыгожых архітэктурных помнікаў на думкі пра бязлітасны натоўп і пра кішэннікаў, якія могуць у ім хавацца. Аднак у такім выпадку ён не ацаніў гэты горад вачыма звычайнага турыста.

І вось зараз ён стаяў побач з саборам разам са шматлікімі іншаземцамі. Але той, нягледзячы на сваю сапраўдную прыгажосць, з'яўляючыся адным з тысячаў ва ўсёй Германіі, не так моцна ўражваў, як чорная брама, якая не

---

³⁷ Радкі са спева «Слуцкая Брама» беларускага рок-гурта «Крама».

мела аналагаў ва ўсім свеце. Сабор, гандлёвая плошча, старажытныя камяніцы вакол яе — усё такое самае, як і ва ўсіх іншых нямецкіх гарадах з насычаным гістарычным мінулым. Але брама... Брама такая адна. Зрабіўшы кола вакол гандлёвай плошчы, Аркадзь развярнуўся і зноў накіраваўся ў бок змрочнага будынка часоў Рымскай імперыі.

З аднаго боку праз тое, што прадчуваў доўгае знаходжанне ў чарзе, з іншага боку таму, што хацеў цалкам увайсці ў ролю турыста, Аркадзь вырашыў спачатку там жа на месцы і паесці, зайшоўшы у піцэрыю. Памяшканне выглядала не надта ахайным, але жадання шукаць нешта іншае ў яго не было зусім. Знайшоўшы ў далёкім кутку амаль што адзіны ва ўсёй зале вольны столік, які знаходзіўся акурат побач з выхадам з кухні, беларус заняў яго і пачаў чакаць. Меню прынеслі яму хвілінаў праз пятнаццаць, калі ён ужо задумаўся, ці не сысці яму прэч. Аднак ён імкнуўся на ўсё глядзець з аптымізмам і падумаў, што яны працуюць так павольна, бо ў іх у гэты час было насамрэч многа кліентаў. Кошты ў меню кусаліся, але ўлічваючы месцазнаходжанне побач з галоўнай турыстычнай славутасцю, гэта было не дзіўна. Аркадзь хутка абраў піцу, якая, на яго погляд, увасабляла аптымальныя суадносіны паміж коштам і колькасцю смачных інгрэдыентаў, і чакаў, калі ў яго ўрэшце прымуць замову. Тым часам ён бачыў, як да гаспадара (у тым, што гэта быў менавіта гаспадар, сумневу не было, бо той вельмі гучна па-італьянску камандаваў усімі) звярнуліся кліенты, якія ветліва на англійскай мове папрасілі ў яго англамоўнае меню. Эмацыйны мужчына ў сваю чаргу адказаў ім, што ён валодае італьянскай, нямецкай і французскай і іх не разумее, бо не абавязаны валодаць усімі мовамі свету.

Казаў ён гэта па-нямецку, аднак з моцным акцэнтам. Тут да гутаркі далучылася афіцыянтка і паспрабавала дамовіцца з кліентамі, якія пасля кароткай размовы з дзяўчынай накіраваліся ў іншы кут памяшкання, і Аркадзь іх ужо не бачыў. Затое ён добра бачыў, як гаспадар пачаў гучна лаяцца па-італьянску і паказваць непрыстойныя жэсты ў спіны сыходзячым кліентам. Афіцыянтка тым часам падышла да беларуса і прыняла замову. Пакуль Аркадзь чакаў сваю піцу, ён паспеў уважліва аглядзець памяшканне і прыйшоў да высновы, што калі б у гэты самы момант сюды ўвайшлі б прадстаўнікі санэпідслужбы, у гаспадара з'явіліся б вялікія праблемы. Малады фізік нават пачаў шкадаваць, што ўвогуле сюды зайшоў. З іншага боку, ён падчас падарожжаў заўсёды харчаваўся альбо ў турэцкіх рэстарациях, якія ёсць паўсюдна і ў якіх традыцыйна падаюць вялікія і сытныя порцыі за прымальныя кошты, альбо самай звычайнай піцай, бо быў упэўнены ў тым, што яе складана сапсаваць так, каб яна выклікала шкоду для здароўя, пагатоў, калі ў ёй няма ніякіх экзатычных інгрэдыентаў кшталту ананасаў, крэветак і ўсяго падобнага. А яшчэ галоўнае тое, што гэтая страва заўсёды абавязкова падвяргаецца тэрмічнай апрацоўцы ў печы. Акрамя гэтага, знайсці піцэрыю нескладана нават у зусім невядомым табе горадзе. Ды і, шчыра кажучы, як правіла, амаль паўсюдна такая ежа зазвычай не вельмі дарагая, але даволі сытная. Аднак у кожнага правіла бываюць выключэнні. Яшчэ недзе прыблізна праз паўгадзіны чакання Аркадзю на стол паставілі кавалак цеста, на якім практычна не было начыння. І гэта за такія грошы! Беларус, шчыра спадзеючыся, што гэта не нанясе яго здароўю ніякай шкоды, у чым ён пачаў ужо сумнявацца, хутка прыкончыў гэты блін і сам па-

клікаў афіцыянтку, бо не збіраўся чакаць яшчэ гадзіну, пакуль на яго звернуць увагу. Тая, як толькі пабачыла крэдытную картку ў яго руцэ, адразу пачала хістаць галавою і казаць «не» па-нямецку, па-італьянску і па-французску. Калі Аркадзь спытаў у яе па-нямецку, у чым праблема, дзяўчына адказала:

— Мы прымаем толькі наяўныя.

— І гэта ў цэнтры турыстычнага горада ў дваццаць першым стагоддзі? — злосна спытаў Аркадзь, бо ў яго ўжо не засталася ніякага жадання быць ветлівым. Пагатоў у той момант, пакуль ён шукаў у торбе гаманец, дзяўчына так над ім і стаяла, як наглядчык. Ён дастаў гаманец і голасам, які ўжо хутчэй нагадваў мядзведжы рык, працадзіў скрозь зубы:

— Можаче не чакаць, мне патрэбны яшчэ некаторы час, каб знайсці і падлічыць грошы.

Пасля гэтых словаў афіцыянтка ўрэшце сышла. Аркадзь ператрэс увесь гаманец, але выклаў на стол неабходную суму як мага болей дробнымі манетамі і, безумоўна, без усялякіх грошай «на гарбату». У выніку ён змарнаваў на гэта хвілінаў пятнаццаць, але пасля яго на стала застаўся ляжаць вялікі стос дробных манет.

Расчараваны і з сапсаваным настроем, Аркадзь выйшаў з піцэрыі і рушыў да брамы. Адзіным, што яго весяліла, было тое, што зараз і ён мог апавесці цікавую на яго погляд гісторыю Ваўкалаку і Баляславу.

Чаргу ў касу ён пабачыў адразу, як пакінуў памяшканне, аднак яму падалося, што яна сталася крыху меней, чым была дагэтуль, і ён вырашыў усё ж далучыцца да яе. Пакуль Аркадзь стаяў у чарзе, наўкол гучалі самыя розныя мовы: італьянская, французская, безумоўна, нямецкая, руская, турэцкая, кітайская і яшчэ шмат моў, якія ён не мог так дакладна вызначыць. Тут прысутнічалі

турысты з розных краін, і ўсе яны імкнуліся трапіць у Porta Nigra. Але, як і паўсюдна, болей за ўсіх было кітайцаў ды японцаў.

Праз паўгадзіны Аркадзь урэшце дасягнуў касы, набыў квіток і накіраваўся да змрочнай старажытнай будыніны. Унутры яна выглядала не настолькі непрыемна і пагрозліва, як звонку, беларус нават здолеў знайсці ў ёй нейкую эстэтычную прыгажосць. Ён павольна ішоў уздоўж муроў і спрабаваў уявіць сабе, колькі ўсяго перажыла і пабачыла гэтая брама за дзве тысячы гадоў. Было страшна ўсвядоміць, наколькі чалавечае жыццё мізэрнае і нікчэмнае ў параўнанні з гэтай брамай. Хаця ў той самы час, калі падумаць, менавіта чалавек спраектаваў яе, іншыя людзі будавалі яе сваімі ўласнымі рукамі. І вось тых людзей ужо даўно няма, няма нават іх праўнукаў і прапраўнукаў, а брама стаіць і, напэўна, будзе яшчэ доўга стаяць, калі пра яе будуць належным чынам клапаціцца.

Раптам усё, што было вакол, паплыло ў Аркадзевых вачах. Ён рэзка пахіснуўся і прыхіліўся да сцяны. У вачах зрабілася цёмна, і беларус перастаў бачыць, што адбывалася вакол яго. Ён толькі адчуваў сцяну поруч з сабой. Яго ахапіў страх. Сапраўдны бязлітасны страх, выкліканы пачуццём поўнай бездапаможнасці. Хлопец павольна споўз па сцяне і сеў на каменную падлогу. Яму стала складана дыхаць. Урэшце вакол пачуліся нечыя ўсхваляваныя галасы. Аркадзь адчуў, што пачынае губляць прытомнасць. Яго мозг з усяе моцы намагаўся зачапіцца за рэчаіснасць, але думкі рабіліся ўсё меней лагічныя і звязныя.

«Няўжо ўсё ж атруціўся гэтай чортавай піцай?! Але чаму так хутка?» — толькі і паспеў здзіўлена падумаць Аркадзь.

Вакол панавала непраглядная цемра. Раптам пачало хутка світаць. Сотні, нават тысячы людзей варушыліся вакол, нібыта мурашы. Яны варушыліся побач з вялікай змяёй, якая цягнулася ў бясконцасць, наколькі хапала вока. Змяёй? Не, гэта была не змяя. Гэта быў высокі мур. Было відаць, што яго будаўніцтва яшчэ працягвалася, але памеры пабудовы ўжо моцна ўражвалі, як даўжыня, так і вышыня. Цень ад сцяны клаўся на вялікую адлегласць і хаваў пад сабою людзей-мурашоў, якія працавалі і мітусіліся побач. Зноў стала цёмна, а калі праз некалькі імгненняў заззяла сонейка, сцяна знікла. А людзі не, іх стала значна болей. Іх было тысячаў пяцьдзясят, можа, і болей. Няўжо ўсё насельніцтва горада зараз тут? Усе яны сядзелі ў вялікім амфітэатры і за чымсьці з захапленнем назіралі. Ад агульнага шуму звінела ў вушах. На пляцоўцы, за якой уважліва сачылі ўсе прысутныя, адбылося нешта цікавае, і глядачы гучна закрычалі. Звон у вушах узмацніўся да шалёнага ўзроўню. І раптам зусім знік. І зноў стала цёмна.

Але гэтым разам цемра не знікла. Проста праз нейкі час вочы самі звыкліся да яе. Над начным горадам узвышалася сцяна, якая была яшчэ вышэй, чым у першы раз. Уначы яе веліч яшчэ болей палохала, нават пужала. А ноч была цёмная, поўні не было відаць зусім, і толькі дрыготкія зоры сціпла спрабавалі асвятліць горад, але іх намаганняў не ставала. Аднак горад не спаў. Ад сцяны і да цэнтра горада стаялі будынкi, якія таксама свяціліся, але і іх кволькага святла не хапала, каб падсвятліць што-небудзь, апроча прылегага кавалачка вуліцы. Паміж будынкамі мітусліва бегалі людзі, і, калі прыгледзецца, можна было зразумець, што гэтыя будынкi — фабрыкі, на якіх вырабляюць балісты,

зброю і даспехі. Таму людзі і не спалі. Яны рыхтаваліся да вайны.

І вось агеньчыкі фабрык зніклі і замест іх з'явіліся паходні. Тысячы паходняў неслі ў руках узброеныя людзі, якія хутка рухаліся да брамы, вялікай чорнай брамы, да Porta Nigra, ці да брамы Марса, бога вайны, як мясцовыя жыхары часта яе называлі паміж сабою. Яны заўсёды выходзілі на вайну менавіта праз гэтую браму, каб Марс ім абавязкова дапамог. Гэта былі сапраўдныя рымскія кагорты. І вось усяго за некалькі імгненняў цэнтр культуры на вачах ператварыўся ў ваенны лагер. Але раптам і ён раствараецца ў начы.

І ў чарговы раз пасля цемры з'яўляюцца людзі-мурашы. Але гэтым разам яны мітусяцца не каля сцяны, а непасрэдна ў горадзе. Тое, што яны будуць, таксама ўражвае сваёй веліччу. Але гэтым разам усе іх намаганні прыкладаюцца не ў абарончых, а выключна ў мірных мэтах. У самым сэрцы горада пачынае расці прыгожы велізарны хрысціянскі храм. Аднак мірная карціна зноў змяняецца полем бітвы і тым, што засталася ад некалі велічнага горада. Паўсюдна палаюць вогнішчы, крычаць людзі. Бруднымі вуліцамі паміж рэшткаў калісьці напоўненых жыццём будынкаў дынамічна рушаць салдаты. Але гэта ўжо не рымскія кагорты. Калі прыгледзецца ўважліва, можна пабачыць, што над імі лунаюць штандары вялікай франкскай дынастыі Меравінгаў. Іх прысутнасць у зруйнаваным горадзе з пункту гледжання гісторыі таксама доўжыцца літаральна некалькі імгненняў. І пасля гэтага яны таксама знікаюць. Аднак вогнішчы і крыкі застаюцца. І распаўсюджваюцца ўсё далей і далей па ўсім горадзе. Выгляд нешматлікіх будынкаў, якія засталіся больш-менш цэлымі ў гэтым зямным пекле, сведчыць пра тое, што з часоў захопу

горада Меравінгамі мінула гадоў чатырыста ці пяцьсот. Пыл, дым і кроў — вось усё, што можна разгледзець на вуліцах былога рымскага культурнага цэнтра. Агонь ахоплівае ўсё новыя і новыя кварталы, і дым робіцца настолькі чорным, што ўжо немагчыма штосьці за ім пачыць.

Сонечныя прамяні і свежы вецер разганяюць дым, і перад вачыма з'яўляецца прыгожы горад, без аніякіх сведчанняў пра тое, што з ім адбывалася яшчэ зусім нядаўна. Зрэшты, як нядаўна? Адзенне на жыхарах, колькасць якіх значна саступае той, якая была ў рымскія часы, падказвае, што зусім нядаўна пачалося другое тысячагоддзе ад Нараджэння Хрыстова. Porta Nigra, як і раней, узвышаецца над горадам, аднак адразу кідаецца ў вочы тое, што ў ёй адсутнічаюць вокны, і месца, якое было прадугледжана для дзвярэй, замураванае. Дзень змяняецца ноччу, ноч — світанкам, да брамы раз-пораз падыходзяць людзі. Адныя аспярожна дакранаюцца да мура і моўчкі сыходзяць, іншыя доўга стаяць і нешта з непадробным інтарэсам разглядаюць. Некаторыя прыходзяць групамі і пачынаюць ціха перагаворвацца, амаль шэптам, нібыта баяцца, што той, хто жыве ў браме, іх пачуе, бо абмяркоўваюць яны менавіта яго. Дні і ночы хутка пралятаюць, і вось побач з брамай зноў працуюць будаўнікі. Яны перабудоўваюць яе ў царкву ў гонар манаха-пустэльніка, які жыў у ёй цягам сямі гадоў. Але гэта далёка не адзіная новая царква ў горадзе. Колькасць храмаў і кляштароў нястрымна расце: у якім кірунку ад сцяны не паглядзеў бы — паўсюдна відаць моцны ўплыў сярэднявечнага хрысціянства на жыццё простых жыхароў. А вось новая гарадская сцяна значна меншая за рымскую. Людзі ўжо не вераць у тое, што іх уратуе вялікі мур, бо ўвесь час з'яўляецца новая

небяспечная зброя, і роля такіх абарончых збудаванняў кардынальна змяняецца, як і светапогляд насельніцтва. Зараз людзі вераць выключна ў тое, што іх уратуе толькі Бог. Навошта павялічваць змрочную сцяну, калі лепей замест гэтага пабудоваць яшчэ адзін шыкоўны храм? І толькі Porta Nigra ўзвышаецца над горадам, бо яе выратавала тое, што яна ў свой час таксама стала царковаю. Таму яе не так моцна пашкодзілі мясцовыя змены. І вось раптам навокал зноў становіцца цёмна.

А калі цемра знікае, бачна, што людзі памыляліся і Бог іх не выратаваў, а тых рэшткаў калісьці вялікай рымскай сцяны, якія яны захавалі, ім не хапіла. Войны, эпідэмія, інквізіцыя... Усё гэта моцна адбілася на колькасці насельніцтва. Але і гэта яшчэ не самае страшнае... Жыхары горада нечакана для сябе пазналі адваротны бок рэлігіі. Французскія найміты ў горадзе змяняюцца іспанскімі. Каталіцкія парадкі змяняюцца пратэстанцкімі... Горад уцягнуты ў трыццацігадовую вайну. І вось зноў з'яўляюцца французы. Але гэтым разам штосьці не так. Нешта моцна змянілася. Сцяна... Сцяны амаль няма. Французы павольна расцягваюць рэшткі таго, што засталася ад пабудовы, якой было ўжо паўтары тысячы гадоў. Раптам чуваць моцны выбух, пасля другі. На ўсе бакі разлятаюцца камяні і вада. Захопнікі ўзрываюць старажытны рымскі мост. Але не цалкам. Цалкам у іх не атрымалася. Яны знішчылі толькі дзве апоры. Рэшта засталася. Мост захаваўся, а французы зніклі. Мост і іх перажыў.

І вось у горадзе ўжо няма вайскоўцаў. Затое звычайных жыхароў стала значна болей. І яны будуць... Зноў аднаўляюць сцяну, старанна рамантуюць мост. Горад жыве і квітнее. Але гэта цягнецца нядоўга. У Францыі пачынаецца рэвалюцыя, і праз Трыр зноў праходзіць

лінія фронту. І тэрыторыя цяпер зноў належыць французам. І ў чарговы раз робіцца цёмна.

А калі цемра знікае, відаць, што з апошняй вайны мінула паўстагоддзя. Паветра ў горадзе ўжо не такое свежае, як было раней. У ім вісіць цяжкі металічны пах. Над будынкамі зноў круціцца чорны дым. Але ён цягнецца не ад пажараў, а ад вялікай металургічнай фабрыкі, прадукцыю якой вывозяць з дапамогай чыгункі, якая таксама адносна нядаўна з'явілася тут. Мёртвыя металічныя рэйкі перакрэслілі сабою раз і назаўсёды зялёныя палі і густыя лясы. Ці гэта здаецца, што назаўсёды? Раптам знікаюць і рэйкі, а на іх месцы застаюцца толькі вялікія ямы ад выбухаў. Новая зброя, новая вайна. Гэтым разам Першая сусветная. І памежны горад зноў у эпіцэнтры падзей. Але зноўку яго наноў адбудаваці, у горадзе ўжо адбываецца вялікі святочны мітынг. Разам сабралася вялікая колькасць людзей. Увесь горад упрыгожаны вялікімі сцягамі, у цэнтры кожнага з якіх знаходзіцца старадаўні сімвал сонца, які набыў новы, зусім іншы сэнс... І народ ужо не верыць у веліч сцяны, не верыць нават у веліч рэлігіі. Толькі ў веліч партыі. А што ж Porta Nigra? Дзе яна? Брамы адразу і не відаць, але, калі прыгледзецца, можна зразумець, што менавіта на ёй вісіць гіганцкі партрэт лідара партыі.

Сцягі і партрэты знікаюць. Знікае ўсё навокал, і робіцца цёмна. І зноў нагода гэтаму — дым. Дым і пыл. Жудасны грукат і свіст. Парэшткі некалі прыгожых будынкаў. Бамбардыроўкі не пашкадавалі ні хрысціянскіх храмаў, ні таго, што заставалася са старажытнарымскіх часоў. І толькі вялікая брама, якую некалі называлі ў гонар бога вайны Марсавай, і надзейны магутны мост застаюцца на сваіх месцах. Так, яны таксама моцна пашкодзаныя. Дзесьці бачны зёўры-дзіры, кавалкі

і шматкі мура валяюцца навокал. Але сляды вялікай рымскай культуры ўсё яшчэ ўпарта застаюцца ў шматпакутным памежным горадзе.

І зноў робіцца цёмна. Але шум не знікае. Яго талнальнасць змяняецца, аднак ён застаецца такім жа гучным. Сонечныя прамяні разганяюць вялікую хмару і добра бачна, што пасярод адрэмантаваных старажытных будынкаў з'явіліся новыя — шклянныя. І невыносны шум — гэта гул тысячаў турыстаў, якія прыехалі з розных куткоў свету, каб паглядзець на горад, які калісьці быў аплотам рымскай культуры. А над шматлікімі афрыканцамі, еўрапейцамі і азіятамі, як і дзве тысячы гадоў таму, велічна ўзвышаецца чорная брама — Porta Nigra, сапраўдная сведка такой вялікай колькасці значных падзей, якія раз і назаўжды змянялі сусветную гісторыю, што ўявіць гэта простаму смяротнаму немагчыма. І таму брама набывае ў вачах чалавека дадатковую каштоўнасць. Каштоўнасць, якую можа мець толькі нешта амаль вечнае, што перажыло шматлікія імперыі і, напэўна, перажыве іх яшчэ нямала.

***

Скрозь сон Аркадзь пачуў знаёмыя словы, аднак агульны сэнс ён ніяк не мог зразумець. Мозг упарта спрабаваў звязаць звыклыя гукі ў лагічны тэкст. Праз некалькі імгненняў напружаны мозг канчаткова прачнуўся, і Аркадзь здагадаўся, што чуе нямецкую.

— ...і тут усе паказчыкі ў норме. Вось і добра.

Беларус расплюшчыў вочы і павярнуў галаву ў той бок, адкуль даносіўся прыемны жаночы голас. Каля шматлікіх прыстасаванняў з маніторчыкамі стаяла медсястра гадоў пяцідзiesiąці. Яна старанна нешта запісвала, гледзячы на маніторы, але мажняя постаць кабеты не

давала Аркадзю магчымасці пабачыць, што ж яны паказвалі.

Медсястра пачула варушэнне на ложку і павярнулася да пацыента.

— А! Вы ўрэшце з намі, — весела ўсміхнулася яна, — а я ўсё здзіўлялася: калі вы прачнецеся, бо ўсе паказчыкі ўжо два дні як ў норме.

Не зважаючы на здзіўлены выраз твару хлопца, жанчына жыццярадасна працягвала:

— Праз дзве гадзіны будзе абед, сніданак вы, на жаль, праспалі. Пасля абеду да вас прыйдзе лекар і ўсё з вамі абмяркуе. Калі вы хочаце піць, а вы дакладна хочаце, на століку каля вакна стаяць бутэлькі з вадой.

Яна зрабіла крок да ложка, паклала пацыенту ў ногі нататнік, у які дагэтуль нешта запісвала, і пачала асцярожна здымаць з Аркадзя розныя правадкі і трубка.

— Вось так. Спадзяюся, што гэта вам болей не спатрэбіцца.

Скончыўшы вяртацца з медычным абсталяваннем, кабета ўзяла нататнік і накіравалася да дзвярэй.

— О... і яшчэ, — медсястра спынілася і паглядзела на хлопца, — калі вы захочаце прыняць душ ці вам яшчэ штосьці спатрэбіцца, націсніце на кнопку, якая знаходзіцца над вашым ложкам, і да вас прыйдуць і з усім дапамогуць. І не хвалюйцеся, мы знайшлі вашага працадаўцу і паведамлі яму, што вы зараз лечыцеся ў нас.

Калі дзверы за кабетай зачыніліся, Аркадзь пачаў зацікаўлена разглядаць сваю палату. Гэта быў даволі вялікі светлы пакой, у якім ён быў адзіным пастаяльцам. Каля вакна сапраўды стаяў столік, на якім апрача трох бутэлек ляжала штосьці яшчэ, аднак на такой адлегласці было немагчыма разгледзець, што там дакладна. З іншага, вольнага ад медычных прыстасаванняў, боку

ложка — тумбачка, на якой малады фізік з вялікай радасцю заўважыў свой тэлефон, які ён набыў на апошнія грошы перад самым ад'ездам, бо з папярэднім старэнькім было б сорамна з'яўляцца ў прыстойным грамадстве, паўэрбанк і стос дакументаў, на якіх ляжалі страхоўка і пашпарт — усё тое, што ён заўсёды насіў з сабою, куды б ні накіраваўся. На адным з двух крэслаў стаяў яго заплечнік і вісела адзенне, у якое ён быў апрануты падчас экскурсіі па чорнай браме. Побач з дзвярыма, у якія толькі што выйшла жанчына, знаходзіліся яшчэ адныя, што, як здагадаўся Аркадзь, вялі ў прыбіральню. Каля іх на масіўнай падстаўцы стаяў вялікі тэлевізар.

— Усе паказчыкі ўжо два дні як у норме... — задумліва паўтарыў уголас Аркадзь. — Колькі ж я тут знаходжуся? І галоўнае пытанне: чаму? Няўжо я так моцна атруціўся? І тады з якой нагоды я бачыў гэтыя дзіўныя сны?

Хлопец адчуваў сябе няблага, калі не лічыць крыху каламутнай свядомасці і некалькіх сінякоў, якія ён, напэўна, атрымаў, калі падаў, знепрытомнеўшы. Ён пацягнуўся да тэлефона. Той не ўключаўся. Аркадзь падключыў яго да паўэрбанку. Вось яна — бясспрэчная карысць ад яго звычкі цягаць яго заўжды з сабою з таго дня, як Міраславе хтосьці з сяброў прывёз гэтую цудоўную прыладу з-за мяжы, а яна за непатрэбнасцю перададала яе брату.

Тэлефон паказваў: «Пятніца. 18 сакавіка». Аркадзь нават прысвіснуў ад здзіўлення. На экскурсію ён пайшоў у суботу, дванаццатага. Што ж гэта здарылася такое, што ён на тыдзень трапіў у бальніцу, ды яшчэ і знаходзіўся ўвесь гэты час без прытомнасці? І чым былі выкліканыя тыя выявы, якія ён так выразна бачыў у сне? Адзіным, што яго хоць крыху супакойвала, было тое, што пачуваў-

ся ён добра, толькі галава была цяжкая-цяжкая. І думкі ў галаве змяняліся марудна.

Раптам на тэлефоне з'явілася паведамленне: «Знойдзены Wi-Fi³⁸. Вы хочаце ўсталяваць злучэнне?» Аркадзь націснуў: «Так». Злучэнне прайшло паспяхова.

— Нічога сабе! Wi-Fi ды яшчэ і без пароля, — прамармытаў ён. — Што ж, пакуль у мяне ёсць час да абеда і гутаркі з доктарам, трэба зразумець, што са мною адбылося і галоўнае: чаму. Неабходна параіцца з Баляславам, мабыць, у яго будучь, якія-небудзь ідэі. Спадзяюся, ён зараз у скайпе.

Нягледзячы на самы разгар працоўнага дня, Баляслаў быў анлайн. Ён адказаў адразу праз некалькі гудкоў.

— Здароў, Карл, — спачатку пачуўся сонны голас, пасля з'явіўся і няголены твар гісторыка. — Чаму я цябе не бачу?

— І табе прывітанне. Я не быў упэўнены, што ты ў такі час будзеш дома. Пагатоў дзіўна, што мяркуючы па тваім голасе, ты толькі нядаўна прачнуўся.

— Што ёсць, тое ёсць. Учора быў дзень народзінаў дзяўчынкі, якая са мною ў адной групе навучалася, ну і там сабралася ледзь не палова ўсіх, хто выпусціўся з гістарычнага факультэта ў мой год. А калі збіраецца столькі гісторыкаў, сам ведаеш, якія грандыёзныя п'янкі адбываюцца. Таму большасць прысутных узяла выхадны за свой кошт на сённяшні дзень. І я ў тым ліку.

— Вечна ў вас усё не як у людзей, — усміхнуўся Аркадзь, узгадваючы, як сам некалькі разоў прысутнічаў на такіх мерапрыемствах. — Не, каб у пятніцу адсвяткаваць.

---

³⁸ Wi-Fi — тэхналогія бесправяднага выхада ў сетківа.

— У пятніцу нельга, бо ў суботу ранкам у імянінніцы самалёт. Як і ты, вырашыла падацца за мяжу ў пошуках лепшай долі. Таму ўчора было ажно дзве нагоды для гулянкі. Між іншым, табе таксама не перашкодзіла б развезца, дзяўчынку якую добрую знайсці. А тое ўсё навука ды навука, колькі можна?

Аркадзь з сумам падумаў пра Дэнис, але адразу адагнаў дурныя думкі. Не, не ў гэтым жыцці. А ўголас сказаў:

— Ты ж ведаеш, спачатку кар’ера, а пасля ўжо ўсё ататняе. А пакуль што я — ніхто. І не магу забяспечваць сур’ёзныя стасункі.

— А хто табе сказаў, што яны павінныя быць сур’ёзныя? — шчыра здзівіўся гісторык.

Ён казаў гэта ад чыстага сэрца, бо сам ніколі не імкнуўся да чагосьці падобнага. Усіх яго знаёмых заўсёды здзіўляла, наколькі лёгка ён прыцягваў увагу дзяўчат, пры тым нічога не робячы для гэтага. Толькі Аркадзь быў разы чатыры сведкам таго, як да Мацвея на вуліцы падыходзілі, каб пазнаёміцца. А той у адказ жартаваў і паскараў крок. А дзяўчаты часам сапраўды былі вельмі прывабныя. Аднак і ў іх не атрымлівалася зацікавіць беларускага Апалона. На дакорлівыя, а насамрэч, што хаваць, і зайздрослівыя пытанні сяброў, ён упарта сцвярджаў, што хоча мець магчымасць ва ўсялякі час рабіць тое, што хоча, замест таго каб марнаваць рэдкія вольныя гадзіны на выбудоўванне стасункаў, якія могуць прынесці адныя расчараванні.

— Вось я, напрыклад, сёння ноччу пасля вечарыны...

— Добра. Досыць, — раптам перапыніў Аркадзь, — я табе патэлефанаваў з сур’ёзнай размовай.

— Добра, слухаю ўважліва, — лагодна пагадзіўся Баляслаў, які добра ведаў, што тэма ўзаемаадносін з процілеглым полам заўжды была даволі балючай для яго

сябра, які, нягледзячы на ўвесь свой розум, абсалютна не ўяўляў, як знаёміцца і бавіць час з дзяўчынамі. — Слухаю, аднак чамусьці ўсё яшчэ не бачу. Гэта ў цябе сувязь такая дрэнная ці ты наўмысна хаваешся ад мяне?

Аркадзь неахвотна ўключыў камеру на тэлефоне.

— А ты ўсё адпачываеш, як я пагляджу! У працоўны дзень! А сам пра мяне яшчэ нешта кажаш.

— Мацвей, я ў бальніцы, — ціха, але жорстка прамовіў Аркадзь. У гэты момант ён быў не ў гуморы, каб слухаць бясконцыя сяброўскія жартачкі.

— Ого. Нават так, — здзівіўся Баляслаў, у яго голасе з'явілася лёгкае хваляванне. — Я спадзяюся, нічога сур'ёзнага? Што здарылася?

— Калі б я ведаў, — сумна ўсміхнуўся ў адказ Аркадзь, — апошняе, што памятаю, як пайшоў урэшце паглядзець Porta Nigra, бо мне супрацоўнікі ўсе вушы прагудзелі. Кшталту, як гэта, я такі аматар гісторыі і яшчэ не наведаў самую вялікую антычную браму ў свеце. Гэта было ў суботу, дванаццатага. І вось я памятаю, як я набыў квіток, узняўся на браму і... Пасля ўсё. Пасля быў сон, у якім я столькі ўсяго бачыў... Я бачыў усё, што адбывалася вакол брамы ад часоў яе пабудовы рымлянамі і да нашых дзён. І вось толькі сёння я ўрэшце прачнуўся. Яшчэ і гадзіны не мінула. І я ўвогуле не ўяўляю, што са мною адбылося, бо раней такога ніколі не здаралася. Ты ж ведаеш, тое, што я бачу, звычайна выклікана наяўнасцю іанізавальнага выпраменьвання ў тым ці іншым выглядзе. А зараз я нават не маю ніводнай ідэі, што магло так моцна ўздзейнічаць на мяне? Нічога не разумею...

— Чакай-чакай, — хваляванне ў голасе Мацвея зрабілася яшчэ больш выразным, — ты сказаў, што ўсё пачалося дванаццатага? Я правільна пачуў?

— Так, а што? Гэта істотна?

— Мне здаецца, што я зразумеў, што адбылося. Ты ж навіны не чытаў?

— Навіны? Не, канечне. Я толькі прачнуўся і амаль адразу патэлефанаваў табе. Бо не разумею, што адбы-ваецца, і мяне гэта вельмі палохае. А неўзабаве прыйдзе лекар, і я не ведаю, што яму казаць.

— А што ты можаш яму сказаць? Ты ж здагадваешся, што ён табе ўсё адно не паверыць...

— Дык а што ў навінах? — нецярпліва перапыніў Аркадзь. — Штосьці страшнае? Улічваючы, колькі дзён я спаў і колькі ўсяго неверагоднага за гэты час бачыў, мне нават страшна ўявіць, якая доза апраменьвання павінна была ўздзейнічаць на мяне ці на браму, калі нагода ўсё ж на самай справе ў гэтым.

— Тады ўсё сыходзіцца. І вялікі гістарычны помнік і празмерная доза радыяцыі... — Баляслаў задумліва па-чухаў галаву, — адзінаццатага сакавіка ў Японіі адбыўся моцны землятрус, які ў сваю чаргу выклікаў цунамі. І ў выніку здарыўся выбух на АЭС Фукусіма-1. І нават не адзін. Вось ужо амаль тыдзень там штодня нешта адбы-ваецца. Нават страшна ўявіць, колькі там радыяцыйных рэчываў выдзялілася ў атмасферу!

— У Японіі выбух на АЭС? — толькі і змог вымавіць шакаваны Аркадзь. Ён быў гатовы заплакаць. Так, ён заўсёды лічыў сябе сапраўдным мужчынам і рэдка плакаў. Але зараз ён адчуваў сваю поўную бездапа-можнасць і страх неведомасці ахутваў яго, як старая коўдра. Колькі радыяцыі трапіла ў атмасферу? Колькі людзей загінула? Што будзе далей? Ці скажуць японскія ўлады праўду альбо таксама ўсё схаваюць і будуць хлусіць, каб не палохаць сусветную грамадскасць? Ці дасягнула радыяцыя ўжо Еўропы? Хоць на апошнія

пытанне было проста адказаць, бо калі ён згубіў прытомнасць, знаходзячыся тут, у Трыры, значыцца, выпраменьванне дасягнула Германіі яшчэ тыдзень таму. Зрэшты, можа, гэта проста яго арганізм настолькі адчувальны да такіх з'яў.

Бездапаможнасць — адзінае слова, якім на погляд Аркадзя можна было апісаць кожную радыяцыйную катастрофу ў гісторыі. Чалавек нічога не здольны зрабіць супраць гэтай нябачнай пагрозы. І здавалася б, не так складана зразумець, што каб паменшыць яе, неабходна перастаць распрацоўваць АЭС ды іншыя крыніцы іанізавальнага выпраменьвання. Дык не, нават у роднай, дарагой яго сэрцу Беларусі будуюць такую самую бомбу запаволенага дзеяння. І ад гэтага пачуццё бездапаможнасці рабілася яшчэ мацнейшым. І Аркадзь не саромеўся тых слёз, якія падступалі да вачэй, бо плакаць ад пачуцця неведомасці і бездапаможнасці не сорамна нават мужчынам.

Зазвычай кажуць, што чалавек баіцца таго, чаго не разумее, пра што не ведае. Не ведае — вось і баіцца. Аднак Аркадзь, дзякуючы сваёй адукацыі, ведаў пра радыяцыю многа, вельмі многа. Таму і баяўся. Баяўся нават болей за тых, хто пра яе нічога не ведае, але пры гэтым таксама баіцца.

— Ты там як? — усхвалявана запытаўся Баляслаў.

— Alles ist in Ordnung³⁹, — прамармытаў па-нямецку той, усё яшчэ знаходзячыся ў нейкім трансце.

— Ты ўпэўнены?

Аркадзь кінуў, нібыта Баляслаў сядзеў побач і мог назіраць за кожным яго рухам.

---

³⁹ Усё ў парадку (ням.).

— Алё, ёсць хто жывы ў грабніцы?! — амаль пракрычаў Баляслаў.

Аркадзь азірнуўся вакол сябе і ціха, але выразна прамовіў:

— Ведаеш што, лепей я табе іншым разам патэлефаную. Хачу пачытаць навіны і даведацца пра ўсё падрабязней.

— Як пажадаеце, мой фараон, — пачуўся ўсё яшчэ ўсхваляваны голас.

— Вось і добра, тады пакуль, — усё гэтак жа задумлена сказаў Аркадзь.

— О, Карл, ты ніяк не рэагуеш на мае нясмешныя гістарычныя жарты. Нават не робіш мне ніякіх заўваг. Не падабаецца мне гэта. Ведаеш, што...

Аднак Аркадзь якраз у гэты момант націснуў на чырвоную кнопку і размова абарвалася.

***

Цалкам захоплены чытаннем сумных навін і пошукам у сеціве падрабязнасцяў жудаснага здарэння, Аркадзь зусім забыўся на абед і адарваўся ад тэлефона толькі тады, калі ў палату ўвайшлі два мужчыны. Пацыент перавёў на іх свой змрочны позірк, адклаў у бок тэлефон і павітаўся па-нямецку. Мужчыны нетаропка селі на крэслы побач з ложкам. Малады каротка стрыжаны чалавек, халат якога быў, відавочна, на некалькі памераў меней за патрэбны, паказаў на свайго спадарожніка і сказаў па-руску:

— Добры дзень. Гэта доктар Эрнст. Маё імя Мікалай, я — перакладчык. Вы ж, наколькі я разумею, размаўляеце па-руску?

— Так, — адказаў агаломшаны Аркадзь, — але і па-нямецку таксама няблага размаўляю.

— Бальніца — гэта не тое месца, каб практыкавацца ў сваіх ведах. Лекар хоча быць упэўнены, што вы яго правільна зразумеце і што ён у сваю чаргу атрымае ад вас усю неабходную дакладную інфармацыю. Пагатоў далёка не кожны хворы здольны пры гэтым яшчэ і сканцэнтравацца на ўзгадванні іншамойных словаў. З гэтай нагоды мяне сюды і запрасілі.

— Як скажаце, — памяркоўна пагадзіўся Аркадзь. У яго галаве ў гэты момант панавалі зусім іншыя думкі, якія ні лекара, ні перакладчыка, ні бальніцы ніякім чынам не датычылі.

— Спадар Эрнст, мы можам пачынаць, — звярнуўся перакладчык па-нямецку да лысага паўнаватага мужчыны ў модных нятаных акулерах.

Той кінуў і пачаў нешта хутка-хутка казаць. Аркадзь вырашыў скарыстацца наяўнасцю перакладчыка і не напружвацца ў імкненні злавіць і зразумець кожнае слова. Ён проста моўчкі ляжаў і глядзеў у столь. Калі доктар спыніўся, чалавек з тыповым для выхадцаў з краін Усходняй Еўропы імем Мікалай, пераклаў:

— Хаця зараз усе паказчыкі ў норме, доктар выказвае заклапочанасць, бо з першых дзён вашага знаходжання тут было даволі складана зразумець, што з вамі адбываецца, і вызначыць прычыну гэтага. Супрацоўнікі нават раіліся з калегамі з іншых бальніц, аднак і яны не змаглі нам нічым дапамагчы. Калі-небудзь раней з вамі такое здаралася?

Аркадзь на імгненне задумаўся. З аднаго боку здароўе — гэта не тая рэч, адносна якой можна штосьці хаваць ці хлусіць, пагатоў у гутарках з лекарам. Аднак зараз ён не бачыў аніякага сэнсу апавядаць пра папярэдні выпадак. Бо тады давядзецца апавесці і пра тое, што беларуская медыцына так і не здолела знайсці

тлумачэння таму, што адбылося. Апавядаць жа пра сваю неверагодную, але цалкам лагічную тэорыю, якая ў чарговы раз пацвердзілася, малады фізік не збіраўся, бо існавала немалая імавернасць, што пачуўшы яе, лекар адразу накіруе пацыента ў аддзяленне, у якім знаходзяцца людзі з псіхалагічнымі праблемамі, каб самому не важдасца з вар'ятам. А сувязь паміж усімі гэтымі выпадкамі, калі ён губляў прытомнасць, прасочвалася выключна ў межах яго тэорыі. Таму ён адказаў па-нямецку, не звяртаючы ніякай увагі на прысутнасць перакладчыка.

— Не, ніколі.

— А ў каго-небудзь з вашых сваякоў ёсць незвычайныя захворванні з падобнымі сімптомамі?

Перакладчык ужо збіраўся агучыць словы лекара па-руску, але Аркадзь яго апырэдзіў:

— Даруйце, шаноўны Мікалай, але такія простыя пытанні я ў стане сам зразумець і магу на іх адказаць без вашай дапамогі.

— Як сабе хочаце, — пацепаў плячыма малады чалавек.

— Не, — адказаў лекару Аркадзь.

— А як вы пачуваецеся? — працягваў дапытвацца той.

— Выдатна.

— Не адчуваеце нічога незвычайнага? — лекар пільна глядзеў на яго.

— Зусім нічога.

— Я думаю, вы разумеце, што ў такім выпадку ў нас няма аб'ектыўных нагодаў трымаць вас тут надалей. Аднак, улічваючы, той факт, што вы толькі сёння ачунялі, мы не можам вас выпісаць у гэты ж дзень, як бы добра вы сябе не адчувалі. Акрамя таго, ваш выпадак насамрэч даволі незвычайны. Таму вам давядзецца ад-

пачыць у нас да панядзелка. Ды і вы на выхадных паназіраеце за сваім самаадчуваннем, ці не пагоршае вам. Пагатоў са страхоўкай у вас усё ў поўным парадку. А ў панядзелак мы вас выпішам, але я вельмі раю вам прайсці дадатковыя даследаванні ў вольны час. Зрэшты, шчыра кажучы, нават не ведаю, якія даследаванні парэкамендаваць. Лепей звярніцеся да свайго хатняга доктара і абмяркуйце з ім усю сур'ёзнасць сітуацыі, — сказаў лекар, і беларус жэстам паказаў перакладчыку, што і гэтым разам усё зразумеў і перакладаць няма патрэбы, і моўчкі кіўнуў у адказ.

На Радзіме Аркадзь учыніў бы што заўгодна, каб як мага хутчэй выйсці з бальнічных сценаў. Але тут ён не бачыў нагоды, каб пярэчыць парадзе лекара. Так, ён згубіць два выхадныя дні, затое канчаткова запэўніцца, што з ім зараз усё ў парадку. Усё ж прыступ быў надзвычай моцны. Апрача таго, тут і Wi-Fi меўся. А ён бы ва ўсялякім выпадку хутчэй за ўсё на выхадных толькі тым і займаўся б, што шукаў бы ўсе падрабязнасці японскай катастрофы і адсочваў новыя звесткі. А так гэтым можна спакойна займацца і тут.

— Тады, калі вы не хочаце мне болей нічога апавесці і ў вас няма да мяне ніякіх пытанняў, я вымушаны вас пакінуць, — прамовіў лекар, уздымаючыся з крэсла.

— Прыемных выхадных, — абьякава, хутчэй паводле звычкі, чым шчыра, прамовіў перакладчык і рушыў услед за лекарам.

***

Не сказаць, каб выхадныя выдаліся занадта прыемныя, аднак сама магчымасць штораз раніцай і ўвечары абіраць, што жадаеш з'есці, значна паляпшала Аркадзю настрой, які нястрымна псаваўся з кожнай новай

прачытанай падрабязнасцю катастрофы. Ён добра мог сабе ўявіць, якія наступствы будзе мець выбух для ўсяго насельніцтва Зямлі і ў якой паніцы зараз мусілі знаходзіцца японцы. Нічога не скажаш, сакавік для гэтай краіны быў традыцыйна нейкім няўдалым месяцам. Тэракт у такімскім метро адбыўся таксама на самым пачатку вясны.

У нядзелю беларус яшчэ раз пагутарыў праз скайп з Баляславам. Той цалкам падтрымаў яго ў тым, што ён нічога не апавёў лекару, бо гэта сапраўды гучала б вельмі дзіўна. Аркадзь у скарочаным фармаце паведаміў сябру, што бачыў, калі знепрытомнеў у чорнай браме. Гісторык слухаў уважліва і раз-пораз перабіваў здзіўленымі выкрыкамі кшталту «Не можа гэтага быць!» і «Ды гэта ўсё прыдумала твая хворая фантазія!». Аднак Аркадзь не зважаў на тое і працягваў свой аповед. Іх гутарку перапыніла паралельнае тэлефанаванне праз скайп. Гэта была Міраслава. Аркадзь сумна ўздыхнуў:

— Сястрычка выклікае. Няўжо ты ёй ужо апавёў?

Не тое каб Баляслаў часта бачыўся з ёй, але яны мелі кантакты адзін аднаго. Неяк даўно Мацвей нават спрабаваў да яе заляцацца, нягледзячы на салідную розніцу ва ўзросце. Яна ж гуляла ў тыповую жаночую гульню: ні на што не пагаджалася, аднак і ад праяваў увагі не адмаўлялася. Праз нейкі час хлопцу гэта надакучыла, тым не менш, наколькі ведаў Аркадзь, яны раз-пораз віншавалі адзін аднаго на святы.

— Не, ты што, — здзіўлена адказаў Баляслаў, — сто гадоў ад яе нічога чуваць не было, ды і я неяк не вельмі хачу навязвацца. Добра, тады не буду вам перашкаджаць.

І ён абарваў сувязь хутчэй, чым Аркадзь паспеў у яго што-небудзь яшчэ запытацца. Таму фізіку нічога іншага не заставалася, апрача як адказаць на тэлефанаванне

сястры. Выявілася, што тая нічога не ведала, і падобна, папросту падсвядома адчула (Аркадзь, дарма, што займаўся навуковай дзейнасцю, заўсёды верыў у такія рэчы), што нешта не так, і проста захачела даведацца, як яго справы. Ён не стаў уключаць камеру і вырашыў ёй нічога не апавядаць. Пасля традыцыйных ветлівасцяў і звычайных для такіх гутарак пытанняў Міраслава ўрэшце перайшла да сутнасці, і Аркадзь пачаў падазраваць, што яе жаданне падзяліцца цікавай гісторыяй, а зусім не клопат роднай сястры, і было сапраўднай нагодай для гутаркі. Дзяўчына была настолькі захопленая тым, што адбывалася ў яе асабістым жыцці, што нават не звярнула ніякай увагі на тое, што яе брат так і не ўключыў камеру, і яна яго не бачыла.

— А мяне тут адзін прыемны малады хлопец у тэатр запрасіў. У Купалаўскі. На адзінаццатага красавіка. Гэта, вядома, яшчэ далёка, цэлы месяц наперадзе. Але я пачала ўжо ўсё да драбніц планаваць, каб мерапрыемства адбылося ў лепшым выглядзе. Гэты дзень мусіць стаць для мяне адметным. Я тут падлічыла, што дадому зазірнуць не паспею і давядзецца ехаць адразу з працы. Гледзячы на расклад, я прыкінула, што буду на Кастрычніцкай дзесьці а васьмнаццатай гадзіне. Залежыць ад таго, на якое метро паспею. Мы дамовіліся сустрэцца каля тэатра а палове на сёмую. І значыцца, у мяне яшчэ будзе хвілінаў трыццаць, каб забегчы куды-небудзь перакусіць. Спадзяюся, што праблемаў не будзе, бо гэта ж самы цэнтр горада і там хапае ўсялякіх кавярняў. Як мяркуеш, я паспею?

Аркадзь заўсёды здзіўляўся звычцы Міраславы прадумваць усё да хвіліны і нервавацца з-за кожнай дробязі. Гэта ж ніякіх нерваў не набярэшся, калі ўсё прымаць так блізка да сэрца — яно ж аднойчы можа і не вытрымаць

празмерных хваляванняў. Хоць хлопец і добра разумеў, што такое эмацыйнае стаўленне да жыцця характэрна не толькі для Міраславы, але і для большасці жанчын яе ўзросту. Але ж жывуць неяк. Таму ён коратка адказаў:

— Так, вядома ж, паспееш.

— Вось і добра. Я так спадзяюся, што гэты дзень стане для мяне сапраўды адметным. І нават праз шмат гадоў я буду ўзгадваць яго, як адзін з самых лёсавырашальных дзён у маім жыцці! А яшчэ ведаеш што, ён мне падараваў цудоўны верш. Зараз, пачакай хвілінку, я табе яго прачытаю.

Пачуўся характэрны гук, калі перакладаюць паперу з аднаго месца на іншае.

— Вось. Знайшла. Ты мяне добра чуеш?

— Добра, — без усялякага энтузіязму адказаў Аркадзь.

— Цудоўна, тады слухай.

О капітан, мой капітан! Мінуў наш цяжкі шлях,
І шматпакутны карабель стаіць на якарах.
Вось побач порт, і звон звiніць, народ у захапленні
На змрочны карабель глядзіць у гэтыя імгненні.
А сэрца! Сэрца! Сэрца!
І кроў струменямі ільешца
Уздоўж палубы, а на ёй там
Ляжыць нябожчык-капітан.
О капітан, мой капітан! Паўстань! Пачуй званы!
Цябе вітае гэты сцяг, партовыя агні!
Вянкі і кветкі — усё табе, натоўп цябе шукае,
Ён азiраецца, ягоны крык ляціць да небакраю!
О капітан! Ты — бацька наш!
І нават у дрэнным сне
Не ўяўляў ніводны з нас:
Твой хутка час міне.
Няма адказу, усё маўчыць нябожчык-капітан,
А карабель ужо прыплыў, ён здзейсніў дзіўны план.

Я капітана ўзяў руку, намацаць пульс не змог,
А ў порце карабель стаіць, ён — сведка перамог.
Пануе радасць тут і там,
І толькі сумны я,
А побач мёртвы капітан,
Ён здзейсніў дзіўны план.

— Брава, — Аркадзь саркастычна запляскаў у далоні, — сапраўды цудоўны верш. Цудоўны верш напісаў у свой час Уолт Уйтмен⁴⁰. А гэта пераклад, і, шчыра кажучы, не надта ўдалы. Апрача гэтага, я ніяк не магу зразумець, якое дачыненне мае гэты верш да цябе. Гэта ж нават не інтымная лірыка. А ты, наколькі я ведаю, не капітан. Ці я штосьці прапусціў у тваім жыцці?

— Ай, ты не рамантык. А вось ён... Гэты верш сімвалізуе... Ды хаця што табе тлумачыць. Ты ўсё адно не зразумееш. Ты — фізік, мастацтва для цябе — далёкі і незразумелы свет.

Аркадзь не стаў спрачацца, а проста паспрабаваў як мага хутчэй перавесці гутарку ў іншае рэчышча.

Напрыканцы размовы сястра спытала, ці чуў ён пра тое, што адбылося ў Японіі, падкрэсліўшы пры гэтым, што ён заўсёды вельмі балюча ставіцца да такіх выпадкаў. Аркадзь суха пагадзіўся, што гэта насамрэч жудасна і паспяшаўся скончыць гутарку.

***

І вось урэшце ў панядзелак, пасля шэрагу даследаванняў маладога навукоўца выпісалі. Яму было цікава, як апішуць яго захворванне ў паперах, якія прызначаліся прападаўцу. Але толькі зірнуўшы на лаканічную

---

⁴⁰ Уолт Уйтмен — амерыканскі паэт.

паперку, у якой не было аніякіх падрабязнасцяў, ён угадаў, што ў Германіі так прынята, што кіраўніцтва не мусіць ведаць канфідэнцыйнай інфармацыі, для іх досыць пацвярджэння лекараў, што чалавек сапраўды хварэў. Нашто, чаму і як — іх не датычыла.

Выйшаўшы з будынка бальніцы, Аркадзь зразумеў, што зусім не ведае гэтай часткі горада. Наперадзе быў відаць парк з рэчкай, і таму ён вырашыў спачатку павольна пашпацыраваць навокал, а пасля ўжо накіравацца ў цэнтр. Бо амаль у кожным еўрапейскім горадзе паўсюдна можна лёгка знайсці стрэлачкі, якія паказваюць, дзе цэнтр, а дзе яшчэ што цікавае. Што ўжо казаць пра такі турыстычна развіты Трыр. Тут можна шпацыраваць бясконца, не сумняваючыся ў тым, што ўсё адно самастойна, без мапы і сеціва знойдзеш дарогу назад. У крайнім выпадку заўсёды можна запытаць у ветлівых «абарыгенаў».

Паветра ў парку было сапраўды цудоўнае, дыхалася лёгка, і Аркадзь пачаў шкадаваць, што праваляўся ўсе выхадныя ў палаце, чытаючы навіны. Мог бы ўжо зрабіць перапынак на гадзінку – дзве і паблукаць па ваколіцах, праветрыць мазгі, замест таго, каб чытаць аднастайныя паведамленні з месца катастрофы.

***

Пасля вымушанага адпачынку маладому навукоўцу было складана вярнуцца ў звыклы працоўны рытм. Хоць у першыя дні пасля таго, як яго выпісалі з бальніцы, ён і спадзяваўся, што малапрыемнае здарэнне не пакінула ніякіх адбіткаў на яго здароўі, але чым бліжэй да пятніцы, тым мацней ён адчуваў сапраўдную фізічную стому. Гэта было для яго нязвыкла і нават дзіўна, беручы пад увагу тое, што ён прадбачліва вырашыў перанесці

хімічныя эксперыменты ў лабараторыі і працу са складанымі прыборамі на наступны тыдзень, бо цудоўна разумеў, што яму патрэбны нейкі час, каб зноў адчуць упэўненасць у сабе і вярнуцца ў нармалёвы стан. Аркадзю заўжды было смешна чуць, як недасведчаныя людзі абмяркоўвалі працу навуковых супрацоўнікаў, маўляў, гэтыя дармаеды цэлы дзень сядзяць у мяккіх фатэлях і ніякіх фізічных нагурузак не зведваюць. На самой справе, калі ідзе нейкі хімічны эксперымент, які можа цягнуцца днямі, часам няма магчымасці нават на хвілінку прысесці, не тое каб на абед схадзіць, бо неабходна кантраляваць працэс, рэгуляваць крытычна важныя параметры: тэмпературу, ціск і гэтак далей. А яшчэ бывае такая сітуацыя, што ўключана адначасова некалькі прыладаў і трэба бегаць паміж імі і сачыць то за адной, то за іншай. Восем так пабегай восем працоўных гадзін (дзе-вяць з улікам прапушчанага і прынесенага ў ахвяру дзеля вялікіх навуковых мэтай абеду) тудэма-сюдэма, а пасля ўжо разважай наконт таго, хто з'яўляецца абібокам і дармаедам, а хто працуе і фізічна, і інтэлектуальна. Пагатоў хлопец не мог прадказаць, ці не пагоршае яму, калі ён будзе мець кантакт з апраменьенымі пробамаі, бо штораз такое здаралася зусім выпадкова і мала залежала ад інтэнсіўнасці апраменьвання ці паходжання пробаў. Усё гэта чарговы раз пацвярджала думку беларуса пра тое, што на пачатку дваццаць першага стагоддзя, нягледзячы на ўсе шматлікія тэхналагічныя дасягненні, сучасная навука ўсё яшчэ амаль нічога не ведае пра радыяцыю.

Таму Аркадзь, яшчэ не вельмі ўпэўнены ў сваім фізічным стане, апошнія дні працаваў выключна над аналізам дадзеных, якія ён атрымаў раней. Неабходна было ўсё падлічыць, уважліва праверыць ды супаставіць з даведкавымі лічбамі. Хоць гэта і было даволі цікава, бо

з дапамогай такіх разлікаў беларус мог паведаміць калегам-археалагам, да якога стагоддзя належыць той ці іншы артэфакт, аднак за некалькі дзён манатонная, аднастайная праца надакучвала. Ды і пасля непрыемнага здарэння ў чорнай браме у маладога фізіка пачаў даволі часта з'яўляцца галаўны боль падчас працяглага сядзення перад камп'ютарам, што яго не на жарт палохала.

Аднак, як той казаў, не было б шчасця, ды няшчасце дапамагло. Каб пазбегнуць перанпружання, Аркадзь прымушаў сябе рабіць невялічкія перапынкі. Такім чынам, у яго з'явілася магчымасць урэшце наведаць бібліятэку і разгледзець карты, якія віселі на першым паверсе. Бібліятэка, хоць і даволі вялікая, але расчаравала беларускага гасця, бо большасць кніг у ёй датычыла асноў фізікі і хіміі, метадаў археаметрычных аналізаў і да таго падобнага. Хлопца яны не дужа вабілі, бо амаль усё гэта ён альбо ўжо ведаў, альбо мог лёгка знайсці ў сеціве. А чагосьці сапраўды каштоўнага і старажытнага ён там не здабыў, хоць і спадзяваўся на гэта. Як паведаміла супрацоўніца бібліятэкі, яны наўмысна адмовіліся ад гэтых рэчаў, бо не мелі ў памяшканні неабходных умоваў для захоўвання такіх асобнікаў, таму і перадалі ўсё ў іншыя інстытуты. Затое карты ў імправізіраваным музеі былі надзвычай цікавыя. Акрамя таго, што яны прысвячаліся выключна невялікім тэрыторыям, і дзякуючы гэтаму былі сапраўды падрабязнымі, некаторыя з іх (як беларус спачатку здагадаўся з-за наяўнасці ахоўнага шкла, а пасля і прачытаў у іх апісанні) — насамрэч старадаўнія. Хоць чаму кіраўніцтва навуковага цэнтра прыдумаўшы, як захоўваць ад пашкоджанняў карты, не здолела выпрацаваць падобную метадку для рэдкіх кніг, зацяты бібліяфіл так і не зразумеў. Найбольш захапляльнымі сярод усіх здаваліся першыя карты Новага

свету, на якіх многа месца займалі белыя плямы. Самай вялікай была падрабязная мапа Рымскай імперыі часоў яе росквіту, зробленая даследчыкамі ў сярэдзіне дваццатага стагоддзя. На большасці экспанатаў пазначаліся тэрыторыі, якія зараз належалі Германіі, але на мапах розных часоў яны мелі шматлікія дзіўныя назвы лацінскай, французскай, італьянскай і нават чэшскай мовамі. Малады фізік ужо цалкам паглыбіўся ў вывучэнне выявы Баварскага каралеўства ў гады пачатку кіравання Людвіга I, як раптам пачуў за спінай голас Фэрэнца:

— Цікавыя мапы, праўда? — як заўсёды весела запытаўся ён. — Я іх у свой час таксама дасканала вывучыў. Шкада, што з тых часоў у гэтай калекцыі болей так і не з'яўлялася новых вартых увагі экспанатаў.

Аркадзь павярнуўся да суразмоўцы.

— Добры дзень, — павітаўся ён.

— І вам, і вам, — усміхнуўся дзядок, — слухайце, я ўсё забываюся ў вас запытаць, ці атрымалася што-небудзь даведацца пра мой каменьчык?

Аркадзь мог толькі здагадацца, наколькі моцна ён пачырванее ад сораму ў гэты момант. З таго дня, як ён займаўся вывучэннем гэтага каменьчыка, мінула ўжо даволі часу, а ён быў так захоплены тым, што даведаўся пра Бікульнічы, і так усхваляваны здарэннем на Porta Nigra, што зусім забыўся паведаміць калегу пра вынікі сваіх эксперыментаў.

— Прашу прабачэння, — ціха прамовіў беларус, — з усімі гэтымі справаздачамі і вымушанымі адпачынкамі ў бальніцы зусім забыўся даслаць вам вынікі аналізаў. Але не хвалойцеся, усё ўжо даўно выканана як найлепей, проста ніяк рукі не даходзяць вам пераслаць усё дадзеныя. Сёння ж абавязкова вам дашлю.

— Ну, з гэтым можаце не вельмі спяшацца, у мяне зараз усё адно няма вольнага часу, каб іх аналізаваць. Галоўнае, што мяне цікавіць: ці атрымалася высветліць сапраўднае паходжанне артэфакта?

— Так. Калі верыць аналізам і нашым эталонам, ваш каменьчык — не што іншае, як кавалачак таго самага Стоўнхенджа. А вам што пра яго сказалі?

— Прыблізна тое самае, — хітра ўсміхнуўся венгр, — але дзякуй за праведзеныя даследаванні. Прыемна працаваць з прафесіяналам. А ўсе дадзеныя дашліце мне, калі ласка, як будзе магчымасць электроннай поштаю.

— Так, абавязкова. Яшчэ раз выбачаюся, што не зрабіў гэтага раней.

— Вось і добра. Я з вамі з радасцю абмеркаваў бы яшчэ што-небудзь такое ж захапляльнае, аднак, на вялікі жаль, мне ўжо неабходна вяртацца на працоўнае месца. Апошнім часам столькі працы навалілася... І трэба ўсю яе як мага хутчэй выканаць.

— І ў мяне такая самая сітуацыя, — сумна пагадзіўся Аркадзь і накіраваўся ў бок свайго кабінета.

Ён і далей з вялікім задавальненнем бавіў бы час, вывучаючы незвычайныя мапы, але яго працоўныя абавязкі ніхто не адмяняў.

Акрамя таго, на беларуса ціснула тое, што з-за вымушанага адпачынку ў бальніцы, ён згубіў шмат дзён, і яму трэба было вельмі старанна працаваць у бліжэйшы час, каб паспець да перыяду справаздачаў, бо археолагі, якія дастаўлялі ім артэфакты на даследаванні, ціснулі на кіраўніцтва іх навуковага цэнтра, жадаючы атрымаць вынікі як хутчэй. А дапамагаць Аркадзю не было каму, бо ва ўсіх хапала сваіх справаў і праектаў, і чужыя праблемы мала каго хвалявалі. Хаця добразвычайны Ферэнц, напрыклад, спачувальна прапанаваў у свой

вольны дзень пасядзець на рэнтгенаўскім апарате замест няўдалага славянiна. I хоць Аркадзь быў бясконца ўдзячны венгру за гэта, аднак адзiн дзень не моцна выправiў яго складанае становiшча i не мог цудоўным чынам выратаваць праект.

Але хлопец не адчайваўся i, як заўжды, пазiраў на ўсё з аптымiзмам. Ён яшчэ ў школе зразумеў, што толькi тады, калi ты застаешся адзiн на адзiн з усiмi сваiмi праблемамi, ты раптам разумееш, што насамрэч маеш вялiкi ўнутраны рэсурс, ты здольны вырашыць усе праблемы самастойна i нiчыя дапамога табе непатрэбная.

Частка сёмая

Кидай мертвих за борт,
кидай мертвих за борт.
Пускай під воду холодні тіла, замотані в шовк.
Мертві не знають клопоту, не знають турбот.
Зшивай роздертих, видовжуй рваний шов.

Скидай прокажених у хвилі,
скидай зачумлених в ніч,
тих, кого з'їли сухоти, мов черва,
сотні мертвих сердець
і сотні холодних облич,
кидай мертвих за борт, починаються добрі жнива.

Всім стане роботи і стане сил.
Працюй разом із нами — повернеш свій борт.
Витягуй їх, мов пійману рибу на сіл.
Роби гроші на мертвих,
скидай їх за борт.

Всіх, кому утроби пекло вогнем,
кого пропасниці вивертали, як светр,
хто відійшов літнім сонячним днем,
за ким не лишилось жодних ознак і прикмет.

Випалених лихоманкою, наче торф.
Вибілених тифом, ніби вапно.
Вкладай їхні голови до мішків і торб.
Кидай мертвих за борт, тепер все одно.

У нас буде багато втіх у житті,
на наших столах ще достатньо вина,
не думай про мертвих, про очниці пусті,
не згадуй про кров, що не відпирається з полотна.

Між нами достатньо гідних і видатних,
тих, хто вступив до переможних когорт.
Але мертвим не місце серед живих.
Мертвим місце між мертвих, скидай їх за борт.

Дякуй щедрим зорям, добрим часам.
Тривають довгі жнива, безтурботні дні.

Той, хто добуде тут до кінця, — залишиться сам.
Краще йому не бачити те, що він бачитиме уві сні.

Сяргей Жадан

Аркадзь другі раз у жыцці чакаў у чарзе, каб набыць квіток на Porta Nigra. Гэтым разам перад ім стаялі тры чалавекі, але нічога дзіўнага ў гэтым не было — неўзабаве доступ на браму зачыняўся, бо ўжо вечарэла. Хаця беларус не спяшаўся, бо гэта быў вечар выхаднога дня, а за кошт перапрацовак вечарамі будных дзён ён усё ж пазбавіўся ад хвастоў па праектах і падышоў да перыяду справаздачаў у поўнай баявой гатоўнасці. Аркадзь наўмысна так і спланаваў, каб прыйсці тады, калі па магчымасці не будзе людзей. Што збіраліся там рабіць іншыя наведвальнікі, якія з'явіліся тут меней чым за гадзіну да закрыцця, ён нават уявіць сабе не мог, але для яго планаў адсутнасць натоўпу — істотны складнік поспеху. Ён вырашыў паспрабаваць раз і назаўсёды высветліць, што адбываецца з яго арганізмам, урэшце зразумець, што гэта за хвароба такая. Ды і ўвогуле — ці хвароба гэта? Улічваючы, што самы моцны прыступ адбыўся з ім менавіта тут, Аркадзь быў упэўнены ў тым, што лепей месца для эксперымента не знайсці. Ён усё разлічыў, усё спланаваў. Эксперымент мусіў быць абсалютна бяспечны. Цікавасць цікавасцю, а трапіць у бальніцу яшчэ на тыдзень ён не хацеў. План просты: самастойна выклікаць выявы, якія можна кантраляваць. Усе неабходныя фактары павінны былі сустрэцца ў адным месцы. Аркадзь — галоўная дзейная асоба, мусіў знаходзіцца ў нейкім значным гістарычным месцы. Найлепшае такое месца — старажытная рымская брама. Заставалася толькі знайсці крыніцу выпраменьвання, ды такую, каб яно было не вельмі моцным, каб Аркадзь ні ў якім выпадку не

згубіў прытомнасць на тыдзень, але ўсё ж дастатковым, каб выклікаць вобразы. Для простага чалавека гэты пункт, верагодна, быў бы самым складаным. Але праз тое, што беларус працаваў у лабараторыі, у якой знаходзілася моцная крыніца выпраменьвання, для яго складанасцяў ніякіх не было. Ён проста пазычыў невялічкую пласцінку, якая выкарыстоўвалася калегамі ў нейкіх эксперыментах як эталон і якая, як кажуць у народзе, «фаніла». Яе мусіла быць дастаткова, але пры гэтым і не зашмат. То бок залатая сярэдзіна.

Аркадзь добра разумеў: запланаванае ім можа быць вельмі небяспечным. Але без рызыкі, як вядома, не абыходзіцца ніводная вартая справа. Акрамя таго, гэтым разам ён зменшыў рызыку на колькі магчыма, і падрыхтаваў усё, каб у яго была магчымасць самастойна кантраляваць працэс ці нават спыніць яго ў кожны момант. Ён усё дасканалы прадумаў і нават уявіць не мог, якая павінна адбыцца фатальная выпадковасць, каб бяскрыўдны эксперымент меў трагічныя наступствы. Дзякуй Перуну, атамныя станцыі ў свеце не выбухаюць штодня і нават штотомся. Таму ўсё мае прайсці добра. Малады цікаўны навуковец, як яму здавалася, прадугледзеў усё і быў абсалютна ўпэўнены ў станоўчым выніку свайго даследавання.

Усхваляваны прадчуваннем хуткага поспеху, Аркадзь падышоў да касы.

— Адзін квіток, калі ласка, — ён спрабаваў прымусіць свой голас так моцна не дрыжаць, але гэта ў яго не вельмі атрымлівалася.

— Выбачайце, але я мушу вас папярэдзіць, што аб'ект праз сорок хвілінаў зачыняецца. Усе ўжо выходзяць, а вы толькі туды збіраецеся? Можа, прыйдзеце заўтра? — усміхнуўся яму праз акенца ветлівы жаночы твар.

— Дзякуй, я ведаю. Нічога, думаю, мне хопіць і трыццаці, — запэўніў Аркадзь.

— Як пажадаеце.

Аркадзь адышоў ад касы і задраў галаву. Усё ж звонку брама ўражвала значна болей, чым унутры. Хаця і з самой Porta Nigra далягляд павінен быць неверагодна прыгожы. Шкада, што мінулым разам лёс так і не даў яму магчымасці атрымаць асалоду ад шыкоўнай панарамы, а сёння настрой быў ужо не той, гэтым разам яго цікавіла зусім іншае. Хоць, калі падумаць, нішто не перашкаджала яму спалучыць прыемнае з карысным.

Касірка мела рацыю, пакуль ён уздымаўся на браму, людзі пераважна ішлі яму насустрач, да выхаду. Як і падчас першага візіта, большасць наведвальнікаў складалі ўсюдыісныя японцы ды кітайцы.

— А далягляд адсюль сапраўды прыгожы, — усмінуўся Аркадзь, падыходзячы бліжэй да вакна.

У маладога фізіка нават прамільгнула вар'яцкая думка, што гэтая брама з усёй сваёй трагічнай веліччу, якая так ціснула на звычайнага наведвальніка, магла б стаць цудоўным месцам для самагубства. Мабыць, нават больш прыдатным за знакамітую Эйфелеву вежу, бо ў Porta Nigra было нешта такое, што на нейкім ментальным узроўні запрашала далучыцца да вечнасці. Пры гэтым сам выгляд брамы натхняў учыніць гэта як мага больш трагічным і несвоечасовым чынам. Прыйсці, да прыкладу, у такі ж малалюдны час перад самым закрыццём, падысці да акна, якое выходзіла ва ўнутраны дворык, у якім у гэты момант таксама амаль не было б выпадковых сведкаў, і ажыццявіць свой жудасны намер, пры гэтым не змушаючы нікога старонняга ў гэтым удзельнічаць.

Аркадзь заўсёды з пагардай ставіўся да тых, хто рабіў гэта пафасна, прыцягваючы да сябе непатрэбную ўвагу і ламаючы лёсы іншым, ні ў чым не вінаватым людзям — машыністам ці простым сведкам. Ён быў упэўнены ў тым, што твая праблема іншых не датычыць, і калі ты ўжо маеш мужнасць здзейсніць такі ўчынак, трэба мець мужнасць нікога ў гэта не ўцягваць і нікому не ламаць псіхіку.

Азірнуўшыся навокал, Аркадзь адагнаў сумныя думкі. Ён лічыў такіх людзей кволымі і не вартымі жалю. Бо існуюць тысячы шляхоў, тысячы магчымасцяў, як чалавек можа скарыстацца адведзеным яму часам. І добра-ахвотна змяншаць вылучаны табе тэрмін, калі вялікая колькасць людзей аддала б усё, каб толькі працягнуць свой час зямнога існавання, гэта не толькі неразумна, але і амаральна. Зразумела, што выпадкі бываюць у жыцці розныя, але каб звяртацца да такога радыкальнага сродка, трэба напачатку як мінімум паспрабаваць усе іншыя, менш незваротныя.

Аднак гэтым разам, хоць і атмасфера гістарычнага помніка спакушала гэтым займацца, у Аркадзя не было часу на філасофскія разважанні. Бо неабходна ўсё зрабіць хутка, дасканала і асцярожна, не губляючы кантролю над сабою і над сітуацыяй. Усё ж той выпадак, які адбыўся дванаццатага сакавіка, яго надта напалохаў. Настолькі, што ён на ўсялякі выпадак нават упершыню ў жыцці даслаў Баляславу сапраўдны папяровы ліст, дзе апавядаў усё, што даведаўся пра Чарнобыль дзякуючы сваім незвычайным здольнасцям. З думкамі пра тое, як стары сябар здзівіцца, пабачыўшы традыцыйны белы канверт з прозвішчам адрасанта — Каршакевіч, на твары Аркадзя з'явілася ўсмешка. Аднак ён не хацеў рызыкаваць тым, што яго сенсацыйныя веды згубяцца аднойчы

і назаўсёды, бо хто ведае, у якім месцы ён знепрытомнее наступным разам. Можа, на вакзале, а можа, на дарозе, а можа, у якім-небудзь іншым небяспечным месцы. І што тады? Галоўная таямніца дваццатага стагоддзя таксама знікне ў нябыт? Не, Аркадзь не мог гэтага дапусціць. Нават тое, што ён меўся зрабіць зараз было даволі рызыкаўна, бо хто ведае, як яго арганізм адрэагуе на такі эксперымент. Але нястрымная зацікаўленасць сапраўднага навукоўца была вышэй за жывёльныя страхі. Сапраўдны даследчык, які мае шанец даведацца пра нешта нікому раней не вядомае і вельмі цікавае, заўсёды гатовы рызыкнуць, а часам пры гэтым нават чымсьці ахвяраваць. На тое ён і навуковец. Колькі знакамітых хімікаў ды фізікаў, якія былі ў сваёй галіне першымі, сталіся ахвярамі небяспечных рэчываў, пра страшэнныя ўласцівасці якіх ніхто дагэтуль і не ведаў! У параўнанні з імі Аркадзь нічым не рызыкаваў, бо ён хаця б прыблізна ўяўляў, што можа адбыцца, і імкнуўся зрабіць усё, каб не згубіць кантроль над сітуацыяй і пазбегнуць непрыемных наступстваў.

Малады фізік стаяў каля акна і глядзеў на прыгожыя рысы няўтульнага горада, які знаходзіўся недзе пад ім. Ён збіраўся з думкамі, супакойваўся, яшчэ раз узгадваў свой дасканалы план. План быў прасты і не патрабаваў шмат часу, таму хлопец і не занадта спяшаўся. Аркадзь мусіў адысці падалей ад вакна і стаць побач з магутным мурам. Затым неабходна было асцярожна і павольна адной рукою дакрануцца да сцяны, другой да пласціны. Асцярожна і павольна, каб пры першых прыкметах небяспекі ён паспеў усё спыніць. Рука інстынктыўна паягнулася да кішэні, каб праверыць, ці на месцы пласціна. Яна была на месцы, і альбо Аркадзю гэта толькі падалося, альбо ад яе сапраўды цягнула лёгкай, ледзь

адчувальнай праз адзенне цеплынёй. Шкоднасць для здароўя была мінімальная, бо выпраменьванне слабое, ды і ён наўмысна папярэдне змясціў пласціну ў маленькі імправізаваны саркафаг, зроблены ім з падручных матэрыялаў, якія не мусілі прапуськаць праз сябе такое кволенькае выпраменьванне, ды і цеплыню таксама. Таму, падобна, яму гэта насамрэч толькі падалося.

У гэты момант ён пачуў, як за яго спінай хтосьці звярнуўся да яго па-англійску. І раптам навакольны свет пачаў павольна расплывацца і знікаць.

***

Таару⁴¹ пачуваўся няўтульна. Найперш гэта было выклікана тым, што ў яго страўніку ўжо некалькі гадзінаў нараджалася бура, якая пагражала вось-вось распацацца. Другой нагодай для няўтульнасці было тое, што Таару знаходзіўся на экскурсіі і стаяў пасярод жахлівай і, на яго погляд, абсалютна безгустоўнай будыніны са змрочнай назвай Porta Nigra і не ведаў, дзе знаходзіцца бліжэйшая прыбіральня. Экскурсійная група, да якой ён належаў, развалілася: хтосьці пабег рабіць прыгожыя фотаздымкі з вышыні, пакуль яшчэ брама не зачынілася, хтосьці знайшоў хвілінку, каб урэшце пасля складанага і насычанага дня прысесці адпачыць. Гід, як толькі скончыў сціслы аповед пра гэты, як ён яго назваў, «помнік вялікай рымскай цывілізацыі», пайшоў на вуліцу і зараз чакаў сваю групу побач з аўтобусам. Такім чынам, не было нават у каго запытацца. А звяртацца з такім далікатным пытаннем да незнаёмых людзей Таару планаваў у апошнюю чаргу. Хаця яго страўнік

---

⁴¹ Таару — японскае імя, якое меў у тым ліку і галоўны герой рамана Харукі Муракамі «Нарвежскі лес».

падказваў, што літаральна праз некалькі хвілінаў яму будзе ўжо не да гонару і забабонаў і ён падб'яжыць да першага сустрэчнага.

— Каб я яшчэ раз пагадзіўся спрабаваць гэтую заходнюю ежу, — прамармытаў Таару па-японску, — мне адразу не спадабалася гэтая піцэрыя з яе вар'ятам-гаспадаром. А наш гід падобна з ім у долі, бо ён ўжо так расхвальваў гэтае месца, што мы без залішніх размоваў адразу пагадзіліся з ім і накіраваліся туды.

Гід японцу таксама вельмі не спадабаўся. Хто ж гэта прыдумаў: снедаць у піцэрыі побач з чорнай брамай, але замест таго, каб адразу пасля гэтага да яе і рушыць, спачатку паехаць у іншы канец горада, некалькі гадзінаў прабавіць там і толькі ўвечары вярнуцца да галоўнай славутасці. А Таару якраз ужо было зусім не да гэтай дурной брамы, ён бы з вялікім задавальненнем як мага хутчэй паехаў у гатэль, прыняў душ і наведаў бы прыбіральню. А так ён нават ад абеда адмовіўся, прадчуваючы, што яго страўнік яшчэ канчаткова не разабраўся са сняданкам.

Мужчына вельмі спадзяваўся, што гэтая вандроўка пройдзе прыемна і бесклапотна, бо клопатаў хапала і на Радзіме. Ён згубіў свой дом і, магчыма, назаўсёды, бо адразу пасля катастрофы на Фукусіме, пераехаў да сваякоў, якія жылі ў Кіёта, — напэўна, у найбяспечнейшым месцы, якое толькі магло быць у Японіі пасля ўсяго гэтага жаху. Дзіўна, але так супала, што ён урэшце ўпершыню за доўгі час узяў адпачынак. І хоць яму казалі, што сакавік не лепшы месяц для наведвання Еўропы, ён меўся прабавіць яго далёка-далёка і ад Фукусімы, і ад Кіёта. Пасля катастрофы Таару не ведаў, адмаўляцца ад падарожжа ці не. Аднак сваякі запэўнілі яго, што гэта цудоўная магчымасць забыцца хоць на нейкі час пра

ўвесь гэты жах. Тым больш невядома, калі ён наступным разам пойдзе ў адпачынак і ці будучь у яго ўвогуле грошы для ажыццяўлення такой вандроўкі пасля таго, як ён усё згубіў. Дом, праца... Хаця, мабыць, кампанія, у якой ён працаваў апошнія пятнаццаць гадоў проста пераедзе ў іншы горад, і ён не згубіць свой заробак. Ва ўсялякім выпадку ён на гэта шчыра спадзяваўся. Бо думкі пра тое, што ў свае сорок гадоў ён застанеца не толькі без даху над галавою, але яшчэ і без працы, маглі прывесці яго наўпрост у лес самагубцаў⁴². У тым ліку і з гэтай нагоды ён усё ж пагадзіўся ўрэшце паглядзець Еўропу. І хто ведае, што чакае яго на Радзіме па вяртанні. Таму ён меўся прабавіць наступныя два тыдні насычана і прыемна. І не хапала яшчэ, каб нейкая смярдзючая ў наўпроставым сэнсе слова піца сапсавала яму ўражанні.

Таару яшчэ раз азірнуўся вакол сябе ў пошуках шыльдачкі з надпісам «Прыбіральня» ці хоць бы знаёмых твараў. Аднак ні таго, ні іншага ён зноў не знайшоў. Страўнік гучна завуркатаў, і Таару зразумеў, што далей адкладаць ужо немагчыма, калі ён не хоча запэцкаць гісторыка-культурную каштоўнасць сусветнай значнасці рэшткамі піцы. Ён вольнай ад фотаапарата рукою схпіўся за живот, нібыта спрабуючы такім чынам утрымаць у ім змесціва, і павольна накіраваўся да задуменага еўрапейца, які натхнёна ўглядаўся ў горад праз старажытнае акно вялікай і жахлівай Porta Nigra. Крок, яшчэ крок. І вось ён ужо зусім побач з маладым чалавекам.

---

⁴² Лес самагубцаў — неафіцыйная назва лесу Аакігахара ў Японіі — папулярнага месца самагубстваў сярод жыхароў Токіа і наваколля, лічыцца другім па папулярнасці месцам для самагубстваў у свеце.

— Выбачайце, дзе тут прыбіральня? — амаль шэптам спытаў Таару па-англійску.

Малады чалавек адрэагаваў на звычайнае пытанне вельмі дзіўна: ён пачаў было ўжо азірацца, але раптам заплюшчыў вочы, ногі ў яго падкасіліся і ён пачаў падаць... Падаць у акно, побач з якім ён стаяў. Аднаго імгнення хапіла Таару, каб зразумець, што зараз адбудзецца, і ён кінуўся да хлопца, каб затрымаць яго і ўратаваць. Але ў гэты момант яго страўнік працяў рэзкі, раптоўны боль. І замест таго, каб хапацца за еўрапейца, Таару сагнуўся напалам і схапіўся за свой живот.

Калі ён змог узняць галаву, каля акна ўжо не было таго маладога еўрапейца. На тым месцы, дзе ён стаяў некалькі імгненняў таму, расцякаліся толькі рэшткі таго, што некалі было сняданкам японца.

***

Баляслаў сядзеў за сталом і здзіўлена разглядаў з усіх бакоў канверт, на камп'ютары гучала музыка. Папяровы ліст? Ад Аркадзя? Нешта надзвычайнае. Баляслаў не ведаў, чаго ад гэтага чакаць. Гісторык хацеў адразу патэлефанаваць сябру праз скайп і запытаць, што гэта за жартачкі такія, але той ужо нейкі час, верагодна, праз занятасць на працы, не з'яўляўся ў сёціве. Мацвей нецярпліва разарваў канверт і разгарнуў старанна складзены ў чатыры разы аркуш. Апрача паперы ў канверце знаходзілася флэшка. Малады чалавек здзіўся яшчэ болей, але напачатку вырашыў прачытаць ліст, а пасля ўжо разбірацца з флэшкай. Ліст быў даволі кароткі і хутчэй нагадваў эсэмэску. Было відаць, што аўтар раней амаль не меў досведу ў такім жанры.

...Я неяк абяцаў табе апавесці ўсю тую жудасную праўду пра Чарнобыль, якую я тады бачыў. Пасля таго выпадку

ў Porta Nigra я моцна спужаўся, што магу згубіць прытомнасць у самы непрадказальны момант у самым непрыдатным месцы. Для гэтага дастаткова, каб дзесьці ў свеце адбыўся выкід радыяцыі. І ніхто не ведае, што са мною здарыцца ў такім выпадку. Таму я дасылаю табе флэшку, дзе я падрабязна ўсё апісаў. Не ведаю, калі ты яе атрымаеш, я даслаў яе табе адразу, як выйшаў з бальніцы. Але папяровыя лісты ідуць марудна. Як ты, напэўна, ужо зразумеў, я цябе наўмысна не папярэджаў, бо хацеў зрабіць сюрпрыз. Адразу, як атрымаеш мой ліст, напішы мне, калі ласка, у сеціве, ці ажыццявілася мая задумка. Калі я яшчэ буду ў свядомасці. Ха-ха.

Р. S. Мабыць, хоць пасля таго, як ты даведаешся пра ўсё тое, што я бачыў, ты таксама ўрэшце падсядзеш на «Kraftwerk».

Р. P. S. I, можа, калі-небудзь мы ўсё ж зможам апавесці ўсю праўду пра Чарнобыль, не хвалюючыся, што нам не павераць ці што камусьці гэта можа не спадабацца. Тады ж, калі і пра Бікульнічы...

Баляслаў як мага хутчэй уставіў флэшку ў камп'ютар і адкрыў адзіны файл, які там быў. Зацікавіць гісторыяй пра Бікульнічы ў яго так дагэтуль нікога і не атрымалася, але ж яму самому карцела даведацца таямнічыя падрабязнасці пра найтрагічнайшы момант гісторыі яго Айчыны.

— Значыцца, гэта ўсё праўда, — прашаптаў Мацвей, хутка гартаючы старонкі ў імкненні зразумець, колькі іх было ўсяго, — Аркадзь насамрэч меў рацыю.

Але ў адным Аркадзь памыляўся: Баляслаў не мог падсесці на «Kraftwerk», бо зрабіў гэта ўжо даўно, пасля бясконцых парадаў сябра, у чым яму ніколі не прызнаваўся. І нават у той самы момант, калі ён нецярпліва разрываў канверт, ён несвядома падпяваў у такт музыцы, якая гучала на камп'ютары:

— Tschernobyl, Harrisburgh, Sellafield, Hiroshima...⁴³

---

⁴³ Радок са спева пад назвай «Радыеактыўнасць» нямецкага гурта «Kraftwerk», у якім узгадваюцца мясціны буйных радыяцыйных

Стомлены ўздымам на гару Гедыміна і тым, што да «Ожаса»⁴⁴ ён дабіраўся пешшу, Баляслаў прысеў у першым жа прадугледжаным для гэтага ў гандлёвым цэнтры месцы. Вільня яму падабалася. І ён лічыў сапраўдным дзікунствам ездзіць аўтобусам, калі можна было кожны кавалак гэтай старажытнай зямлі, якая была сведкам такой вялікай колькасці значных гістарычных падзеяў, прайсці ўласнымі нагамі. Увесь час Баляслава не пакідала адчуванне таго, што яго сэрца вось-вось разарвецца на два кавалкі. Бо з аднаго боку, ён вельмі захапляўся ўсім тым, што бачыў навокал, усёй гэтай гістарычнасцю, прыгажосцю, атмасферай. Але тут была велізарная лыжка дзэгцю. Датычыла яна таго, што і гістарычнасць, і прыгажосць не належалі болей яго народу. Цэнтр беларускай культуры, беларускай нацыянальнай свядомасці знаходзіўся зараз за мяжой беларускай дзяржавы. Такі вось парадокс. І чым больш мінала часу з моманту гэтага адасоблення, тым хутчэй павялічвалася дзірка ў душы грамадства на тым месцы, дзе павінна было квітнець пачуццё гонару за сваё мінулае, за сваю гісторыю. Але ўсё гэта засталася літоўцам. А беларусам засталіся партызаны. А калі падумаць пра тое, што зараз гэты цудоўны горад будзе заўжды пад пагрозай, бо зусім побач знаходзіцца атамная станцыя, якую абы-як будавалі, толькі б хутчэй пабудавалі, дык становілася зусім журботна. Уяўляць гэты слух нацыянальнай свядомасці ў стане, у якім ужо колькі

катастроф: аварыі на аб'ектах атамнай энергетыкі ў Чарнобылі, Селафілдзе (Вялікабрытанія, 1957) і ў Гарысбергу (ЗША, 1979), атамная бамбардыроўка Хірасімы.

⁴⁴ «Ожас» — папулярны гандлёвы цэнтр у Вільні.

гадоў знаходзіцца горад Прыпяць, было неверагодна балюча.

Побач з Баляславам прайшла высокая прыгожая дзяўчына — тыповая літоўка. І яе доўгія ногі, якія зусім не хавала кароткая спадніца, адцягнулі яго ўвагу ад сумных думак. Ён глыбока ўздыхнуў, паглядзеў на гадзіннік у сваім тэлефоне, кінуў апошні позірк на шыкоўную балтку і ўзняўся, азіраючыся і абіраючы, з якой крамы пачаць. Раптам надакучлівая вясёлая рэклама, якая ўвесь гэты час даносілася праз дынамікі з усіх бакоў гандлёвага цэнтра, перапынілася пасярэдзіне. Нізкі мужчынскі голас пачаў штосьці хутка казаць па-літоўску. Людзі навокал спыніліся і глядзелі адзін на аднаго вялікімі ад жаху вачыма. Баляслаў адчуваў, што адбываецца нешта нядобрае. Яго сэрца білася хутка-хутка, але ён ні халеры не разумеву па-літоўску. Здаецца, колькі гадоў пражылі ў адным Вялікім Княстве, а мову суседзяў разумець так і не навучыліся. Баляслаў пачаў шукаць у натоўпе чалавека сталага ўзросту, які мог бы яму патлумачыць па-руску сэнс трывожнай абвесткі. Але, як на злосць, вакол была выключна моладзь. І вось усе яны пачалі нешта крычаць адзін аднаму, з крамаў выбягалі ўсё новыя і новыя людзі і беглі ў розныя бакі, але пераважна ў кірунку да выхадаў. Абвестку паўтарылі яшчэ раз, але на якой мове яна гучала, Баляслаў не змог зразумець, бо вакол панавалі неверагодны шум і паніка. Калі большасць мясцовых разбеглася, у памяшканні, прынамсі, у той частцы, якую бачыў Баляслаў, заставаўся чалавек пятнаццаць. Некаторыя былі кітайцамі, іншыя гучна лаяліся па-руску, але ўсе яны чакалі аднаго — абвесткі на зразумелай ім мове. З дынамікаў зноў загучаў голас, гэтым разам жаночы і істэрычны. Было зразумела, што жанчына таксама хацела ўцякаць разам

з усімі, але не магла зрабіць гэтага, пакуль не выканае свой прафесійны абавязак. Паміж хліпаннем Баляслаў разабраў некалькі словаў прамоўленых па-англійску, але з жудасным акцэнтам, які хутчэй за ўсё прарэзаўся праз моцнае хваляванне жанчыны, якая, падобна, у звычайных сітуацыях прамаўляла на чужой мове граматычна і прыгожа. Сэнс словаў дайшоў не адразу, але калі гісторык зразумеў, чаму ўсе пачалі ўцякаць, дрыжыкі прабеглі па ўсім целе. Яго сэрца забілася яшчэ хутчэй, а ногі і рукі зрабіліся цяжкія, нібыта з волава. Жанчына абвесціла, што існуе радыяцыйная пагроза з боку суседняй дзяржавы і горад падлягае неадкладнай эвакуацыі. Ногі Баляслава падкасіліся, і ён паваліўся на падлогу, як мех з бульбай...

...Tschernobyl, Harrisburgh, Sellafield, Hiroshima...

Баляслаў расплюшчыў вочы і пацягнуўся па тэлефон. Тэлефанаваў дэкан. Трэба было адказаць.

— Добры дзень, Мацвей Уладзіміравіч, — пачуўся знаёмы ўладны голас, — вы зараз ва ўніверсітэце?

— Добры дзень. Не, я сёння іду на прыём да лекара, я ва ўніверсітэце папярэдзіў учора.

— Зразумела, зразумела, — голас задумаўся, — я хацеў бы звярнуцца да вас з такой просьбай: неабходна, каб дзесяць – дванаццаць студэнтаў з групы, якую вы курыруеце, прыйшлі ў наступны панядзелак на стадыён «Дынама».

— Дзесяць – дванаццаць? — сонна перапытаў Баляслаў.

— Можна і болей. Я ведаю, што яны ўжо скончылі сесію і раз'ехаліся хто куды. Але ж ёсць у вашай групе і сталічныя, так? Я веру, што вы знойдзеце добраахвотнікаў. Вы ж ведаеце, гэтыя Еўрапейскія гульні павінныя ўвайсці ў гісторыю, каму як не вам, сапраўднаму

гісторыку, гэта разумець. Мацвей Уладзіміравіч, вы ж у нас лепшы выкладчык паводле ўсіх паказчыкаў. Не падвядзіце і тут. Добрага вам дня.

Голас знік гэтак жа раптоўна, як і стары добры спеў гурта «Kraftwerk» вырваў Баляслава са сну. Дзень распачаўся не лепшым чынам, і Баляслаў разумеў, што зараз ён яшчэ некалькі гадзінаў будзе злы і агрэсіўны. Так заўжды адбывалася, калі ён прачынаўся ад нечаканых гукаў. Але ўсё ж гэта было значна прыемней за той жудасны сон. Ад самага пераезду ў Менск яго катавалі начныя кашмары, сюжэт якіх быў цесна звязаны з метрапалітэнам. Восем гадоў таму яны зніклі. Дзіўна, аднак яны зніклі акурат у той дзень, калі такія самыя жахі з'явіліся ў вялікай колькасці беларусаў, у тым ліку і ў беднай Міраславы, бо яе жыццё таксама назаўсёды змянілася ў той нядобры дзень. З тых часоў яна болей не наведвае ніякія масавыя мерапрыемствы, як можа, пазбягае грамадскага транспарту і натоўпаў. Нават на парад у гонар дня Незалежнасці даўно перастала хадзіць, хаця раней з цікавасцю назірала за прыгожымі мужнымі вайскоўцамі і вельмі любіла каляровыя салюты. Здавалася б, што можа адбыцца падчас галоўнага дзяржаўнага свята, дзе знаходзіцца столькі вайскоўцаў, якія ўсё палкам кантралююць? Але жанчына, якой ў наступным годзе споўніцца сорок пяць і якая пасля той катастрофы выглядае гадоў на пяць – сем старэйшай, чым ёсць насамрэч, замкнулася сама ў сабе, схавалася ад грамадства. Малады чалавек, з якім яна збіралася ісці ў тэатр у той страшны дзень, спрабаваў яе хоць неяк разварушыць, але нават у яго гэтага не атрымалася. І з тых часоў у яе не было больш ніякіх спатканняў, ніякіх мараў пра сям'ю. З сяброўкамі яна таксама перастала сустракацца, і толькі з Баляславам яны падтрымлі-

валі сувязь, некалькі разоў у месяц тэлефанавалі адзін аднаму, бо іх яднала агульнае гора, і Мацвей вельмі не хацеў пакідаць жанчыну сам-насам з яе праблемамі. Таму ён і шкадаваў яе і дапамагаў як мог. Ды і яму самому гэта было неабходна — хоць нейкая сувязь з часамі шчаслівай маладосці. Аркадзь быў адзіным яго сапраўдным сябрам. Большасць кантактаў аднагрупнікаў і сабутэльнікаў за столькі гадоў згубілася. Нават Ваўкалак, кажучь, ажаніўся з пекнай немкай і з'ехаў ва ўсё той жа няшчасны Трыр, і зараз працуе хімікам, здаецца, у тым самым інстытуце, дзе працаваў і Аркадзь. Такія вось нечаканыя выбрыкі лёсу. Але бедная Міраслава... Літаральна за некалькі тыдняў перажыла спачатку тое, што адбылося з яе родным братам, які трагічна загінуў, так і не дачакаўшыся таго часу, калі каму-небудзь будзе справа да яго ведаў пра Чарнобыль і пра Бікульнічы (першыя гады пасля страты сябра Мацвей старанна спрабаваў прасунуць гэтыя веды ў грамадства, але ўрэшце і ў яго скончыўся імпэт). Ні паліцыя, ні лекары тады так і не здолелі высветліць, чаму малады чалавек раптам згубіў прытомнасць. Толькі Баляслаў усё зразумеў, калі даведаўся, што паліцыю выклікаў нейкі японец, які ў момант інцыдэнту знаходзіўся побач. Тэорыя Аркадзя знайшла чарговае, але гэтым разам, на вялікі жаль, смяротна небяспечнае пацвярджэнне. Але гісторык так і не адважыўся апавесці ўсю праўду сястры свайго сябра, бо не быў ўпэўнены, што яна ў сваім жалобным настроі зможа ўсё адэкватна ўспрыняць і зразумець. А неўзабаве і сама Міраслава таксама трапіла ў самы эпіцэнтр жудаснай катастрофы, якую мусіла зноў і зноў перажываць у сваіх снах амаль штоноч ужо цягам васьмі гадоў... Хоць пасля таго трагічнага дня былі і людзі, якім болей ужо нічога і ніколі не снілася. І тыя жахі,

якія з'явіліся ў іншых суайчыннікаў, выглядалі яшчэ не найгоршым наступствам. Незразумела, чаму гэтыя сны, якія раней бачыў толькі ён, зніклі ў Баляслава менавіта ў той дзень. Хаця ён сам тлумачыў сабе, што тое, чаго ён падсвядома баяўся, адбылося і зараз гэты патаемны жах знік. Але неўзабаве з'явіўся іншы. Яшчэ больш непрыемны, які катаваў яго ўжо восем гадоў. І чым бліжэй надыходзіў «час Ч», тым часцей ён з'яўляўся, і тым болей жудасных падрабязнасцяў у ім месцілася. Не, не «час Ч». «Час Ч» быў трыццаць тры гады таму. А зараз надыходзіў «час А». Трыццаць тры гады. Магічная лічба. Ці зможа яна абараніць усіх беларусаў? А тут яшчэ нібыта наўмысна, амерыканцы знялі новы серыял пра Чарнобыль⁴⁵. Прыгожа знялі. Рэалістычна. Жудасна. Пасля яго прагляду нават тыя сябры, якія былі меней за іншых схільныя да радыяфобіі, пачалі пытацца ў Баляслава, як ён замаўляе з-за мяжы ёдавныя таблеткі, якія павінныя хаця б часткова ўратаваць у выпадку, калі зноў адбудзецца такая трагедыя. Калі б Мацвей стаўся міністрам адукацыі, ён загадаў бы паказваць гэты серыял усім студэнтам хімікам ды фізікам на першым курсе, каб яны разумелі, якую адказнасць перад чалавецтвам нясуць. Многа праўды паказалі ў гэтым серыяле, але нават яе было недастаткова ў параўнанні з тым, што аднойчы пабачыў Аркадзь і пра што паведаміў свайму сябру. Але той за гэтыя гады так і не здолеў скарыстацца гэтай інфармацыяй, бо доказаў у яго ніякіх не было, ды нават і з доказамі, далёка не факт, што хто-небудзь захачеў бы слухаць яго дзіўныя аповеды пра Чарнобыль. Як і пра таямнічую сувязь Бікульнічаў

---

⁴⁵ «Чарнобыль» — амерыканскі гістарычны серыял 2019 года, які атрымаў вельмі высокія адзнакі і кінакрытыкаў, і глядачоў.

з сусветнаведомымі мегалітамі. Пагатоў пасля смерці Аркадзя гэта згубіла ўсялякі сэнс, як і пошук аўтэнтычнага нясвіжскага каменьчыка ды іншых артэфактаў, якія маглі б прыдчыніць яшчэ некаторыя вялікія таямніцы беларускага народа. Аднак гэта ўсё зараз хвалявала Баляслава значна меней за атамную станцыю. А тут яшчэ акурат нядаўна ў сродках масавай інфармацыі з'явіліся звесткі, што Беларусь выдаткоўвае ў сярэднім каля двух мільёнаў даляраў штодня на ліквідацыю наступстваў аварыі на ЧАЭС. Уявіць сабе толькі! Трыццаць тры гады мінула, а дзяржава вымушаная плаціць такія неймаверныя грошы за памылкі папярэднікаў. І колькі гадоў яшчэ будзе плаціць.

А тым часам навіны ад сведкаў працэсу будаўніцтва новай станцыі з'яўляліся несучышальныя, і, магчыма, яны таксама рабілі свой унёсак у крывавую каляровасць сноў. Але Баляслаў быў згодны трываць нават цягам усяго жыцця, каб толькі гэтыя жахі катавалі выключна яго і ніколі не закранулі нікога іншага...

Змест

Частка першая.....	5
Частка другая	28
Частка трэцяя	71
Частка чацвёртая.....	91
Частка пятая	108
Частка шостая.....	168
Частка сёмая	204

Літаратурна-мастацкае выданне

Кугузаў Максім

Porta Nigra

Раман

Адказны за выпуск *Зміцер Вішнёў*
Рэдактар *Аксана Спрынчан*
Дызайн вокладкі *Дар'я Трухан*
Вёрстка *Таццяна Тамілава*
Карэктар *Алеся Далгушова*

Падпісана да друку 18.05.2020. Фармат 84×108/32.
Папера Lux Cream. Друк афсетны.
Ум. друк. арк. 11,76. Ул.-выд. арк. 8,58.
Наклад 700 асоб. Замова PRO03007.

16+

Прыватнае выдавецкае ўнітарнае прадпрыемства «Галіяфы».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 1/48 ад 03.10.2013.
Вул. Куйбышава, 22, каб. 6, пам. 6, 220029, Мінск, Беларусь.
E-mail: vish@bk.ru
www.halijafy.by

Надрукавана ў Літве.
АВ «Spauda»
Laisvės ave. 60,
LT-05120, Vilnius.

EAC

Часта пра выбітных дзеечоў кажуць, што яны нарадзіліся і жылі не ў тым месцы, не ў той час. І вось у беларускай літаратуры з'явіўся твор, пра які можна сказаць, што ён з'явіўся не ў той краіне. Калі б гэты раман выдалі ў Германіі, Нарвегіі ці ў Вялікабрытаніі, яму было б наканавана стаць бэстсэлерам. У нашым жа грамадстве яго могуць не зразумець альбо зразумець не так. Спадар Кутузаў у дваццаць тры гады напісаў твор такога ўзроўню, якога, на вялікі жаль, не атрымліваецца дасягнуць многім літаратарам за ўсё жыццё.

Скажу шчыра, я чакаў, калі аўтар напіша працяг сваёй першай кнігі «Князь-Ваўкалак». І я нават уявіць сабе не мог, што спадар Кутузаў здольны здзейсніць настолькі рэзкі пераход: ад лёгкага забаўляльнага падлеткавага фэнтазі да сур'ёзнай змрочнай фантастыкі, у глыбіні якой, на другім і нават трэцім планах, хаваецца дарослы востры сацыяльны падтэкст. Нягледзячы на фантастычнасць падзей, якія адбываюцца ў кнізе, аўтар на іх фоне ненадакучліва ўздымае пытанні і праблемы, якія зараз хвалююць многіх свядомых беларусаў.

Ян Захмялеўскі

ISBN 978-985-7209-48-4

9 789857 209484

ВЫДАВЕЦТВА
ГАЛІЯФЫ

Маркцим Купуэау

Ротива Ни
гива

